

НОВА ГРОМАДА

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ ЖУРНАЛ

ПІД РЕДАКЦІЄЮ СЕМЕНА ВІТИКА

СІЧЕНЬ

I

ВІДЕНЬ

1924

Зміст:

	стор.
С. Вітик: Своїм чи чужим	1— 1
Н. Суровцова: Кінець ілюзій	15— 20
П. Мохор: Кооперація в соціальній революції	21— 31
С.—Й.: На старих становищах	33— 38
П. Демчук: Робітничі факультети	39— 47
А. Харченко: Листи до емігрантів	48— 54
І. Борщак: Невідомий французький роман 18. століття про Мазепу	55— 61
А. В-ич: „На румовищах“	62— 66
Н.: Ліквідація українського шкільництва на західно україн- ських землях	67— 71
Матеріали до українсько-польських відносин	72— 77
Дописи	77— 81

Хроніка.

Радянська Україна.

Політичне життя	82— 84
Економічне життя	84— 87
Культурне життя	87— 96
Українські землі під Польщею	97—102
Польща	102—103
Книжки і журнали надіслані до редакції	103—104
Оголошення.	

НОВА ГРОМАДА

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ ЖУРНАЛ

ПІД РЕДАКЦІЄЮ СЕМЕНА ВІТИКА.

Рік II.

СІЧЕНЬ

Ч. 1.

С. ВІТИК.

Своїм чи чужим?

Велика революція, мов вихор, перелетіла над Україною й у висліді створила на ній радянську владу. Ріжні еміграційні кола уживають засобів для повалення цієї влади. Однак всі їх спроби стають невдачні і доводять хіба до того, що велика частина України опиняється під пануванням польських маґнатів.

Ці спроби контрреволюційної еміґрації йдуть у парі з планами великокапіталістичних держав, заінтересованих у поваленні радянських республік. І коли капіталістичні держави врешті побачили, що всякі спроби повалення радянських республік військовими заходами — безуспішні, та що їх білянси з приводу цих підприємств виказують велитенські фінансові втрати, починають вони обережніше ставитися до цієї справи. Вони змінюють тактику й рішаються мирними взаєминами, повільною ходою йти на знищення й повалення соціалістичних радянських республік, не спускаючи, розуміється, з ока й військових способів.

З огляду на витворене нове становище перед ріжними колами української еміґрації виявляється konieczність переглянути свої дотеперішні програми й тактичні плани, переоцінити давні цінності й намітити нові шляхи в зв'язку з тією новою світовою ситуацією.

На еміґрації селяне й робітники, розкинені по таборах полонених, скоро роблять висновки з ходу революції й у величезній більшості вертаються на Україну до праці для закріплення революційних здобутків українських працюючих мас. Отже коли тепер говориться про зміни в настроях еміґрації, то мається на увазі головню настрої інтелігенції, яка, розкинена по ріжних державах (у Румунії, Польщі, Чехословаччині, Австрії, Німеччині, Франції, Англії та інших), проявляє свою роботу головню в тому, що поборює Радянську Україну.

Починається в неї шукання нових шляхів, сильне стремління розібратися у фактах минулого, щоб зробити висновки не тільки для свого особистого положення, але й для політичного становища й розв'язки українського питання після невдачних дотеперішніх заходів і орієнтацій.

Петлюрівська „Трибуна України“ мимо всіх розчарувань залишається на становищі українського Герострата. В ч. 2—4 цього журналу з 1923 р. на стор. 13 читаємо:

... „Ми справді тепер вступаємо в новий період нашої історії й тому всі надії, а також і нашу діяльність маємо розглядати при світлі широких історичних концепцій і перспектив...

Тому, які б кривди нам тимчасово не були причинені Польщею, ми не повинні забувати того, що існування її є одночасно гарантією нашої будучої Державности. Не буде Польщі, не буде й незалежної України. Маючи це все на увазі, ми уважаємо за наш національний обов'язок — шукати найскоршого порозуміння з Польщею, щоб знову Галичина та інші українські землі, що на наше щастя залишилися за межами Східної Росії стали для нашого національного руху тим самим, чим була Галичина для нього за часів існування Австрії“.

(Підкреслення наше — ред.)
Цю статтю, що правда, редакція подає як дискусійну, але з приміткою, що статтю надіслано редакції „видатним громадянським і політичним діячем“. Кожний Українець, хто дивиться й бачить, скільки лиха принесла шляхотсько-буржуазна Польща українському народові мусить уважати такі думки й такі погляди за зраду нації. І тільки Петлюрівщина, яка безсоромно боронила польських магнатів і помагала польським панам закріпощувати українських селян і робітників у кайдани неволі тоді саме, як радянські влади, спровоковані Пилсудським, валили панування польських магнатів на українських землях, Петлюрівщина, що записалась у Галичині найчорнішими барвами, розстрілюючи українських селян в обороні польської шляхти, — не змінилась у нічому, ширить і далі деморалізацію, намагається ослабити і знищити бажання й волю української нації до незалежності й криваві зусилля українських селян для скинення ярма польських панів. Петлюрівщина — це найчорніша пляма в часах нашого визвольного руху, новітніх наших визвольних зусиль.

Із цим становищем Петлюрівців не погоджується велика частина емігрантської інтелігенції, яка, розбита на різні групи, заступає різні напрямки. Ці групи узялась об'єднувати „Нова Україна“. І безперечно з великим зацікавленням і навіть з певними надіями віднесли ці групи до цієї появи, що М. Шаповал, видавець „Нової України“, приєднав до себе В. Винниченка й „Нова Україна“ почала появлятися від січня 1923 р. у новій формі.

Ця „Нова Україна“ виходила довгий час під редакцією самого Шаповала. І саме особа Шаповала, який перескакував від лівих до лівих і від лівих знову до правих, не могла викликати довіри й не могла зеднати для нього признание на лідера нової орієнтації. Його особа не викликала довіри й признание навіть у найближчих по партії його товаришів.

Закордонна група УПСР. резолюцією з дня 24. березня 1921 р. дає Микиті Шаповалові, з внеском до ЦКУПСР. на виключення його на завше з партії, таке свідоцтво відходу:

„Що до голови розпущеної празької групи УПСР. М. Шаповала, то Закордонна Делегація ще раніш задумувалась над питанням про необхідність нейтралізації шкідливої для Партії діяльності його. Зокрема 24. березня 1921 р. Зак. Делег. розглянула справу зносин М. Шаповала через неналежних до Партії осіб, без відома Зак. Дел. і в противагу їй, з „Міжнародною Спілкою Соціалістичних Партій“ і поставила М. Шаповалові, як голові празької групи, обвинувачення а) в присвоєнні собі функцій З. Д. УПСР. і б) в нелояльності до Зак. Делег. і до віденської групи УПСР.

Але, не бажаючи, з огляду на ненормальні відносини на еміграції, розпочинати дисциплінарної справи проти М. Шаповала, З. Д. обмежилась тоді тим, що лишила за собою замір піднести її при більш нормальних обставинах перед Центр. Комітетом Партії, про що й попередила своєчасно М. Шаповала і празьку групу. Однак М. Шаповал не звернув ніякої уваги на це попередження і, навпаки, повів ще більш інтензивно свою шкідливу для Партії працю.

Спиняючись, в звязку з цим, взагалі над діяльністю М. Шаповала, Зак. Делегація зауважує:

А. В своїй партійній діяльності, особливо на протязі останнього року, М. Шаповал допускався інтригантства. Це виявилось у розповсюдженні ним листів до членів Партії з очерненням політичної діяльності Зак. Делегації та інсинуаціями на адресу окремих членів її, а також в систематичному нацькуванні одних партійних організацій і членів Партії проти других і зокрема проти Закорд. Делегації.

Питання про інтригантство М. Шаповала підносилось окремими членами Зак. Делегації в листах до М. Шаповала, а також т. Чечелем на засіданні представників партійних організацій в м. Празі.

Б. М. Шаповал у своїй партійній діяльності керувався карєризмом. Він намагався за всяку ціну стати на чолі партійних організацій за кордоном та підпорядкувати їх політику своїй власній. З карєристичних мотивів він: 1. очевидно намагався зірвати IV-ту конференцію УПСР за кордоном, коли побачив, що в своїй більшості вона не йде за ним; 2. приклав зусиль до організації, в противагу Зак. Делегації, Закордонного Комітету, на чолі якого він став. Маскуючи весь час дійсну суть цієї справи лицемірними заявами, що Зак. Комітет організується для співпраці з Зак. Делегацією і виключно в цілях довершення партійної організації за кордоном, в дійсності М. Шаповал використав З. К. для безоглядної боротьби з Зак. Делег. і солідарною з нею віденською групою; 3. з тих же причин М. Шаповал бруднив і намагався підірвати авторитет Центрального Комітету Партії (див. постанову Зак. Делег. від 20. VII. 21.).

В. В парі з інтригантством і карєризмом в партійній діяльності М. Шаповала йшла політична безпринципність, яка

виявлялась уже і в попередній його діяльності, прикладом чого може служити, співробітництво його в 1918 р. в гетьмансько-м. „Відродженні“, за що М. Шаповал і був у свій час виключений ЦК з Партії (1918 р.). За кордоном однак політична безпринципність М. Шаповала досягла своїх верхів, виявившись у цілій низці політичних зігзаків. Особливо яскравими серед них були: 1. еволюція М. Шаповала від крайньої лівої, непримиримої, майже комуністичної позиції в 1920 році — до співробітництва з буржуазією в 1921 р. (Громадський Комітет), 2. виступи М. Шаповала на I. і II. Закордонних Конференціях УПСР за вихід УПСР з II. Інтернаціоналу (зафіксовані в протоколах конференцій), афішування, підчас існування Радянського Бльоку, своєї солідарності з позицією III. Інтернаціоналу й обвинувачення ним тепер, коли він став „головною Закордонною Комітету“, — в циркулярах цього останнього — Закордонної Делегації за вихід з II. Інтернаціоналу.

Г. Політична безпринципність М. Шаповала довела його в останніх часах до опортунізму й контрреволюційних змагань, які виявились між иншим 1. в організації Громадського Комітету в м. Празі, на чолі якого він став (див. постанову Зак. Дел. від 22. VII. 1921.); 2. в заходах по організації українського „Ревсоюза“, 3. в політичних зносинах з правими російськими соц.-рев., 4. в політичних зносинах з партіями II. Інтернаціоналу, 5. у втягненні молодих членів партійної празької групи в контрреволюційні комбінації.

Д. Все це йшло в супроводі свідомого порушення М. Шаповалом партійної дисципліни й мало руйнівчі наслідки для закордонних організацій Партії. Як голова празької групи, — М. Шаповал в особистих карєристичних цілях довів до розриву її організаційних зносин з Зак. Делегацією. Потім, по заснованні Закорд. Комітету і під фірмою останнього, він приклав усіх зусиль до порушення нормальних відносин між Зак. Делегацією і партійними організаціями в Галичині та Польщі.

Потайки від Зак. Делегації, М. Шаповал, як голова Закордонного Комітету, розіслав ряд циркулярів та листів до партійних організацій, в яких свідомим перекручуванням фактів з політичної діяльності Зак. Делегації та клеветницькими закидами на її адресу стремів до заплямування її в цілому, до здискредитування окремих її членів, як партійних діячів і громадян, та підбурював проти неї й віденської групи членів партійних організацій у Празі, Галичині й Польщі.

На підставі вищесказаного, Зак. Дел. вважає необхідним порушити справу виключення М. Шаповала з Партії. З огляду однак на неможливість через технічні перешкоди скликати в ближчому часі Зак. Конференцію, на якій моглаб бути вирішена справа виключення М. Шаповала, Зак. Делегація вважає необхідним додати до своєї постанови від 20. липня с. р. про заборону йому партійної діяльності ще отсі свої рішення:

а) М. Шаповал позбавляється права, з розпуском старої празької групи, зареєструватись у якій будь іншій закордонній організації УПСР.

б) Закордонна Делегація подає все це до відома ЦК для виключення його, М. Шаповала, на завжди з Партії.“

„Борітеся, поборете“, No. 9 стр. 21—23.

Так власними партійними товаришами схарактеризований М. Шаповал, позбавлений очевидно авторитету, втягує, для піднесення свого престижу, в круг свого політичного ділання й нових політичних комбінацій та орієнтацій між іншими у першу чергу В. Винниченка.

Емігрантська публіка, яка не годилась із гетьманщиною й петлюрівщиною, очікувала серед нових обставин нового слова. І ці бажання та надії на провід покладались на В. Винниченка, хоч для більш консервативних переконаннями емігрантів Винниченко не був уже уособненням їх проводу і не мав повного довіря, бо був за „червоний“.

Перед нами вже десять книжок „Нової України“ після нового її перегрупування. Цього, здавалосяб досить, щоб окреслити думку й указати нові шляхи.

За цей час нова група „Нової України“ виказує багато імен. Залишаємо на боці літературний бік видавництва й переходимо до політичних напрямків і орієнтацій.

У вступі до першої книжки в новій формі редакція „Нової України“ заявляє, що вона не уявляє собою чогось об'єднаного, чогось суцільного, що вона дає місце ріжним течіям. Але вже тепер можна ствердити, що всі статті ріжних авторів виявляють тільки один напрямок і повну гармонію, не дивлячись на те, що зійшлись люди ріжних течій, пр. марксист В. Левинський, народник Григоріїв, с. р. і „комуніст“ М. Шаповал, „комуніст“ В. Винниченко, якийсь ново зявлений „радянець“ Рибалко й інші.

Можемо отже говорити про програму не де-яких осіб, але про програму об'єднання, про певну єдність і певну спільність політичного напрямку. Маємо до діла вже не з окремими авторами, але виступає напрямок і політична програма групи „Нової України“.

Який жеж це напрямок, ака це нова програма? Що дають нам політичні висновки авторів „Нової України“?

Хід думок усіх авторів приблизно один, він зводиться ось до чого: український нарід програв свою революцію й опинився під окупацією Росії, під московською окупацією або під окупацією московських більшовиків. Ця окупація розглядається всіми авторами як продовження більшовиками або російським радянським урядом давньої політики царської Росії на землях України.

... „Талановитий спадкоємець усіх метод царизму, московський більшовизм прийшов до твердого засвоєння цієї вірної методи...“

В. Винниченко: Єдиний революц.-демокр. нац. фронт,
„Нова Україна“, ч. 1—2, стор. 61.

Під тим оглядом, що правда, автори сходяться зовсім і нічим не різняться від петлюрівської „Трибуни України“ й гетьманців. Термінологія тут зовсім та сама, що й у російських монархістів, які знов пишуть: більшовики окупували Росію, Жида захопили Росію.

Автори „Нової України“ різняться в своїх закидах тільки тим від правих кол, що, мовляв, була революція, допускають навіть соціальний характер і закидають більшовикам, що вони залишили революційний шлях, що не ведуть революційної політики, що зрадили комунізм і то через НЕП.

... „Революція не тільки загибає, костеніє, а вже загинула, вже перевертається у свою протилежність.

... Пролетаріят знесилено, розпорошено, затиснуто в лабеті непмана; професійні, класові організації його понищено, чим зовсім віддано на поталу підприємців.

... Про революцію, комунізм — непокомуністи говорять сами з ніяковою або цинічною посмішкою.“

*В. Винниченко: Єдиний револ.-демокр. нац. фронт,
„Нова Україна“, ч. 1—2, стор. 28.*

Гурток „Нової України“ приходить до висновку, що з більшовиками треба боротись на смерть і життя, що належить прискорити їх упадок; і коли варшавська „Трибуна України“ й останній зїзд петлюрівців у Варшаві говорять це зовсім просто, то „Нова Україна“ прибирає революційні фрази й пропонує використання радянської системи, щоб тим способом скорше повалити її із середини.

Закиди проти радянських республік є безумовно важкі й тому кожний Українець мусить їх холодно й безсторонно розібрати й придивитися до них, бож це справа життя нашого народу.

* *

Перед нами інтересна поява, що, не вважаючи на скажені атаки всього буржуазного світу, не вважаючи на тяжкі війни на всіх фронтах, не вважаючи на голод, який лютував цілий рік, — радянська влада удержалася.

І не тільки удержалася, але й скріпилася і скріплюється так, що у великій мірі навіть світовий капітал, який стільки жертв у грошах поклав на просторах радянських республік, мусів урешті звільнити своє темпо й спосіб збройної боротьби і тепер шукає інших шляхів. Навіть такий ворог робітничих мас, як Муссоліні, заявляє тепер публично, що треба визнати радянські республіки. Такі самі голоси відзиваються навіть із шпальт французького офіціоза Temps-a, врешті з Англії доходять звістки, що першим завданням уряду Робітничої Партії, який має прийти до влади під проводом Р. Макдональда, буде визнання радянських республік.

І чи могла радянська влада удержатись на просторі соток тисяч верств тільки самими штиками, або — як пише Винниченко — пануванням чекістського ногану? Чи може в інші моральні сили й глибокі підстави, які скріплюють цю владу робітників і селян?

І коли перед нами стоїть ясно такий неоспоримий факт, то пустими фразами або лайкою цього факту не усунеться.

Автори „Нової України“ в різні часи висловлювали різні погляди. Не тільки Шаповал, якого особисті „прикмети“ вже знаємо, але також і В. Винниченко різні переходив фази. Мінливість їх свідчить тільки про вдачу й характер осіб, які грали й намагались грати передову роль в часи великої революції. Цю їх вдачу може всякий осуджувати або ні. Але ніхто не може мовчки перейти попри цих осіб, коли вони відповідно до свого гумору або хвилевого настрою чи то корисних для себе що-раз нових конюктур намагаються перекручувати або фальшиво представляти події, яких вони сами були акторами.

* * *

По розвалі царської Росії українські працюючі маси в огні революції з найбільшим завзяттям, посеред безнастанного реву всіх поміщицьких і буржуазних газет цілого світу викидали поміщиків і з корінням виривали та викидали все те, що було сотками літ основою їх тяжкого гніту, їх фізичного й морального приниження, їх бездонного болю. Робили смертельні обрахунки з тими, що не раз глузували криваво з цієї міліонової маси кріпаків і позбавляли їх навіть вигляду людини.

І ці селянські маси, без огляду на всякі писані права, без огляду на усвячені закони приватної власності ламають право нероб на людську працю, право визиску упривілейованих одиниць. Українські працюючі маси криваво пишуть нове право своїй волі, як також і це нове право, що земля належить тому, хто на ній працює.

Пишучи своє право волі своїм категоричним виступом, шукає український нарід таких осіб, якіб це криваво здобуло право на землю й волю закріпили за ним і якіб не вязались лукаво з недавніми його кривавими гнобителями. Він шукає твердої влади й твердої руки, якаб помогла йому стати паном цієї землі, яку він заорював і засівав, але якої плоди збирали чужі паразити.

Ця революція українських працюючих мас соціальна, але zarazом й національна. З визволенням працюючих мас від гніту чужих розбишацьких поміщиків і хижацького капіталу, визволюється й українська нація, бо тільки українські працюючі маси міста й села по своїм числі й по своєму складі становлять ядро української нації.

Це — факти, це — недавнє минуле, якого ніхто не заперечить, хоч до нього де-які українські політики ставились усяко.

І фактом є, що Центральна Рада, початково складалася не тільки з представників дрібно-буржуазної інтелігенції, але й з представників солдатських, робітничих і селянських депутатів і що в її склад входили й більшовики. Тут вона мала основу для свого існування і тому мужицькі маси покладали на неї надії.

... „Все населення, вся демократія України дивились на Український Уряд з надією й вірою. Особливож найбільш революційна, себто найбільш колись соціально й політично пригночена, упосліжена, — пролетаріят сільський і мійський. Навіть більшовики не мали гострої й виразної ворожості до цього Уряду. Бо він для всіх був тим Урядом, який боровся з Тимчасовим Правительством, якому російська буржуазія вязала руки й кидала колоди на шляху його творчої соціальної праці.“

В. Винниченко: Відродження нації, т. II, ст. 81.

Один з найстарших українських комуністичних діячів М. Скрипник у статті: „Начерк історії пролетарської революції на Україні, подає:

... „6—9 квітня 1917 р. перший Український Національний Конгрес заклав уже виборну оформлену Українську Центральну Раду. І ще через три тижні збирається перший Всеукраїнський Селянський Зїзд. Обрана ним Рада Селянських Депутатів у повному складі входить до Української Центральної Ради. Націоналістичний український рух знаходить досить тривкий міцний ґрунт для свого існування й дальшої боротьби. Не будемо тут перелічувати всіх тих зїздів, конференцій, що за їх допомогою приходила мобілізація української революційної демократії...

... український національний рух в жовтневій революції мав також і значіння революційного явища.“

„Червоний Шлях“, ч. 1, ст. 91.

Лютнева революція в царській Росії була тільки прелюдією, бо в повній зброї виступали ще тоді в самій Росії поміщики й буржуазія, репрезентовані Мілюковом і Керенським.

Побороти цю ворожу силу селянства й робітництва можна було тільки залізною послідовністю в боротьбі і тільки із зброєю в руках.

Цю боротьбу безнастанно й послідовно переводили тільки більшовики. І коли Центральна Рада вислала до Петербурга свою делегацію й поставилась опозиційно до Тимчасового Уряду Керенського, то підперли її в її домаганнях більшовики і навіть пішли далі. Коли в національній справі Центральна Рада домагалась тільки автономії, то більшовицька партія Росії поставила домагання цілковитої незалежності української нації аж до відділення й політику Тимчасового Правительства у відношенні до Українців осудила як „контр-революційну й ганебно антидемократичну.“

Але цілковитої незалежності України Центральна Рада зовсім не бажала, а що до автономії, то — як каже Винниченко — делегація Центральної Ради до Тимчасового Правительства „товкла професорам, що вона не вирішення і не здійснення домагається, тільки принципу автономії України, вислову своєї прихильності до цього принципу — а цеж можливо.“

Центральна Рада робила себе залежною від центрального Тимчасового Правительства в Петрограді. Невдоволення із цього проявлялось не тільки в українських більшовиків, але навіть виявилось на Всеукраїнським Робітничім Зїзді, на яким у присутности Мартоса, Винниченка й Садовського нарікано на Центральну Раду не тільки за її не цілком революційно-демократичний склад і загальну політику, але також за її угоду з Тимчасовим Правительством, яке служило інтересам великих держав і ставилось зовсім байдуже до домагань широких народніх мас.

Недовірря до Центральної Ради росло посеред українських мас із кожним днем; причиною того, як пише В. Винниченко, було: . . . „що українська влада, що вся керуюча партійна українська демократія розійшлася із своїми масами, що вона була соціально непослідовна, нерішуча й невизраза.“

Відродження нації, т. II, ст. 89.

*

*

Широкі селянські маси бажали бачити в Центральній Раді таку владу, якаб з корінням вирвала джерело їх вікової неволі-панування поміщицтва, а українські робітники змагали до повалення буржуазії, яка досі визискувала в страшний спосіб їх працю. Всі вони покладали надію й бажали такої влади, яка послідовно перевела б їх повне соціяльне й політичне визволення і яка була б їх власною владою. Взірцем такої влади були для них більшовики, які отверто, мимо страшного переслідування кидали в очі Тимчасовому Правительству обвинувачення, що воно посилає міліони працюючих мас на війну як покірний слуга капіталістичних хижаків Антанти. Вони доказували, що всяка співпраця з буржуазією й поміщицтвом — це винищування працюючих клас і що єдиним способом для спинення війни, й для повалення буржуазії й поміщицтва є влада самих працюючих мас міста й села.

Ці відважні гасла й послідовна боротьба з усякою реакцією й контрреволюцією, сміливе кинення рукавиці не тільки своїй російській буржуазії, але й усій капіталістичній Європі, потягло широкі маси селян і робітників за більшовиками. Їх гасла знайшли сильний відгук і на всіх фронтах. Так отже більшовики, сперті на симпатії широких мас у жовтні 1917 р. повалили Тимчасове Правительство. Утворена Рада Народніх Комісарів, сперта на владу робітників і селян, узялась негайно переводити в життя соціяльні домагання широких працюючих мас і одним з перших проголосила рівність і суверенність народів бувшої царської Росії.

На звістку про утворення робітничо-селянської влади в Росії сформувався на Україні в Києві „Комітет Охорони Революції“, в якого склад увійшли всі українські партії й організації, і в якому взяли участь навіть і більшовики. Цей Комітет узяв у свої руки військову й адміністративну владу на Україні, яку до того часу виконували там відпоручники Тимчасового Правительства. Більшовицькі українські військові частини й робітники виступили збройно проти відділів Тимчасового Правительства, які стояли гарнізонами на Україні, й примусили їх до відступу.

* * *

Як же віднеслася Центральна Рада до жовтневої революції й до нового уряду в Росії?

Вже в перших днях проголошення влади Ради Народніх Комісарів Мала Рада прийняла резолюцію:

„Визнаючи, що влада, як у державі, так і в кожному окремому краї, повинна перейти до рук усієї революційної демократії, вважаючи недопустимим перехід усієї влади виключно до рук Рад Робітничих і Салдатських Депутатів, які являються тільки частиною зорганізованої революційної демократії, Українська Центральна Рада через це висловлюється проти повстання в Петрограді“.

Зрозуміло, що спровоковані цією ухвалою українські більшовики виступили з Комітету Охорони Революції.

20. листопада (н. ст.) 1917 р. оголосила Центральна Рада й Універсал, у якому на початку читаємо:

„Тяжка і трудна година впала на землю російської республіки. На півночі в столицях іде межиусобна й кривава боротьба. Центрального Правительства нема і по державі шириться безвласть, безлад і руїна. Наш край так само в небезпеці“.

Резолюція Малої Ради й Універсал повної Центральної Ради явно й недвозначно вказують на вороже відношення Центральної Ради до робітничо-селянської влади в Росії в противенстві до понижаючого її становища відносно реакційного Тимчасового Правительства, яке згідно відкидало всі прохання Центральної Ради. Що більше, Центральна Рада й далі визнавала цього поваленого трупа — Тимчасове Правительство, бо в тім самім Універсалі проголошує:

„Не відділяючись від російської республіки й зберігаючи єдність її, ми твердо станемо на нашій землі, щоб силами нашими допомогти всій Росії, щоб уся російська республіка стала федерацією рівних і вільних народів“.

і далі:

„Громадяне! Іменем Народньої Української Республіки в федеративній Росії ми, Українська Центральна Рада,

кличемо всіх до рішучої боротьби з усяким безладдям і руїництвом та до дружного великого будівництва нових державних форм, які дадуть великій і знеможеній Республіці Росії здоров'я, силу й нову будучність“.

По думці провідної лінії цього Універсалу рішила Центральна Рада перепускати контрреволюційні війська Дону проти більшовицької Росії, дозволила всім російським контрреволюціонерам і давнім царським офіцерам спокійно осідати на Україні. З усією жорстокістю почала переслідувати маси українського робітництва й селянства, які взяли за своє гасло: вся влада селянським і робітничим радам. Роззброювала частини більшовицьких військ, які з фронту переходили на допомогу Раді Народніх Комісарів.

Центральна Рада викликала навіть воєнний ультімат Ради Народніх Комісарів, причиною якого був пропуск донських контрреволюційних військових частин через територію України. В ультіматі взиває Рада Народніх Комісарів, щоб Центральна Рада заперестала перепускати донські військові частини й за-вляє:

„З огляду на інтереси єдності та братерства всіх знеси-лених робітничих мас, що страждають у боротьбі з імперія-лізмом; з огляду на признання — численними резолюціями органів революційної демократії, радами, а насамперед першим всеросійським зїздом рад — національних засад, соціялістичне Правительство Росії, Рада Народніх Комісарів підтверджує гноблене царизмом і буржуазією Великоросії право всім народам на вільний розвиток, включно до їх права відділятися від Росії. Тому Рада Народніх Комісарів признає Українську Народню Республіку та її право на повне відокремлення від Росії, як також на те, щоб вона ввійшла в переговори з російською Республікою про взаємні федеративні, а також інші від-носини. Жадання України що до її прав і незалежності украї-нського народу Рада Народніх Комісарів признає без обмежень і безумовно.“

Центральна Рада не дала ясної відповіді на цей ультімат і в цей спосіб повстав воєнний стан між Радою Народніх Ко-місарів і Центральною Радою.

* * *

Така політика Центральної Ради супроти Ради Народніх Комісарів у Росії й отверте підпирання всієї контрреволюції розкрило очі широким українським масам. Вони побачили, що їх соціяльні здобутки дуже сильно загрожені, що їх надії на Центральну Раду завели та що вона отверто сприяє не працю-ючим масам, тільки всім тим колам, які поборюють радянську владу в Росії і намагаються привернути панування поміщиків і буржуазії.

Українські маси віднесли до Центральної Ради з тим більшим недовір'ям, коли побачили, що в сусідській Росії гасла влади працюючих мас стають реальною дійсністю. Яка сильна нехтіть запанувала серед мас до Центральної Ради, доказом цього те, що навіть найвірніші військові частини покидали Центральну Раду й переходили на сторону більшовиків.

„От-тут ми й не знайшли в собі сили зрозуміти момент...

... Як тільки вступали в конфлікт із своїми, з українськими більшовиками, так загубили всю свою силу. Поки агітували більшовики, агітація успіху не мала. Як стикнулись наші війська з нашою агітацією, з агітацією всього того ладу, який ми так ретельно почали „творити“, взявши всю владу в свої руки, як тільки маси наші ближче прислухались і придивились до змісту того українського слова, так запал їхній, довір'я до нас і охота піддержувати нас почали помітно падати. Почала розвиватися нехтіть до боротьби з більшовиками, почалися заяви наших найвірніших, найсвідоміших військових частин про небажання битись із більшовиками. На наших очах „розкладались“ найміцніші, найзавзятіші полки, що прибували з таким ентузіазмом до Києва. Полки імени ріжних гетьманів, які так свідомо, так струнко, так рішуче вступали в столицю України для оборони й захисту її, які так веселили всі національні серця своєю національною свідомістю, щирістю, жовто-блакитними прапорами й українськими піснями, які так гучно кричали „славу“ українській владі, ці полки через якусь пару тижнів дивним способом спочатку губили все своє завзяття, потім упали в апатію, в „нейтралітет“ до більшовиків, а потім... повертали разом з тими більшовиками свої українські багнети проти нас.

В. Винниченко: Відродження нації, т. II. ст. 155-156.

В самій Центральній Раді приходило до гострих сутичок між великою більшістю Ради, яка підпирала вже явно контрреволюцію й більшовиками, членами Центральної Ради та лівими есерами й еседами, які різко осуджували ворожі виступи Центральної Ради проти Ради Народніх Комісарів у Росії й здавлювання революційного руху селянських та робітничих мас на самій Україні.“

* * *

Щоб розібрати цю справу скликала київська Рада робітничих і солдатських депутатів до Києва на 1. грудня 1917 р. Всеукраїнський зїзд Рад і випрацювала, як ініціаторка, статут і регулямін зїзду.

Більшість Центральної Ради боялась цього зїзду і тремтіла перед осудом мас. При допомозі Селянської Спільки стягла до Києва на той зїзд понад 2000 душ своїх прихильників, щоб перешкодити некорисним для себе рішенням делегатів працюючих мас

України. Ліва частина зїзду, яка складалась із лівих українських есерів, есдеків та більшовиків, не маючи можности спокійно перевести своїх нарад, покинула зїзд і переїхала до Харкова, де саме відбувався другий зїзд селянсько-робітничих рад Донеччини й Криворіжжя.

Змушені konieczністю, зєдинені робітничє-селянські делегати всієї України, відбували наради від 7.—13. грудня 1917 року. У висліді своїх нарад вибрали Центральний Виконавчий Комітет Всеукраїнського зїзду Рад, та сам цей зїзд назвали *Всеукраїнським зїздом рад України*. І цей зїзд проголосив перехід всієї влади на Україні до робітничє-селянських рад і до Центрального Виконавчого Комітету. Далі особною ухвалою рїшив зїзд невизнання Центральної Ради, оголошення її організацією контрреволюційною й іменем робітників та селян заповів боротьбу із Центральною Радою.

На підставі рїшень зїзду Центральний Виконавчий Комітет вибрав у Харкові 20. грудня 1917 р. Уряд.

Так отже повстав на Україні перший радянський уряд, який називався Народнім Секретаріатом.

Своїм контрреволюційним становищем, своїм змайоризованням зїзду в Київі і недопущенням до перевибору Центральної Ради, як цього домагались ліві соціалістичні партії й більшовики, Центральна Рада сама причинилась до того, що на Україні створено другий уряд, Уряд Радянської України.

Грудень 1917 р. зазначив в історії революції на Україні явно й остаточно розрив між українськими працюючими масами міста й села й дрібною буржуазією Центральної Ради й дальших подібних до неї урядів, як Директорії, не кажучи вже про гетьмана.

Історія й факти виказують, що більшовики й усі ліві соціалістичні партії довгий час визнавали Центральну Раду, як владу України, що маси, хоча дуже невдоволені, вірили, що Центральна Рада все таки піде врешті по революційній лінії домагань широких мас міста й села. І між представниками цих мас довгий час велася дискусія і внутрішні спори про їх становище до Центральної Ради. Довгий час різні організації більшовиків і лівих соціалістичних партій висказували й обороняли погляд, що Центральну Раду треба удержати, але треба її переформувати на справжню владу українських селян і робітників.

* * *

Радянська Влада України знайшлася від самого початку в дуже скрутному положенні. В її лоні стирались різні погляди більшовиків і лівих соціалістичних партій. До цього почали наступати на неї з усіх боків збройні відділи російських білогвардійців, які в той час збирались на Дону. Проти Радянської України виступили також військові частини Центральної Ради,

скріплені по берестейським мирі юнкерсько-пруськими дисциплінованими арміями і розпочалася кривава горожанська війна, якої жорстокі закони в квітні-травні 1918 р. у Донбасі перекували пролетарську робітничу гвардію у новий чинник революції — революційну робітничо-селянську червону армію.“

Та з огляду на наступ добровольців-білогвардійців і юнкерсько-пруських військ та військ Центральної Ради, почався загальний відступ української червоної армії й робітництва Донбасу, які (в числі 200.000 мужчин, жінок і дітей) подалися на північ, на територію Східної Росії й створили ту непереможну воєнну силу, яка довела вкінці до закріплення Радянської Влади на Україні.

Запрошені Центральною Радою юнкерсько-пруські війська привертали панування поміщицтва й опір українського селянства здушували в річках крові. Вкінці розігнали вони й Центральну Раду та завели гетьманат й проголосили гетьманом України явного прихильника білогвардійської Росії Скоропадського.

Українські маси, розярені до краю карними експедиціями, виступили збройно проти німецьких армій, побили їх і гетьман Скоропадський мусів утікати.

Прийшла Директорія, але й вона не пішла по лінії домагань українських мас і вже в перших початках свого існування сперла всю свою надію на ласку капіталістичної антанті.

(Кінець буде.)

Н. СУРОВЦОВА.

Кінець ілюзій.

Редакція складає подяку С. П. Шелухинові, який дозволив покористуватись своїми матеріалами. Шкодуємо, що деяких матеріалів він не знайшов можливим поки-що опублікувати, а саме — про наради гр. Шептицького з князем Волконським (який прийняв католицизм і видав книжку на 3-х мовах проти українського руху) у Ватикані і в Канах з високопоставленими російськими монархістами в справі порозуміння з Ватиканом що-до спільної політичної і релігійно-католицької акції на Сході.

Тепер властиво, коли на Україні міцною рукою держиться українська робітнича влада, коли на перший замах проти неї поллється море червоної крові її червоних оборонців — наша тема є тільки відгуком старого, далекого, безповоротно минулого. Наче віки відділяють нас від часів, коли психологічно можна було рахуватися з чинниками, про які хочемо тут згадати — вони разом із своїми політичними діями на віки зійшли з арені життя й не вернуться на неї вже ніколи. Однак прощаючись на все з минулим в ім'я ясних провідних ідеалів сучасного, треба, щоб українське суспільство позбулося колишніх ілюзій, знало, з чим воно прощається, і здало собі справу, чим було те патріотичне, національне минуле і якими мотивами кермувалися герої того минулого. Наше суспільство, особливо галицька інтелігенція, ще й досі стоїть одною ногою в труні, ще і досі не рішається глянути правді у вічі. Її не лякає, вона ще не бачить, що опинилась сама, що очі українського галицького народу звернені по той бік кордону і що відірвати того зору ніщо не буде в силі. Вона ще й досі будує хатинки на піску, лишається в тісній колі мізерних „галицько-волинських державних інтересів“ і успиляє свою свідомість ілюзіями що-до провідників своєї останньої лінії, пригадуючи собі величні часи чужих „національних“ діл.

Цих діл зналося звичайно лише офіційну сторону, пильно удекоровану їх дієвими особами. Мали вони й иншу сторону, згідно з духом часу і шляхетних традицій високих акторів дуже конспіративну, загалові майже або й цілковито невідому. Документальний матеріал цієї діяльності дуже багатий, однак він належить вже хіба до монографічних розвідок майбутнього історика наших бурхливих часів, часів грандіозних плянів, авантур, нашої переходової епохи, на межі котрої вмерли останні витвори політики попередних століть. Нашою ціллю є кинути побіжно оком на кілька поживклих паперців, свідків „визвольних“ змагань „провідників“ українського руху й показати це „testimonium pauperiale“ широкому загалові.

Викликала їх появу на світ божий хвиля задурманення, яка недавно пронеслася над Галичиною в зв'язку з діяльністю графа Шептицького. Знов показали Галичане, оскільки мало вони і по нині розбираються в політичних справах. Під польським чоботом, зіпді чужого батого, вони все ще прислухаються краєм

вуха до голосу, що кличе їх скоритися новому панові. Сліпі чи фарисеї, вони говорять про Соборну Україну й опираються на минуле. Якаж це Україна? Якеж це минуле?

Ось фотографії листів — з оригінальним підкреслюванням високих авторів — графів Шептицького, графа Тишкевича та його Високости Вільгельма Габсбурга, рйтмайстра Вишиваного. Всі листи, як і личить українським діячам — мовами німецькою та французькою. І кожний має свою ідею, віками в благородній фамілії виплекану.

Ось лист нащадка габсбурської династії — згідно традиції кожний член сім'ї виховувався на короля якоїсь іншої нації — отже лист некоронованого короля „бравих“ Українців.

Лист писано 18. березня 1918. р.

„Ексцеленціє !

Я без краю жалкую, що не маю змоги зустрітись з Вашою Світлістю і що через те мушу листом передавати Вам задовольняючі, скажу навіть щасливі, новини. У всякому разі я рахую на повну дискретність Вашої Ексцеленції. Поділ Галичини — це справа цілком певна, хоч дата ще не установлена. Його Величність (Австр. Імператор) дуже задоволений моєю подорожжю, як також із мого справоздання. Можна бачити найкращий успіх хочби в тім, що Його Величність прийняв мої пропозиції, як наприклад призначення генерала Фішера командуючим жандармерією. Ще сповіщаю Вашу Світлість, що я сьогодні їду в Одесу. Його Величність у своїй доброті довірив мені командування групою, яку сформовано з батальону інфантерії з австр. Українців і з укр. легіону, з чого я натурально дуже щасливий. Його Величність довірив мені командування з власної ініціативи, без моїх заходів. Його Величність зі мною поведився надзвичайно милостиво і помимо моїх чисто військових функцій, Його Величність доручив мені розвинути на Україні політичну акцію. Його Вел. залишив мені в тій справі повну свободу акції, це повне потвердження його довіря.

Я надіюсь мати в близькому часі змогу потроху одержати все, чого бажають „браві“ ¹⁾ Українці. Я маю великі надії на будучину. Я дуже щасливий подати всі ці новини Вашій Ексцеленції. Жалкую без краю, що не матиму змоги поговорити з Вами устно. Прошу Вашу Ексцеленцію дати мені на будуче своє благословенство й вірити, що з надією на Бога й на реалізацію всіх бажань нації я зостаюсь завжди відданий і вдячний Вашій Ексцеленції.

Вільгельм, рйтмайстер.

Між ті два чинники замішався ще третій, котрий, повагавшись де-який час між Литвого й Україного, висловився

¹⁾ Лапки редакції.

таким маґнатським впливом, на заміну втрати, понесеної, Україною через вступлення одного із синів графа до польського міністерства справ закордонних, другого ж до єзуїтів. Зрештою останній міг би причинитися ще для національного українського піднесення, ведучи заблудшу паству з манівців схизми до світла католицизму.

Старою казкою, забутої на запічку спорохнілого панського двору бабусі, повіває від уривків з діяльності ще так недавних часів того маленького чоловічка з голосним титулом, „всевладного“ уповноваженою уряду Петлюри при Антанті. Тепер не віриться — невже це могло бути? Невже знайшлася хоч одна людина, що дивилась серйозно на цю постать?

А проте —

Ось у 1914 році ґр. Тишкевич по вибуху війни посилав з Люзанни (з панської традиції переважно ціле життя жив ґраф поза межами улюбленої вітчизни) цареві Николаєві II. телеґраму з висловом „вірнопопданических почувань“ бажання побороти ворогів. Барон Фрідерікс, міністр двору, відповів на це подякою од царя і ґр. Тишкевич цю подяку оголошує по швайцарських часописах.

А далі вже українська державнаакція. Як український дипломат він проєктує династичний звязок між Вишиваним рйтмайстром і принцесою еспанського дому. Яка блискуча, захоплююча перспектива для країни маґнатів—України. Тишкевич складає в Парижі візиту еспанському інфантові й запрошує його від імени української мирової делегації на сніданок. Вишукується найкраще авто—воно стоїть величньо під дверима й на рахунок Укр. Народної Республіки до сум за сніданок інфанта долучається 500 франків — як-раз стільки, скільки нормальне авто взялоб, стоячи без перерви тиждень в очікуванні шановного майбутнього родича.

Дає ґраф Тишкевич обід французьким клерикалам-монархістам. 320 запрошених, 14 титулованих осіб. Такий далекий був вже успіх України, таке близьке було щастя! Шановні гості дякують за прийняття і, щоб зробити господареві приємність, жалкують, що вже немає на престолі Николая II.

На другому обіді Тишкевич запевняє присутних франц. католиків, що Україна все була католицькою і лиш Москва обернула її на православя. Навіть Мазепа й Орлик перед смертю мали, по його даним, перейти на католициство.

Високі особи, широкі ідеї! Та не міститься в голові, на кого цей кожух шитий і чи бачив ґраф Тишкевич коли зблизка тих, кого він ошасливує своїми дипломатичними виступами. Ґраф бавляться щиро і тільки раз, під вражінням своїх невдач, у нього виривається в листі з 27/X. 18.р. фраза... „Віроломство йде справді за далеко у нас і соромно називатись Українцем...“

Бідна старенька ексцеленція — і по що було брати того ще сорому на свою сиву голову!

Але ось третя маєстатична постать — національного героя, мученика за Україну — галицького митрополита. Українське суспільство звикло уважати ґр. Шептицького, особливо ж над Дніпром, за діяча української визвольної ідеї. Стипендії, музеї, вся зовнішня пишність утворили йому здавна популярність між Українцями. Діяльність митрополита уважалась патріотичною, як така не підлягала критиці й усяка спроба ближчої аналізи згори відпадала.

Однак не українська справа, яка утворила йому таку популярність і славу, кермувала ґр. Шептицьким у його діяльності.

Послушне знаряддя Ватикану, він одержимий середньовічним пляном покатоличення Сходу, тому присвячує весь свій досвід, талан і все довіря, яким він користався у української людности, мудро утворивши ілюзію діяча національного руху. Уповноваження для цієї акції він має наперед від папи Пія Х. Політична орієнтація ґр. Шептицького базується на Австрії, фортеці католицизму, опору папського престолу. Звідси плян сепарації України від Росії, віддання її під владу Австрії. Коли війна скінчилась тим, що германське й австрійське військо зайняло Україну, Шептицький розвинув найбільше свою акцію. Він, оборонець української незалежности в часі, як уся Україна тремтіла від політичних авантур, він, політичний діяч, на котрого покладалось стільки надій у засліпленні фанатика лише й думає про свою релігійну місію. Він надіється використати національний рух для своїх плянів і спекулює на свій маєстат героя-мученика українства.

Він пише до Василя Вишиваного:

Львів, 13. червня 1918. р.

Ваша Високість!

Я дізнався, що частина головного складу української церкви, який повинен збиратись 21. червня, має намір дати мені гідність українського патріарха (очевидно по інформації Тишкевича). Цей виступ бувби з одного боку виразом протесту Українців проти обрання Антонія митрополитом київським, а з другого боку підтвердивби цим конкретним способом автокефалію української церкви. Автокефалія рішуче поборюється партією реакціонерів, а це цілком противне намірам Українців. Гетьман проголосив, що на випадок якби Синод не виніс рішення в цій справі, то йому не зістається більш нічого, як самому проголосити цю автокефалію. І я не знаю, чи мою кандидатуру поставлено якоюсь більш значною партією, чи це якесь хвилеве бажання без наслідків. Колиб перша можливість прийшла до свого здійснення, то Ваша королівська Високість з мого боку в тім булаб повідомлена і моглаб уявити собі справу про

дальшу позицію, яку я мавби зайняти в цім ділі. Я не мігби прийняти обрання инакше, як абсолютно свободною, покритою великою більшістю і яке в той-же час малоб канонічну силу по правилам східної церкви. Нема що казати про те, що таке обрання рівнозначне прийняттю унії. Рим повинен затвердити обрання. Поки що уповноваження, які я одержав від Папи Пія Х. моглиб вистарчити. Натурально на це я повинен бувби попрохати згоди його Величності (Австр. Імп.). Для мене трудно мати у Львові більш певні інформації. Знаючи мене з давнього часу, як сторонника цієї ідеї, мене підозрівалиб у підготовці обрання де-якою пропагандою. Я принципіально не хотівби робити нічого такого, тай не мігби через недостачу часу, який зостається. Коли Ваша королівська Високість знав що небудь у цій справі, або в ній повідомлені, я бувби дуже вдячний мати певні справки.

Рітмайстер Форстер мені телеграфував з Відня, що він проїде через Львів без можливости покинути вагон.

Я знайду його на дворці і жду теперішніх новин, які він привезе з Відня. Ця зустріч дасть мені добру нагоду передати цього листа Вашій Високости. Прошу прийняти... — — —

Митрополит понижується до відшукувань по вагонах якогось рітмайстера в погоні за „певною нагодою“.

Справа провалилась. Унії не бувати в ХХ. столітті на Україні. Замаляли червоні прапори й заперли шлях хрестовому походові. Не вернуться часи, про які мріялось „патріархові“ України. Але лишилась під польським багнетом маленька парафія — та наївна галицька парафія, що чекала слова свого пастиря, яке він промовить в останню годину конання своєї вітчизни.

Пастир вернувся у звиклім сьйві мученика. Арештований, усе, як належить. І сказав своє останнє слово, приготоване завчасу на потіху своїх овець ще у Ватикані 23. липня — оголошене йно-що в потребі — 5-го вересня 1923 р.

По довгій подорожі Шептицький має великі нові пляни і завдання... „молодіж бачу, якій треба заповнити католицьке виховання. То робота, яка чекає мене“...

Що й казати, завдання першорядної ваги, зваживши особливо час і політичну ситуацію! А щоб на марно не чекала паства, що свій високий вплив і добру репутацію у польського уряду він вживе у справі поневоленого народу, заздалегідь освітлює свою сучасну точку погляду, оперту, розуміється, на канонічні підстави.

„Єпископ і католицький клир, як такий, не мішаються до політики — хіба що політикою назветься квестію злучену з добром релігійним вірних—вони лишають її політикам... обовязки священика — божі, отже послуговуватися повагою свого уряду до земських цілей неможна йому... Я ж сам про себе уважав би за зраду справи Христової, колиб задля яких принципів, що міняються з дня на день, став я — борони боже — коли

якою причиною незгоди або непорозуміння між ким небудь — моїх вірних а мною“ . . .

Сталось найбільше насильство над краєм галицьким. Зневажено все, що було святого — немає живого місця в душі українській, де б не горіла-палила рана.

І над стогоном люду, над могилами розстріляних, над темними дірами польських катівень стоїть „величня“, знана постать і думає пророче: „Волю божу повинен християнин бачити в справедливих законах, влади піддаватися повинен зі страху, щоб спротивившись влади, не спротивитись коли волі божій, бо хто противиться влади, божому повелінню противиться“.

На прощання останній глум:

„Щож Вам іще сказати? Хіба рад би я з Вами поділитися тим великим вражінням, яке справляє побут у Римі та й тим щастям, що виділося Намісника самого Христа й говорилося з ним“ . . .

Запізно тепер для унії, запізно для намісника самого Христа й його заступника. Не перейти католицтву кордону Збруча — й коли незабаром цей кордон впаде, упаде разом з ним і унія — та повстане одна релігія — Трудової Соборної України!

ПАВЛО МОХОР.**Кооперація в соціяльній революції.¹⁾**

Соціяльна революція на своїм шляху не знає перешкод; вона ні перед чим не спиняється, все ламає, все нищить, але не для одного нищення, а для нового будівництва. Під її ударами падають найміцніші мури старого і від одгуків цього обвалу тремтить увесь старий світ, тремтить, бо чує свій близький кінець...

Революційна хвиля на Україні остільки була сильна, що змила на своїм шляху все, що хоч трохи нагадувало старе. І в цьому її могутня сила. Жалкувати зруйнованого не доводиться, як не доводиться жалкувати, коли ламають старий будинок для будови замість нього нового, треба тільки подбати, щоб гарні матеріяли були одібрані з руїн, щоб вони не загинули і були використані для нового революційного будівництва.

Процес зовнішньої ломки й руйнації старого закінчився. Ми пережили зовнішню соціяльну революцію і вступаємо в смугу соціяльної революції внутрішньої, революції думки, світогляду, побуту, вступаємо в добу революції творчої, в огні якої до щенту згорить уся гниль старого світу й народиться цілком новий світ, з новими поглядами, методами, з новими розумінням життя, взаємовідносин, стосунків.

Не знаємо, коли закінчиться цей творчий процес внутрішньої революції, коли він охопить усі закутки України, так само не знаємо і тих остаточних форм, у які перетворить він життя нашого народу; знаємо тільки з певністю, що він витворить життя нове, колективістично-трудове, соціялістичне, знаємо, бо це нове життя вже почалося, бо ми його вже бачимо. І цього нового життя ніхто і ніщо не всилі спинити: за ним майбутнє, за ним історія...

Отже на грані старого й нового життя стоїть соціяльна революція. Закреслити її неможна, як неможна закреслити й нового життя, що вже пустило парости. Ми прийняли це нове життя, прийняли і соціяльну революцію, але прийняли в більшості як факт, як дане, між тим потрібно не просто прийняти, а прийняти свідомо. Треба всебічно зрозуміти зміст подій останніх років, зрозуміти діалектичний процес історії, знайти внутрішні льогічні звязки минулого з майбутнім, бо тоді тільки побачимо свою й чужу правду й неправду, тоді тільки зможемо бути не звичайними глядачами, тільки справжніми активними творцями нового життя.

Ось чому нам потрібно зробити ґрунтовну ревізію всього минулого, проаналізувати все те, чим ми жили, в що вірили, на що надіялись, щоб нового життя, життя бурхливо-могутнього не отроювати гнилизною життя старого, що вже оджило свій вік.

¹⁾ З ласкавої згоди автора, подаємо вступ і перший розділ з ненадрукованої ще книги його про українську кооперацію — „Од Баліна до Леніна“. Ред.

Із багатьох ревізій минулого ми спинимось лише на одній: на ревізії кооперативної думки, бо кооперація була, є й буде одним з головних чинників у новім житті українського народу.

Кооперація і до революції і в часи самої революції була найбільш розповсюдженою формою господарсько-громадського ладу на Україні; в ній одбилось життя українського народу, його змагання, досягнення, помилки, радощі й страждання...

Зараз при соціалістичнім житті кооперація знову починає відігравати першорядну роль, стає фактором, що будує новий соціалістичний лад.

Старий світ згорів в огні революції, зосталось те, що в огні гартується, очищається. Зосталась і кооперація, але не стара, дореволюційна, — що її змила революційна хвиля, а кооперація нова в її чистій, первісній формі, як антитеза індивідуалістичного господарювання буржуазно-капіталістичного ладу.

В кооперативній ідеології відбулись великі зміни. Не дивлячись на те, що до життя начеб то покликано тепер усі форми кооперації 1918 року, кооперативна думка вже не та, що була у кооператорів того часу, — вона збагачена, поширена, поглиблена, оновлена. Кооперативне життя починає бурхливо зростати на просторах України й шукати для себе нових форм, нових зразків, нового кооперативного будівництва.

Між тим нова кооперативна думка, нові кооперативні шукання на Україні не всіми ще усвідомлені. Більшість старих кооператорів, не кажучи вже про решту громадських діячів і ширші верстви суспільства, гадають, що у нас відроджується кооперація стара, дореволюційна, із старою ідеологією і в старих формах.

Такі підходи до сучасної нової кооперації на Україні зле відбиваються на її розвитку і, природно, гальмують наближення соціалістичного ладу. Із старими підходами до кооперації треба покінчити як можна швидче й для цього необхідно ясно уявити собі, що відкинула і знищила в кооперації соціальна революція і що залишила для будування кооперації нової.

Кооператори мусять поставити це питання перед собою і дати на нього як найбільш вичерпуючу відповідь, бо без такої відповіді неможна бути свідомим творцем нової кооперації й нового життя.

За відповідю треба звернутись до минулого і подивитись, що уявляла собою кооперація дореволюційна, чим вона була в своїй істоті в оточенні буржуазно-капіталістичного ладу і чим вона повинна стати в оточенні робітничо-селянської соціалістичної влади.

Розглядові найголовніших етапів розвитку кооперативної думки на Україні, починаючи од основоположника її М. Баліна й кінчаючи думками про кооперацію проводаря соціальної революції В. Леніна — призначаються ці сторінки.

Кооперація в ошоченні буржуазно-капіталістичного ладу.

Істота кооперації. Кооперація і революція. Матеріалізація кооперації. Кооперація і соціалістичні партії. Особливості кооперативного руху в різних країнах.

Стара дореволюційна кооперація на Україні, як і в інших країнах світу, має походження капіталістичне. Народилась вона на початку XIX століття, коли починає панувати капіталістично-буржуазний лад з властивим йому жорстоким визиском і неправдою. Ідейні творці кооперації, одкидаючи капіталістичний лад, як лад побудований на принципі приватно-індивідуалістичної власності, висунули інші основи громадсько-економічного ладу, а саме — основи колективістично-трудоі, основи гуртової товариської праці й товарисько-спільного господарювання.

На тлі шукання нового, протилежного капіталізму, громадсько-економічного ладу виникли кооперативні комуни Овена, громади Кабе, фаланстери Фуре — ці перші справжні кооперативи, перші продукційно-споживчі, промислово-хліборобські колективи, що блискавками прорізали темряву капіталістичної ночі, що впала на землю, щоб засияти ясним сонцем після світанку соціальної революції, що тепер розгоряється на землі.

Товариський колективістично-трудоі принцип це найцінніша перлина в кооперації, це її головний нерв, а викінчена комуна — остаточна форма і мета, початок і кінець кооперативного руху.

Так рочдельці в своєму маніфесті, між иншим, писали: „Товариство незабаром мусить приступити до організації виробництва, розподілу, виховання й самоврядування. Воно заснує колонію, в якій інтереси будуть гармонічні. Для цього потрібно придбати або заорендувати маєток або маєтки, де господарювалиб члени товариства.“

Але як перевести в життя колективістично-трудоі принцип, як втілити його в дійсність, щоб досягти комуни?

*

Стара кооперація твердо додержувалась того погляду, що досягти нового комуністичного ладу можна мирним еволюційним шляхом без соціальної революції, до якої вона ставилась завжди негативно. Своім негативним відношенням до соціальної революції, як і до ідеалу викінченої комуни, стара кооперація зобов'язана утопістам-соціалістам першої половини XIX століття, що стояли на ґрунті мирного перетворення капіталістичного ладу й рішуче одкидали всяку революцію. „Насильні революції, — казав Кабе, один з ідейних творців утопічного соціалізму й основоположник багатьох комуністичних громад в Америці, аналогічних кооперативним комунам Овена й фаланстерам Фуре, — насильні революції є просто війни з усіма їх пригодами: їх дуже важко здійснити, бо уряд, самим фактом свого існування, володіє величезною силою своєї організованості, своєю законодавчою й виконавчою владою, державною казною, армією, на-

ціональною гвардією, судом, поліцією, тисячами способів підкупу... Народ не вперше бажає революції і з самого початку історії не минало може року, щоб якийсь народ не відчував потреби скинути ярмо аристократії для завоювання своїх природних прав; і, не вважаючи на це, як мало було революційних спроб, порівнюючи з бажаннями їх. І серед революційних спроб як мало тих, що вдалися. А серед цих останніх, як мало революцій, що досягли своїх цілей і що їх не понівечила або й зовсім не знищила потім аристократія!"

Але навіть цілком щаслива соціальна революція не здається бажаною для Кабе. Насильство убогих над багатими є таке само зло, як і насильство багатих над бідними. Комуністи повинні йти за прикладом перших християн: єдиною їх зброєю повинна бути мирна проповідь нової віри, але проповідь енергійна, невтомна, повна ентузіазму й саможертви. „Коли комунізм є хімера, то вільне обміркування доведе це і народ одкине комунізм; але як-що ця доктрина є сама істина, вона набуде силу прихильників серед народу, серед учених, серед аристократії; і чим більш вона матиме прихильників, тим швидше відбуватиметься її дальший зріст... Отже, — закликає Кабе — до комунізму будучини — єдиною силою розуму й істини. Як-би далеко не була перемога, силою суспільної думки її буде досягнуто швидше й міцніше, ніж за допомогою насильства. І мов переконання в цьому таке глибоке, що колиб я тримав революцію стиснутою в своїй руці, я не розтулив би жмені, хоч би й умер на вигнанні.“ *)

Батько кооперації Овен і християнські соціалісти на чолі з Нилом, Юзом і Кінстлеем в Англії, Сен-сімоністи і Фурерісти у Франції — всі вони були в більшій або меншій мірі ворогами капіталізму й оборонцями ідеї асоціації (коопарації) як творчої сили нового соціально-економічного ладу.

Так Фурє, картаючи капіталістичний лад, що побудований на неправді, насильстві, визиску, каже: „Ви, творці неточних наук, ви упевнені в тім, що працюєте на користь людства, чи подумали ви про шістьсот мільйонів варварів і дикунів? Чи можете ви привабити їх до себе, знайомлючи з вашими порядками, що підтримуються лише при допомозі багнетів та шибеніць?“

Це соціальне зло полягає в характері капіталістичного господарювання — приватній власності: „Великим лихом є приватна власність, — пише Овен — вона несе розпусту, розлад, вона духовно калічить як багатих забезпечених людей, так і бідних, працюючих. Власність обмежує людський розум безпосереднім я і його дрібними справами, між тим як та-ж людина, колиб вона була вихована з самого народження по-за деморалізуючим впливом бажання набувати й зберігати приватну власність, булаб

*) *Voyages en Icarie*, Paris, 1845, p. 556. Кабе народився в 1788 р., помер в 1856 р.

доведена цим вихованням до розуміння корисности загальних інтересів і універсальних ідей.

Отже, потрібно рішуче відкинути існуючий капіталістичний лад і будувати новий, в основі якого мусить лежати ідея асоціації. Перебудова ця мусить відбутись не шляхом соціальної революції, а шляхом духовного перевиховання іморального відродження людства, в першу чергу заможних.

І тому зрозуміло, що всяке повстання одного елементу проти другого не правомірне, правомірна тільки згода, гармонія, повний і вільний розвиток ладу.³⁾

Соціалісти-утопісти, ці ідеологи тогочасного кооперативного руху, рішуче одкидаючи соціальну революцію, одкидають разом з тим клясову боротьбу, змагаючись погодити інтереси різних клас: „Буржуазії ми говоримо: ми голос народа, що вимагає своєї частини в асоціації, голос енергійний, бо вимога наша справедлива, але мирний, бо знаємо, що насильство не служить поступові і що царство належить минулому. Народові ми кажемо: ми голос буржуазії: всі ви, що страждаєте, вимагаєте рівної участі в соціальному і економічному житті і ви одержите її, бо її хоче бог. Але вона буде дана вам тільки в тім випадкові, якщо ви будете вимагати мирно і поступово. Як-що-ж ви спробуєте примусово вирвати засоби виробництва із рук тих, що володіють ними тепер, то пам'ятайте, що сильні люди, які будуть керувати вашим гнівом, скористуються ним, щоб оселитись у готелях і палацах, одібраних од старих власників і справа для вас закінчиться лише переміною панів.“⁴⁾

Так ставиться утопічний соціалізм до класової боротьби і соціальної революції. Історично це було результатом розчарувань у революціях кінця XVIII. і першої половини XIX. століть, але цей погляд став був каноном для старої кооперації, що бере ідейні свої основи від цього соціалізму. І в цьому була її величезна помилка. Перебудувати мирним шляхом лад капіталістично-буржуазний на лад соціалістичний без соціальної революції, — це романтика і мрійність, що ними характеризується стара кооперація у всьому світі і що закривають від неї дійсність життя й непереможні економічні закони історії. Кооперація вірила й вірить у мирний поступ, у мирну перемогу над неправдою. Хай, колись, думали кооператори, із кооперативних крамничок і товариств виростуть великі громадські підприємства, а потім кооперативні комуні, що знищать буржуазно-капіталістичний лад. А тим часом капіталістичний лад усе зростав і міцнів і разом з ним зростали сльози, стогін, прокльони поневоленого, знесиленого працюючого люду.

*

³⁾ Консидеран. *Debaele de la politique en France*, p. 91.

⁴⁾ Стефан Фляша. *Ornores de Saint Simon et d'Enfantin*, pp. 70, 71, 72.

Чим більш розвивалась кооперація в оточенні капіталістично-буржуазного ладу, тим більш початковий кооперативний ідеал виробничоспоживчих комун і сільсько-господарських промислових громад-фаланстерів відсовувався на другий план, кооперація все більше зросталась із капіталістично-буржуазним ладом, її запекла боротьба з ним переходила в мирне співробітництво, соціалістичні ідеали поволі завмірали. Кооперація, як соціально-економічний фактор, не тільки перестала бути страшною для буржуазії та її влади, але, до певної міри, навіть бажаним явищем, що здержувало революційні пориви населення і тим віддаляло здійснення соціалістичного ладу.

Коли в основоположників кооперації — Овена, Фурє та християнських соціалістів ідея асоціації є постулатом нового соціального ладу, коли у перших практиків кооперації — Кінга, Рочдельдів, Шульца із Деліча і Райфайзена кооперативні крамниці, спільні майстерні, артілі, народні банки та інші кооперативні організації були лише початковими організаціями в перебудові капіталістично-буржуазного ладу на нових основах, то для кооператорів другого покоління кооперація все більше стає виключно господарським підприємством: „усі галузі кооперації, — пише Кавфман, теоретик кооперації з соціалістичним навіть нахилом, — це свого роду господарські підприємства. Вони побудовані на демократичній основі... членами їх може бути всякий, бо в класовій боротьбі вони не беруть ніякої участі“⁵⁾. Та не тільки не беруть, а й не повинні брати, бо це, мовляв, порушує гармонію клас. Такі погляди панують у Кавфмана, Ганса Міллера, Шарля Жіда, Максуюля, Тотоміянца й інших, словом, у всіх теоретиків кооперації, за винятком лише представників кооперації робітничої та італійських соціалістичних артілів.

Оголосивши себе неутральною політично й понадкласовою соціально, кооперація впала у велике самозасліплення, що починає спадати з неї лише тепер під впливом соціальної революції.

Мирне співробітництво з буржуазно-капіталістичним ладом змінило внутрішню природу кооперації, надало їй зовсім іншого напрямку і характеру в порівнянні з тим, якою вона була спочатку. Замість боротися з індивідуально-власницьким інстинктом, вона, до певної міри, почала його зміцнювати. Не кооперативна комунa для добробуту всіх її членів, як єдиного цілого, а кооперативне підприємство, як підприємство допомагаюче, для зміцнення господарства окремого члена, — ось головна тенденція кооперації дореволюційної, старої, в буржуазних країнах.

Тенденції розуміння кооперації, як допомагаючого підприємства для зміцнення індивідуального господарства окремих осіб у де-яких галузях і типах кооперації набрали такого розміру, що їх ідеали стали цілком протилежними початковим ідеалам кооперації. Для прикладу досить вказати на кооперацію Шульце-

⁵⁾ Кавфман. Теория потребит. кооперации, стор. 45.

Делічського типу. Зненависть у представників цієї кооперації до соціалізму і тим більш до революції, така велика, що вони вийшли навіть із складу Міжнародного Кооперативного Альянсу й утворили в 1907 р. свій міжнародний кооперативний альянс із сільсько-господарських товариств у Дармштаді, хоч і перший альянс нічого в собі соціалістичного і тим більш революційного, не має, бо він стоїть на ґрунті неутрального, вважає себе за організацію самодовліючу і дбає про гармонію всіх клас, про гармонію праці й капіталу.

Ось як мотивує Крієр, лідер антисоціалістичної кооперації, свій виход із міжнародного альянсу: „Для обґрунтування проекту резолюції⁶⁾ доктор Г. Міллер висловився про завдання споживчих товариств так, що напав на приватну торгівлю, осудив комерційний прибуток, вбачав у сучаснім засобі розподілу й обміну товарів причину походження соціального питання; він вимагав організації споживачів, у якій вбачає засіб заміни капіталістичного ладу соціалістичним. Природньо, що його реферат зустрів прихильність співчуття Кавфмана і пані Шпейнбах із Гамбурга. Ще гостріше, ніж у рефераті, висловив Міллер свій антикапіталістичний світогляд в останнім слові, коли заявив, що торгівля завжди еґоїстична, а кооперація альтруїстична. „Торгівля“, „Прибуток“ дуже не до вподоби Міллерові. Для др. Міллера споживче т-во є засобом економічної класової боротьби.“⁷⁾

Коли до всього цього додати, що Міллер, якого так жахається кооператор Крієр та Крієріянці, є в свою чергу ворогом усякої революції та марксизма, та ідалістом вищої марки аж до релігійно-містичних відтінків, — нам стане зрозумілим, у які нетри запровадило кооперацію співробітництво її з капіталістичним ладом. Після цього нам стане зрозумілим і те, чому такі кооператори, як Рокіні, Штерк та інші виходять із складу кооперативного альянсу по тій тільки причині, що членами його виконавчого комітету обібрано де-кілька соціал-демократів.

Що правда, кооперація інших країн і інших галузів не пройнялась так капіталістично-буржуазною ідеологією, як кооперація Крієріянська, але без сумніву, ця ідеологія в ній виступає досить сильно.

„Історично кооперація, — каже Туган-Барановський, — утворена пристосуванням соціалістичного ідеалу до умов капіталістичного оточення. Соціалістичні ідеї, кинуті на капіталістичний ґрунт, дали своєрідне явище — кооперацію; через те реальне існування кооперації в сучасному суспільстві має характер соціального компромісу: у ній є елементи і соціалістичного і капіталістичного устрою, їй властива деяка двоїстість і компромісовість... Кооперація цілком вкладається в устрій капіта-

⁶⁾ Мова йде про резолюцію кооперативного конгресу в Будапешті 1905 р.

⁷⁾ Тотоміанц. Теорія, історія и практика потреб. кооп., стор. 278.

лістичного господарства, і як-раз вона швидко розвивається в оточенні сучасного суспільства.

Дійсно, кооператив виявляє в своїй зовнішній і внутрішній структурі цілий ряд самих дійсних ознак і характерних особливостей капіталістичного підприємства, кооператив ні в якій мірі не відкидає капіталістичного відсотку. Кредитове товариство так само оплачує відсотком уміщені в ньому вклади і бере відсотки з позичених ним капіталів, як і той чи інший капіталістичний банк. Споживче товариство оплачує відсотком паї своїх членів і продає свій крам по ціні, в яку уміщено звичайний торговий відсоток на витрачений капітал і т. инш. Взагалі, вся зовнішня структура кооперативного товариства збудована по звичайному зразку капіталістичного підприємства.

Але й по своєму внутрішньому змісту сучасна кооперація має безумовно багато спільного з капіталізмом. Досить нагадати, що всі кооперативи, що мають масове розповсюдження, ґрунтуються на найманій праці. Тільки в трудовій кооперації робітник не експлуатується власником підприємства, але як-раз через те трудова кооперація має таке незначне розповсюдження серед сучасного суспільства. Всі ж галузі кооперації, що охоплюють сотні тисяч і мільйони працюючих, завжди і неодмінно передбачають користування найманою працею, як свою натуральну й необхідну основу.

Отже, кооперація в тому вигляді, як вона реально існує, є компромісом. І дуже багато кооператорів, особливо ж теоретиків кооперації не вбачають в останній нічого іншого, крім компромісу.“^{*)}

Після цього не дивно, що на батьківщині споживчої кооперації, в Англії, для кооперативного населення ідеалом стає не Овеновська комуна, а звичайний річний дівидент на закуплений товар, що є й метою і головним нервом „невтральної“ „понадкласової“ споживчої кооперації. На батьківщині кредитової кооперації кооперативні банки перетворюються в акційні компанії, а французькі сільсько-господарські кооперативи-синдикати — в синдикати аграріїв, що монополізують свій продукт і встановлюють ціни по своєму бажанні.

Словом, початкові ідеали кооперації — споживчі і продукційні комуни, — хоч подекуди й визнаються кооперативною думкою за ідеали старої кооперації, але це визнання лише теоретичне, — в житті панують ідеали іншого характеру, ідеали власницько-еґоїстичні. Кооперація в оточенні капіталістичному не пододала капіталізму, а сама у великій мірі скорилась йому.

Виймками з цього були, мов ті оази в пустелі, трудова кооперація, а саме хліборобські та промислові трудові артілі в деяких країнах, наприклад, італійські соціалістичні і, до певної міри,

^{*)} Туган-Барановський. Соціально-економічна природа кооперації. Стор. 123—124.

споживча робітничка кооперація, що перебувала під впливом соціалістично-революційних партій і стоїть на ґрунті клясового розуміння історії та соціалістичних змагань.

Через те й соціальний склад старої кооперації характеризується участю в ній елементів середняцьких, середнього обивателя, багатого селянина й дрібної буржуазії. Незаможника селянина й робітника даремно було-б шукати у лавах старої кооперації.

*

Зрозуміло, що кооперація з таким внутрішнім змістом, з такими тенденціями і таким соціальним складом не могла задовольняти активних борців за соціалізм, бо вони добре бачили, що така кооперація не є вірним другом у боротьбі з буржуазно-капіталістичним ладом, що вона сама (кооперація) носить у собі гнилизну цього ладу — індивідуально-власницьку психологію.

Так ще Маркс, визнаючи велике значіння ідеї спілки, ідеї асоціації⁹⁾, не надавав серйозної ваги сучасним формам кооперації, особливо споживчій і кредитовій, які конкретно пробували розв'язати проблему споживання для робітника й продукції для селянина та дрібного виробника.

Маркс вважає ці галузі кооперації за мізерні паліативи, швидче шкідливі ніж корисні для визволення людства, бо вони одтягували пролетаріат од гостро й ясно поставленої революційно-клясової боротьби. Ляссаль же навіть висунув ідею залізного закону, що на нівець зводив практичні досягнення споживчої і кредитової кооперації. Єдина форма кооперації, що була прийнята марксизмом, це форма кооперації промислово-виробничої, яку не вважав марксизм чимось самодовліючим, а лише спробою, експериментом, що може показати робітникові можливість вести без капіталіста підприємця власними силами виробництво, керувати промисловістю.

„Кооперативні фабрики самих робітників, — пише Маркс, — у межах капіталістичної форми є першим проломом у ньому, хоч вони всюди, в їх дійсній організації, звичайно, мають і повинні мати всі хиби існуючої системи. Але протилежність між капіталом і працею знищується в межах цих фабрик, хоч з початку лише в такому вигляді, що робітники як асоціація є сами капіталістами, тоб-то вживають засоби виробництва для більш продуктивного прикладення власної праці. Вони показують, як на певному щаблі розвитку матеріяльних продукційних сил і відповідних їм громадських форм виробництва, з природньою необхідністю із одного засоба виробництва виникає і розвивається новий. Без фабричної системи, що виникла із капіталістичного способу виробництва не могла б розвинутиись кооперативна фабрика... Капіталістичні акційні підприємства, як

⁹⁾ К. Маркс. Капітал т. I, стор. 238—250.

і кооперативні фабрики, слід вважати за переходові форми від капіталістичного способу виробництва до асоціованого“.¹⁰⁾

Так само й перший конгрес Інтернаціоналу в Женеві (1866 р.) визнав, „кооперативний рух за один із засобів до перебудови існуючого ладу, з його класовими протиріччями. Його велика заслуга полягає в наочнім доказі, що існуюча павперистична й деспотична система підлеглости праці капіталові може бути знищена при допомозі асоціації вільних і рівних продуцентів, що творять добробут.“ Але разом з тим конгрес підкреслив, що кооперація „власними силами безсила перебудувати капіталістичний лад.“ Це особливо стосується до кооперації споживчої і тому конгрес рекомендує „більш провадити кооперативне виробництво, ніж кооперативні крамниці. Останні зачіпають лише поверхню сучасної економічної системи, в той час як перші зачіпають самі її основи.“¹¹⁾

Другий конгрес Інтернаціоналу (1867 р.) цілком правильно передбачав, що кооперативний рух „утворить четверту верству (буржуазно-пролетарську) й залишить по-за собою цілком „жебрацьку — п'яту“ (люмпен пролетаріят).

Таке відношення марксистів-революціонерів до кооперації продовжувалось до кінця XIX. століття, коли воно змінилось на значно краще.

До споживчої кооперації почали ставитись більш-менш прихильно, як до кооперації, що об'єднує переважно класу пролетаріату, тим більше, що в де-яких країнах, як наприклад, у Бельгії, споживча кооперація під впливом соціалістичних партій стала набирати відтінку соціалістичного. Виробниче-промислова кооперація, навпаки, втратила своє значіння, правда, не по принциповим, а по практичним міркуванням. Ця галузь кооперації через економічні умови в оточенні капіталістичним не могла розвинути-ся як слід, одійшла на задній план і тому їй перестали надавати тої ваги, що надавали раніш, у 60-их роках, у всіх країнах під впливом Фуре та християнських соціалістів. Тільки кредитова кооперація, як кооперація, що зміцнює індивідуалістично-власницькі інстинкти окремих осіб, до останнього часу не користувалась прихильним відношенням борців за соціальну революцію.

Взагалі кооперація визнана була за важливий чинник у визвольній боротьбі людства й поставлена була поруч із рухом політичним та професійним. „Рано чи пізно в кожній країні, — пише Кавтський, — поруч із боротьбою професійних союзів за кращі умови праці, поруч із боротьбою пролетаріату за владу в громаді й державі, поруч із бажанням громади й держави поширювати і збільшувати ті галузі виробництва, над якими вони панують, — кооперативний рух мусить також

¹⁰⁾ Капітал, кн. III, стр. 416.

¹¹⁾ Mayer. Emanzipationskampf, I. 3. 98—114.

відогравати чималу роль у визвольній боротьбі робітничої класи.¹²⁾

Прихильне відношення до кооперації зафіксовано й у постановках Інтернаціонального соціалістичного конгресу 1910 р. в Копенгазі і на партійному зїзді германської соціал-демократичної партії в тім же році в Магдебурзі.

Причина такої зміни у відношенні соціал-демократії до кооперації, особливо споживчої, полягає не в тім, що в останні часи кооперація соціалізувалась, революціонізувалась, стала класовою й вороже настроєною до буржуазно-капіталістичного ладу, ні, навпаки, ми бачимо, що вона, за невеличким виємком, втратила свої початкові, первісні, комуністичні ідеали й пройнялась ідеологією буржуазно-капіталістичного ладу; причину такої зміни треба шукати в дегенерації самої соціал-демократії, у завірванні в неї комуністично-революційного настрою, в її опортунізмі й зрадництві ідеалам комунізму.

Ось чому ревізіонізм підкреслює значіння кооперації як соціального фактора сучасного економічно-громадського ладу. „Соціал-демократія, — пише Берштайн, — може ставитись до заснування робітничих споживчих товариств... без жадних побоювань і добре зробить, коли виявить до них свою повну доброзичливість і по можливості буде допомагати їм, бо при допомозі кооперації робітничі класи без знищення життя, без зброї й насильства... опанує значною частиною громадського багатства, що в іншій випадку послужило б для збільшення і, значить, для зміцнення клас багатих.“

Значіння кооперації, на думку Берштайна, особливо збільшується через те, що соціальна революція, як він гадає, прийде не швидко і через те потрібно пристосовуватись до існуючого ладу. „Булоб божевіллям, чекаючи революції, відмовитись від тих вигід, що робітники можуть мати в сучасну хвилину при допомозі споживчої кооперації.“¹³⁾

Але від справжніх марксистів революціонерів, на чолі з комуністичною партією, не сховались хиби кооперативного руху в оточенні капіталістичному, вони бачили її, до певної міри, дрібно-буржуазну психологію і, за прикладом Маркса, обережно підходили й підходять до кооперації дореволюційної, старої.

Так з приводу Всеросійського Зїзду кредитової і сільсько-господарської кооперації (1912 р.) меншевицький журнал „Наша Зоря“ в статті Брагіна, називаючи Зїзд зїздом дрібно-буржуазної кооперації, пише: „інтерес Зїзду полягав у тім, що на ньому можна було побачити й відчутти нову силу, що народжується на селі і в місті, силу, що економічно організує дрібну буржуазію з усіма її характерними особливостями, природними для цієї класи. Розвиток кредитової кооперації позначився пере-

¹²⁾ Kautsky. Konsumverein und Arbeiterbewegung, 31.

¹³⁾ Цитати взяті у Засена. Развитие теории кооперации, стр. 118—102.

важно в останні 6—7 років. Ґрунт до нього підготували події 1904—5 і наступних років, революційне зворушення покликало до самодіяльності й дрібну буржуазію. Кредитова кооперація розквітає так пишно не лише тому, що вона відповідає життєвим потребам дрібної буржуазії в дешевому дрібному кредиті, але й тому, що оновлений уряд має нахил опертись на цю силу.“

Комуністична партія, поділяючи до певної міри вищенаведену думку що-до кооперації, ще виразніше підкреслювала свій обережний підход до неї і тому на Лондонському Зїзді Р.С.Д.Р.П. в 1907 р. додає до резолюції по кооперативному питанні таку декларацийну частину: „Починається кооперативний рух, що втягує в свою сферу різні шари робітництва: ми, не дивлячись на особливий характер цього руху, все таки підтримуємо його.“

Обережне відношення революційних марксистів до кооперації пояснюється їх загальним поглядом на кооперацію, як на „уступку капіталові“.

*

В звязку із зростом капіталістичного ладу і кооперація в тогочасних її формах значно поширилась, охопивши у більшій або меншій мірі всі країни земної кулі. Зрозуміло, що універсальна ідея асоціації, ідея товариської спільної праці, як головний нерв кооперації в цілому, в залежності від природних, економічних та історичних умов, з розповсюдженням у різних країнах, набрала різних відтінків і, таким чином, на тлі всесвітнього кооперативного руху, народилась і розвинулась кооперація національна, з рисами певних місцевостей і народів. Прикладом може служити хоч би те, що умови Англії — створили споживчу кооперацію, Франції — промислову, Німеччини — кредитову, а славянські землі — артіль. І тому булоб помилково думати, що у всіх країнах і серед усіх народів кооперативний рух цілком однаковий, що етапи розвитку його й взаємовідносини з капіталізмом і соціалістичними партіями цілком аналогічні з наведеними вище рисами й етапами кооперації в цілому.

У залежності від природних та й історичних умов, кооперативний рух у різних країнах і серед різних народів має свої індивідуальні, своєрідні особливості, свою історію взаємовідносин з капіталізмом і соціалістичними партіями, має своєрідне коріння в минулому народі й особливі перспективи в майбутньому. Але в цілому, як загальне правило, наведена характеристика кооперації в оточенні капіталістично-буржуазного ладу правильна: її можна спостерігати і в Англії, і в Німеччині, й у Франції і в Америці і, взагалі, в кожній країні, де панує капіталізм.

Теж саме в більшій чи меншій мірі було й у нас на Україні, де кооперативний рух почався ще в 60-х роках минулого століття, набувши ще до революції досить значного розвитку і ставши важним соціально-економічним чинником у житті українського народу.

С.—Й.

На старих становищах.

Галицька преса в останніх місяцях змінила нагло фронт відносно Радянської України. Не рахуючи „Землі і Волі“, яка від років стоїть на ясному становищі що-до Радянської України як української держави й подає звістки з різних царин життя в ній, в останньому часі всі органи національних партій неначе б із сну прокинулися й раптом побачили нове зявище, якого досі не бачили, якого не замічали, про яке не писали, а як котрі й писали, то в більшості тільки з насміхом, глумом, шукаючи способів скомпромітувати його в очах читачів, коли не мали сили зовсім завалити його, — а тепер раптом побачили його в повній силі — те нове зявище, ту Радянську Україну. І здивувалися.

Правда, не всі вони ще мають розплющені очі на все-сторонні зявища життя на Україні, але всі вони вже бачать там одно: українізацію і, хоч де-які, як „Діло“, писали спершу про цю українізацію в лапках, шукали з насміхом усякої прояви недомагання українізації (про що писали й пишуть сміливо й отверто й радянські часописи) — намагалися протиставляти великим словам і широким деклараціям — недосконалі діла, але врешті й „Діло“ і „Новий Час“ — усі від найлівіших національних до найправіших, від тих що найбільш опіраються на власні сили, до тих, що в-одно шукають спертя на чужу силу: раз Антанти, раз Польщі, — всі вони пишуть тепер про українізацію, як про реальний факт.

Чи ще про що? Дуже мало. І як пишуть, то залюбки шукають іще негативних проявів життя. Форма влади на Радянській Україні — чужа ще для них. Переоцінка цінностей у громадянстві в різних його слоях, у правлінні краєм — теж не підходить до їх ідеології, не цікавить їх; на ці внутрішні зявища українського життя вони не багато звертають уваги. Для них усе — увесь зміст українського життя, все, на що вони можуть надіятися, з чим можуть звязувати свої комбінації — це українізація.

Що це значить?.. Відповідь коротка: галицькі відповідальні політичні провідники національного (радше: національно-демократичного) обозу, зневірившись у всі сили, які мали дати їм те, чого вони сами не всилі були собі взяти, знаходять нового опікуна, який через українізацію, на їх думку, повинен дійти до того, щоб дати їм захист і привернути їх щонайменше до тих позицій, які вони займали в довоєнному часі.

*

Вся праця національного галицького політичного обозу й головню його провідників за все останнє десятиліття (1914—1923), за все десятиліття найсильнішого розхитання, розбурхання всіх

активних сил не тільки Європи, але й усього культурного світу — це зусилля: задержатися на старих довоєнних становищах і, оскількиб пощастило, трохи розширитися на них.

Оперті на чужу силу (1914—1918), або задивлені в чужу силу (1919—1923), вони все ставлять на карту для оборони старих своїх позицій, для боротьби проти нових ідей, спершу в національно державному, потім у соціальному розумінні.

Ціле бурхливе десятиліття минає на продовжуванні традицій довоєнних, в останньому часі з малими змінами, що їх принесли зовнішні обставини.

Українська Галичина, звязана з Австро-Угорщиною, блукалася увесь XIX. вік між двома зовнішніми осередками: Віднем і Петербургом і в цьому блуканні затрачується у відповідальних політичних провідників почуття потреби проводити власну державницьку орієнтацію й змагатися за неї. Одні з них задивлялися в бік царського Петербурга, одні в бік цісарського Відня. Перші затрачують із часом не тільки можливість проводити свою власну українську державницьку політику, але й резиґнують із своєї національності, навіть із своєї рідної мови і в міру того уступають із часом майже зовсім з арили національно-політичного життя. Другі, що звязували долю своєї нації із Віднем, не відрікалися, що правда, етнографічно-національних інтересів, вони навіть торгуються за правопис, мову, написи на залізничних білетах, школи з українською викладовою мовою, субвенції для культурних і економічних інституцій — і за всі ці „здобутки“ впрягають себе й своїх однодумців-громадян до австрійського державного возу й намагаються гасити незалежницького національно-державного духа нації, вбивають у нації її стремління до національно-державної волі.

Серед таких настроїв, серед такого розуміння українського питання входить національний провід галицьких Українців у рік 1914 — рік вибуху світової війни.

Політичні провідники національного обозу (національні демократи й радикали), які до війни тут і там маркували „опозицію“ відносно австрійського уряду, що йшов у галицьких справах завсігди на руку Полякам, і на ділі завсігди в найбільш критичну для тогож уряду хвилину заломлювалися із своєю опозицією, так втяглися в австрійське державницьке ярмо, що 1914 рік, рік великих надій гноблених національно-державно народів, не був у силі одірвати їх од того австро-державного ярма й заставити їх працювати по лінії національно-державного українського ідеалу. Що більше, під впливом безприкладної нагінки на все українське в Галичині, десятків тисяч повішених Австрією за зраду Українців, вони за всяку ціну намагаються виявити свою лояльність і доходять у ній до безкраєго сервілізму австрійській велико-державній ідеї.

В міру того, як затягується війна, дужчає сервілізм політичних провідників національного обозу галицьких Українців,

затрачується в них можливість шукання свого власного національно-державного ідеалу — що більше: починається з боку тихже політичних провідників поліцейська нагінка на всіх, що отвережувалися від сервілізму чужій державній ідеї й починали знаходити свою власну.

Нічого не говорить галицьким політичним провідникам становище, яке займали інші нації, поневолені Австрією в роках 1914—1918.

В таких часі змагання націй за національно-державну волю і наш національний провід виявляє активність. Але яку? По якій лінії?... Його активність іде по лінії найменшого опору й найбільших партійно-або навіть особисто-матеріальних користей, по лінії сервілізму австрійській державності, по лінії повного, беззастережного заперечування українського національно-державного ідеалу.

Роки 1914—1918 — це доба захвату велико-державними мріями австрійської ідеї, доба повного — до самовідречення — негування свого власного національно-державного ідеалу у провідних політиків галицького й буковинського національно-дрібно-міщанського обозу й серед великої частини громадянства тогож обозу, звязаної більш або менш із політичним проводом. Це доба найганебнішого сервілізму чужій державницькій ідеї. Доба хижацького переслідування й відсилення до війська, на фронт (хоч би й власних товаришів-послів) за найменший спротив сервілістичному вислугуванню чужій державницькій ідеї.

*

І день 1. листопада 1918 р. не всилі був принести великої зміни в цім напрямку. Цілих сім місяців галицької державності — це час змагання активних все-українських чинників селянських і робітничих мас, їх нових провідців і активної нової української військової сили — з тими давніми провідцями нації, тими її національно-демократичними і радикальними парламентарними політиками, що спершу не могли одвзятися від розторошеного австрійського державного возу й потім, коли вже починало творитися нове життя в українській Галичині, вони перенеслися із своїми віденськими традиціями й пережитками до Української Національної Ради спершу у Львові, потім у Станиславові, — врешті з тими повітовими політичними провідцями й організаторами, тепер повітовими комісарями і т. п., усією тою масою адвокатсько-бюрократичного урядництва Західної України, що чи то на становищі Державних Секретарів, чи повітових комісарів, чи членів Української Національної Ради, чи закордонних послів — одно тільки робили, що сподівалися вирішення галицької проблеми, як давніше з ласки Відня, з ласки цісаря, так тепер уже від переможців — держав Антанти — по думці 14-ти статей Вільзона.

Ждали, щоб Антанта наказала Полякам заперестати війни з галицькими Українцями. І діждалися активної армії Галера під командуванням антантських офіцерів. Діждалися в висліді своїх надій на європейське псевдо-джентльменство держав Антанти, в своїй наївності, що справедлива справа пере-
може, — переходу за Збруч . . .

І незабаром починається третя доба „праці“ й „проводу“ галицьких політиків тих, ще з старого австрійського парляменту, що в їх руки зложили національні партії долю всього галицького громадянства на час 1920—1923 років. Починається доба дождання в і р і ш е н н я галицької справи — державами Антанти.

Повних три роки вмовлювання в самих себе і в край надій на корисне вирішення тією зовнішньою силою галицької справи. І поклики до активності краю. Громадянство в краї — широкі народні маси — заправляється до активності в бойкотуванні данини, конскрипції, виборів — при чому цілі села страждають від кривавих військових езекуцій. Врешті не остає край бездільний і при актах саботажу, що неменше болючо відбиваються на населенні коли подавляє їх польська влада, польське військо.

І все те для фікції — безпідставних надій національного проводу на справедливість сторонньої сили — держав Антанти.

*

І після цього всього: березень 1923 р.

І без надуми — зміна фронту. Частина провідників трудової партії кладе ставку на нову чужу силу — тепер уже польську.

Переводиться провалення тією партією ідеалу державності на західно-українських землях. На ділі це — безглузде сподівання ласки з рук переможця — в вигляді автономії, — національно-державне самовідречення, національно-людське самознищення, добровільне заложення собі на шию польського ярма.

Колиж і цей експеримент завів, колиж переможець насміявся над простягненим у його стіп рабом і сказав йому устами Гломбінського, Грабського й інших національних демократів і людовців і визволенців і навіть пепесівців: — ти, рабе, автономії хочеш? Ти мусиш відректися своєї української душі, ти мусиш скинути навіть свою „руську“ шкуру, ти мусиш стати вірним горожанином польської держави, перетворитися в Поляка! — тоді той раб каже собі в своїй рабській душі: тепер ще одна моя надія — на українізацію.

І являється йому та українізація, не як рідна сила, не як одна ланка в ланцюгу цілості, якої частиною він себе вважає, тієї органічної цілості, від якої історичні обставини відрізали шматок живого тіла — західно-українські землі, ту найбільш болючу її частину, — ні! . . . Вона являється йому як та нова „зовнішня, стороння“ сила, яка повинна прийти і виволити. А українізація дає йому змогу простягти руку по

допомогу тієї нової „зовнішньої“ сили. Українізація — творить для галицького національного обозу поміст між Радянською Україною й Галичиною.

Не надія на власну працю, на власне визволення — на обеднання визволеної Західної України з Великою Україною, не праця для приготування форми правління народніх мас на Західній Україні, як цього досягли трудові маси на Радянській Україні — тільки... надія на поміч Радянської України (в ім'я переводженної там українізації) для того, щоб визволена при її помочи Галичина могла проводити лінію, яку започаткувала була в 1918 і 1919 рр. — лінію старого, буржуазного типу правління, перенесену до Станиславова з віденського парламента: панування адвокатсько-комісарсько-попівської кліки над селянськими і робітничими масами, лінію виміни дрібно-буржуазних і бюрократичних мізків: Поляків-старостів і урядовців — на старостів і урядовців-Українців, польсько-шляхотського сойму у Варшаві, що запанував тепер над західньо-українськими землями, на сойм попівсько-комісарських українських послів і послів двох інших націй, які перенесли свою працю із Сойму з Варшави до Сойму у Львові і вже не у Варшаві, але у Львові ухвалювали вальоризацію податків та максимальні ціни (найнижчі) на продукти сільського населення.

Так уявляється політичним провідникам національного обозу Галичини поміч Радянської України — Галичині, того вони надіються по українізації, яку проводить Радянська влада на Великій Україні, того вони ждуть від зукраїнізованої Української Держави.

*

Не так дивляться на те, що діється на Україні, трудові маси Галичини. Вони задивляються в Україну від першої хвилі революції (вони стреміли до обеднання з українськими народніми масами в часі війни ще й до революції, щоб вийти із свого тісного загумінка, душеного Австрією й Поляками, на ширину українських степів). Від першої хвилі революції гасло народа до обеднання з Україною, яке досі спиняли націоналістичні політики в ім'я того, що Росія нищить українську культуру, — вже не вмовкає. Чути його гомін у народніх масах ще підчас другої окупації східніх повітів Східної Галичини Росією, чути його силу за весь час повороту австрійської влади до тих звільнених від окупації повітів. Це гасло обеднання з Україною жило в народніх масах за весь час галицької державности і не виконання негайне волі народу викликало велике незадоволення серед широких народніх мас.

І пізніше, коли на українських землях закріпилася Радянська влада, вся надія галицьких трудових мас — на обеднання з Радянською Україною — не тільки для визволення зпід національного гніту Польщі, але для визволення соціального народніх мас, для здобуття ними Землі і Волі.

Тож не дивуватися, що трудові маси Галичини безпереривно своїми думками при Радянській Україні. І не дивуватися, що не захоплюються вони тим, новим для інших явищем-українізації. Для них українізація на Радянській Україні — це одно з цілого ряду явищ соціального, національного і культурного визволення народніх мас Великої України.

Формальний націоналістичний захват де-яких кол Галичини, в який вони попали від т. зв. українізації, не може бути симпатичний Українцям Радянської України, бо він говорить їм про форму без змісту, про звертання галицькими націоналістами уваги на примітивізм форми (Українаж не може бути инакша, як тільки українська!) і відвертання очей від головної ваги змісту українського життя: земля — трудовому народові! вся влада трудовим робітницьким і селянським масам!

І так само з тих самих причин, не може цей захват українізацією у галицьких націоналістів охопити галицьких трудових мас. Бо він нагадує їм, що тіж галицькі національні демократи і радикали могли вже раз переводити українізацію Галичини (1918—1919) і навіть того не зробили, не то щоб вони подбали про передання панської землі (чужої й своєї) народові, не то щоб вони передали всю владу трудовим народнім масам! Вони навіть і ділитися владою з тими масами не хотіли! (Недопустили до Української Національної Ради послів-делегатів з Робітничеселянського Союзу!)

Всі ці справи добре відомі народнім масам по обох боках Збруча. Вони всією силою змагають до того, щоб поставлений у 1920 р. націоналістами польськими й українськими (активна поміч Петлюри Полякам, не використання цього моменту „диктатором“ Петрушевичем і військом під його командуванням для об'єднання Галичини з Радянською Україною), щоб цей новий, рижський кордон змести як найскорше для вирівнання соціального й національного всіх частин українських земель; розуміється не по лінії ідей і інтересів тих, що спричинювали стільки чорного горя селянським масам і робітництву Галичини в останніх роках.

І коли ця хвилина настане, не допоможе тоді галицьким „національним“ провідним колам їх захват українізацією, в яку вони так задивляються, від якої ждуть для себе панування над трудовими масами Галичини.

П. ДЕМЧУК.

Робітничі факультети.

(Робфаки.)

Одною з найцінніших прояв на полі радянського шкільництва, що й найбільш відповідає перехідному характерові сучасного радянського суспільства, — це робітничі факультети, в скороченні робфаки.

Перші початки появи робфаків були відрухові, повставали за підтримкою Наркомпроса а то й стихійно. Повставали, як життєве бажання робітників та незаможного селянства до науки, до знайомства із ширшим світом. У першу чергу робітництво, користаючи із свободи революції, закладало свої освітні курси, научні гуртки, щоб таким способом, як змога скорше й як найбільше, зачерпнути тої загальної освіти чи практичного знання, чого вимагала від них життєва konieczність і саме застосування того знання в будіванні радянської влади, радянського устрою на всіх ділянках суспільного та господарського життя. З огляду на те, що робфаки засновувались стихійно, їхній характер у перших початках був ріжний. Ніхто з початку не міг сказати, що з тих робфаків вийде. Чи вони мали давати тільки підготовчу освіту, чи мали її закінчувати, того й творці їх повні собі не уявляли. Важне було, що робітники хотіли вчитись.

Робфаки комплектувались учнями, зглядно, студентами, яких висилали ріжні політичні, адміністративні, громадянські чи господарські установи. Рівень загальної освіти у робфаківців був ріжний. Були й з вищою загальною та практичною освітою, але були й такі, що тільки ледви опановували читання, писання та елементарне числення. Були партійні й безпартійні, але всі вони мали за собою більше або менше фізичної чи то громадської праці. І ріжний вік був у робфаківців; від 16—35 літ або й старші. Учителі по таких робфаках мали працю не легку, тим більш, що не було ще ані вироблених певних плянів, ні певного наукового методу і найважніше не було до науки конче потрібних книжок та відповідного приладдя. Буквально з нічого почали виростати ці, тепер так гарно розвинені, робфаки. В тяжкій мозольній праці лекторів і професорів перших робітничих факультетів щирою помічю були сами студенти робфаківці і не раз нагородою для учителів був виключно запал і ентузіязм робітників, з яким кидались до науки жадні знання перші робфаківці.

Характер робфаку, як середньої чи вищої школи, зразу був неозначений. Загальний наклін розвитку робфаку йшов по лінії творення пролеткульту, цебто паралельно із старими університетами творити робітничі університети, виводити свою пролетарську революційну інтелігенцію.

В 1921 році переводить народній комісаріят у життя нову шкільну схему, яка в дійсности являється основною революцією

в старій школі України. Виходячи із засадничого принципу, щоб як найширші верстви робучого люду втягти у сферу навчання, перемінює шкільна влада до ґрунту всі гімназії, університети, від яких широкі трудові маси стояли осторонь. У першу чергу знесено старі університети і на їхнє місце повстають окремі самостійні інститути і так: індустріально-технічні, сільсько-господарські, медичні, народньої освіти. Само слово університет, мимоходом згадуючи, на Україні починає забуватись.

Якеж місце серед нової схеми навчання займають робфаки? Спершу вони, як сказано, не знаходили собі означеного й певного місця і тільки помалу почали входити в своє русло та діставати певні форми свого дальшого існування.

Вони й на далі комплетуються виключно робітниками та неможними селянами і то тільки висланими на робфак партією та політичними, господарськими або іншими установами. Ці установи висилають найздібніших і найкращих зпоміж своїх робітників; на робфак може дістатися тільки, так сказати, духовна еліта зпоміж робітників і неможних селян. Робфаки засновуються тепер при інститутах з характером даного інститута.

Робфак — це можливість дати найздібнішим і найбільш охочим до науки зпоміж старших віком робітників та неможних селян спромому дістатись на вищу школу і витворити в короткому часі свою власну радянську інтелігенцію.

При припинанні на робфаки йде „ставка на сильного“. Від кандидата вимагається не тільки „вчитись“ але й уміти потім творити нові цінності у радянськiм будівництві. І так, наприклад, на 300.000 фабричних робітників, зайятих у державних підприємствах й де-кілька мiлiонiв неможнього селянства за рік 1922 на робфаках на Україні було всього 4500 слухачів.

Поки прийдемо до основного перегляду праці сучасних робфаків на Україні, перейдім коротко історію їх повстання, де-які статистичні дані з розвитку, як також різницю між робфаками на Україні й у Росії, бо хоч і дивним здається, але на Україні робфаки, як і вся шкільна структура, поведена інакше, ніж у Росії. На це складались інші історичні, політичні та культурно-господарські умовини, як також у де-чому й той рік досвіду радянського будівництва, який за собою мала совітська Росія раніш од України, з чого українські радянські творці мали багатий досвідний матеріял.

Перша спроба утворення робфаку на Україні була в осени 1920 року в Одесі. Наклін творення йшов у напрямку заведення вищої пролетарської школи паралельно з державними університетами, які, як відомо, тоді ще держались. Було бажання провести робітника „з низу в верх“ у інженери. Весною 1921 року радянська влада відкриває на Україні першу сітку робфаків у числі 12 з 2000 слухачів.

В 1922 р. було вже 17 робфаків з 4450 слухачами. В 1923 році число робфаків побільшено до 24 з 7150 слухачами з чого 57·4% промислового пролетаріату і 33·2% незаможників¹⁾. Робфаки відкрито при всіх індустро-технічних інститутах, медінститутах, при інститутах народного господарства (ІНГО), інститутах народньої освіти (ІНО) — в Києві, Харкові, Одесі, Катеринославі, Камінці Подільським, як також при інститутах народньої освіти та народного господарства по таких місцевостях, де раніш університетів не було, як у Чернигові, Полтаві, Житомирі, Херсоні й інших. Індустро-технічні робфахи існують ще в промисловім Луганську, Шостці та Таганрозі, окрім того робфаки запроваджено також при де-яких більших агротехніках.

У Росії перший робфак повстав у Москві в 1919 році й мав наклон до перетворення у вищу пролетарську школу, пролетарський університет, паралельно з державними вищими школами, університетами, які між иншим, й до тепер ще залишились у Росії. В Росії професійний принцип не прийнявся, тому й російський робфак своїм змістом і формою різниться від українського. З українського робфаку можна перейти тільки на такий інститут, цебто університет, при якому утворений робфак і який своєю наукою відповідає даному робфаку, наприклад із сільсько-господарського робфаку можна перейти тільки на сільсько-господарський інститут. Російський тимчасом своїм завданням ставить:

„Підготувати взагалі до вступу на вищі школи без означеної строгої орієнтації на який небудь установлений їхній тип; слухачі одного й тогож робфака можуть вступати на гірничий, інженерсько-дорожній так само, як і на медичний, педагогічний, історико-філологічний та інші факультети університету.“²⁾

Також і час тревання науки в Росії ріжниться від українського плану. Від самого початку революції по всій РСФСР. повсталася велика маса робфаків, які одначе влада опісля, чи то ізза невідповідного кваліфікованого елементу, чи ізза непролетарського походження робфаківців, мусіла закривати.

*

Курс науки по українських робфаках тріває 2 роки, тимчасом у Росії — 3 роки. Мінімум освіти при припинанні в робфак творить: писання, читання й перші чотири рахункові ділання. Кандидатів з освітою нижчою цього мінімум відсилають на помічні курси, де вони підготовляються до вступу на робфак.³⁾

¹⁾ Дані взяті з „Путь Просвещения“, ч. 6. Рік 1923.

²⁾ Ів. Немоловський: „Об учебных планах рабфаков“. Одначе спроба в Росії пострити політехнічну школу заводить, бо подавляюча більшість робфаківців подається на індустро-технічний інститут і тільки незначна скількість на інші інститути. — Там-же.

³⁾ Такі курси існують при різних професійних школах, вони носять характер переходовий і повстають як бажання ліквідувати технічну неграмотність робітників по різних галузях господарства. Це більш курси ніж школи, бо

Рік науки поділений на 3 триместри; літніх ферій, „канікул“, немає. Робфаківці працюють, як і їхні товариші, по фабриках та інших галузях господарства, де ніяких „літніх“ ферій немає. Після кожного 3-місячного триместра робфаківці мають місяць вільного часу. Днем відпочинку в тиждні є понеділок. Робфаківцєві призначено в тиждень 42 години напруженої умової праці, цебто 7 повних годин активної роботи денно. Авдиторні заняття не повинні переходити 36 академічних годин у тиждень, цебто 6 годин в день по 45 хвилин. У програмі вчення вимагається великої докладности.

Метод науки лябораторно-демонстративний, що примушує студентів до кожнoхвилевої активної праці з професором, всупереч старому методові читання лекцій з боку лектора, що заставляло авдиторію до пасивного слухання, що, безсумніву, відбивалось доволі відємно на поступі слухачів у науці. При тому вся наука повинна відбуватися без старого „завдання“ лекцій до дому; студент, покинувши залю науки, повинен бути вільний від турбот про вчення і не мусить „зубрити“, як це раніш бувало.

Робфаківці, поза обовязковими заняттями, працюють у кружках (математичний, географічний, літературний і т. д.) як також гуртуються по товариських клюбах. Живуть громадно в студентських домах; удержуються з державних стипендій, де-які — із допомоги своїх установ. Управа робфаку знаходиться в руках ради, в яку входять професори й студенти. Про перехід з триместру на триместер робфаківця рішає спільно конференція при кінці триместру, в яку входять також делегати робфаківців. В інститут робфаківець переходить по 6 триместрах робфаку без ніякого особливого вступного іспиту. Найдовше можна бути на робфаци 3 роки, цебто рік поправки, після того нездібні опанувати успішно належний матеріал мусять робфак залишити.

Окрім звичайних робфаків існують ще вечірні, з тією ріжницею, що на останніх курс науки триває 3 роки, а то й довше. Днем студент працює на фабриці або де инде. Тепер іде змагання, щоб робочий час вечірнього робфаківця обмежити до 6 годин з тоуж платнею, що за 8 годинний час праці.

Щоб увійти у зміст вчення робфаків наведемо деякі загальні пляни науки як також нариси окремих предметів.

їхні научні пляни розчислені по більшій части на 6 місяців. За цей час робітника вчать, окрім його спеціальности, наприклад шлюсаря — шлюсарства, також загальної освіти. Ось плян таких курсів: (Розпорядок: УКРГЛАВПРОФОБР. з дня 15. мая 1923). 1. Рідна мова, 2. Математика, 3. Короткі витяги з фізики й хемії, 4. Рисівництво, 5. Політграмота, 6. Спеціальний курс (цебто шлюсарство), 7. Загальні інструкції. Та не тільки робітничі, цебто промислові, курси ведуться, є й маса сільсько-господарських курсів. Коротко кажучи, на Україні не занедбана ні одна галузь промислового чи то господарського, життя, в якій би радянська влада не намагалася зліквідувати одержану в спадщині по цараті професійну та загальну неграмотність. Відповідні радянські чинники всіми силами дбають про те, щоб дати як старшому так і молодшому робітникові чи то селянинові таку професійну та загальну освіту, якої вимагають сьгоднішні умовини.

Плян науки Робфаку ім. Жовтневої Революції при технольо-гічнім інституті ім. Карла Маркса у Харкові:

1. Українська мова й географія України, 2. Руська мова, 3. Математика, 4. Фізика, 5. Рисівництво, 6. Астрономія, 7. Природознавство, 8. Хемія, 9. Соціяльна економія, 10. Енциклопедія технічного знання, 11. Німецька мова.⁴⁾

Нарис для осягнення мінімум соціально-економічного знання по робфаках:

1. Історія народнього господарства (в звязку з політичною економією — 48 год. [1—2 тр.]])

2. Економічна географія — 2 год. (1—2 тр.)

3. Основи господарського будівництва радянської влади — 24 год. (3—4 тр.)

4. Історія й форми робітничого руху — 36 год. (1—2—3 тр.)

5. Наука про державну й радянську конституцію — 36 год. (1—2—3 тр.)

6. Статистика (загальний курс) — 16 годин (4 тр.)

Замітка: Чисельно соціально-економічні науки займають біля 10%, всього курсу.⁵⁾

Тепер перейдемо до огляду науки української літератури. Треба спершу зауважити, що в сучасній радянській школі до навчання літератури підходять іншим методом, ніж це раніш було. До літературних творів підходять не з формального боку, (літературної краси, й т. д.), але з боку соціольогічного, рішено звернути увагу на щільний звязок заняття по літературі з політграмотою, політекономією. Метод і тут лябораторний, а саме:

1. Читання гуртом,

2. Аналізування історії твору з керовником,

3. Відгуки слухачів, реферати, літературні суди, тощо,

4. Ознайомлення з відповідною критичною літературою.

Правда, дотепер по історії української літератури є тільки спроби, які більше або менше відповідають вимогам і плянам нового способу навчання й духові радянської школи, головно на робфаках. Зразкових книжок у цім напрямку на Україні ще немає, як немає й багато дечого иншого і керовники науки української літератури, полишені вчасті під цим оглядом на власні сили. По части приймається „Історія української літератури“ Дорошкевича. Головну увагу звертається на новішу літературу й тільки в малій мірі на літературу старої доби.

Що-до нової літератури, то наприклад на Робфаці в Одесі практиковано на 1—6 триместрах такі циклі:

I. Родинне поневолення людей.

Шевченко: „Катерина“; „Сотник“.

Марко Вовчок: „Данило Гурч“.

Карпенко Карий: „Безталанна“.

II. Кріпацтво.

Гулак Аршемовський: „Пан та собака“.

Шевченко: „Сон“ (На панщині); „Як би тобі довелось“; „Як би ви знали, паничі“; „Сестрі“; „Княжна“; „Марина“.

⁴⁾ Одна чужа мова — англійська, французька або німецька обовязкова для пройдення курсу.

⁵⁾ Розпорядок УКРГЛАВПРОФОБР. з 15. III. 1922. Ч. 97.

Марко Вовчок: „Козачка“; „Ледащиця“; „Одарка“; „Панська воля“.
 Глібів: „Вовк та ягня“.
 Нечуй-Левицький: „Микола Джеря“.
 Ів. Франко: „Панські жарти“.

III. Поневолення селянства по знесенні кріпацтва.

Нечуй-Левицький: „Над Чорним Морем“.
 Панас Мирний: „Лихо давнє й сьогочасне“.
 Кропивницький: „Глитай або павук“.
 Грінченко: „Брат на брата“; „Під тихими вербами“.
 Шарницький: „У темряві“; „В убогій хаті“.
 Карпенко Карий: „Хазяїн“; „Підпанки“.
 Стефаник: „Новина“.
 Франко: „Ліси та пасовиска“.

IV. Наймити.

Народня пісня: „Наймит“.
 Шевченко: „Сова“.
 Кониський: „Наймичка“.
 Франко: „Наймит“.
 Карпенко Карий: „Наймичка“.

V. Праця на фабриках та заводах (індустріальний пролетаріат).

Нечуй-Левицький: „Бурлачка“.
 Франко: „Бориславські оповідання“.
 Коцюбинський: „Fata morgana“.
 Чернявський: „Шахтар“.
 Черкасенко: „У шахті“; „Шахтарі“.

VI. Боротьба з поневоленням та експлуатацією.

Шевченко: „Кавказ“; „Царі“; „О люди, люди небораки“; „Заповіт“.
 Франко: „Каменярі“; „Вічний Революціонер“; „Думи пролетаря“; „Борислав сміється“.
 О. Колесса: „Шалійте“.
 Винниченко: „Дим“; „Кузь та Грицунь“.
 Коцюбинський: „Сміх“; „Він іде“.
 Черкасенко: „Хуртовина“.

VII. Рекрутчина й солдапчина.

Марко Вовчок: „Два сини“.
 Нечуй-Левицький: „Дві московки“.
 Винниченко: „Солдатики“; „Боротьба“; „Промінь сонця“.
 Федькович: „Рекрут“.

VIII. Наука й освіта.

Шевченко: „І день іде і ніч іде“.
 Руданський: „Наука“; „Студент“.
 Васильченко: „Мужицька арифметика“; „Роман“.⁶⁾

Ціла схема певно може зустрітись із чимало закидами що-до своєї неповности, але це дається оправдати, коли візьмемо під увагу, серед яких відносин лекторської та матеріальної нестачі це творилось і що це сягає часу перших спроб існування робфаків, бо одеський робфак повстав, як один з перших на Україні. Сьогодні цикль української літератури на одеському робфаці більш упорядковано й доповнено, і так:

⁶⁾ Нарис узятий за В. Коряком із його статті „Література на робфаках“ у журналі „Путь Просвещения“ ч. 6. 1923.

Вступ до літератури: Відбиток у народній поезії соціально-економічної боротьби української голоти з панським поневоленням. Народні думи: про Ганджу Андигера й про Козака Голоту.

І. Кріпацька доба:

„Польсько-бюрократичний лад. Сваюля поміщиків і важке становище пригнобленого селянства. Визвольні ідеї серед побутової інтелігенції. Кирило-Методіївське Брацтво, його бунтівничо-республіканські думки та вплив у письменстві.

ІІ. Переступна доба:

Після скасування кріпацтва. Праця селян та важкий економічний їх стан. Брак освіти. Початок селянської ростойки в селянстві. Відокремлення від селян півінтелігенції. Поява нових визискувачів і селянської голоти. Розвиток дрібно-буржуазної класи з чиновництва, ремісництва, відколотого селянства та здрібнілого панства. Культурницька робота молоді „народолюбної інтелігенції“.

ІІІ. Нова доба:

Широкий вплив нової західно-європейської культури та соціалістичних ідей на українські поступові кола. Зародок капіталізму та народження промислового пролетаріату. Виявлення соціально-економічних суперечностей та контрастів по містах і на селах. Наростання бідноти по містах. Свідомий протест проти експлоатації та розвиток організованої боротьби об'єднаного пролетаріату за своє соціально-економічне визволення. Революційні вибухи. Захоплення ідеєю всесвітнього, загально-людського братерства та міжнароднього єднання.

До кожної доби, як і до кожної з окремих фаз добігається відповідну літературу як старших українських класиків так і нових революційних письменників та поетів.

Велику вагу звертається на робфаках на вчення рідної мови. До недавна було прийнято, що викладовою мовою є мова більшості складу учнів-студентів, тепер же рішено перейти загально й усюди до української мови як викладової. По змозі сил це й послідовно переводиться у життя, в першу чергу на робфаках при ІНО. та ІНГО., де переважаюча більшість селянського елементу. Деінде треба боротись із недостатком українських учительських сил. Відповідно до цього робфаки на Україні можна поділити на три типи: 1. з чисто українською викладовою мовою; 2. з почасті українською і 3. з російською викладовою мовою. Загальна тенденція розвитку йде в напрямку переведення всіх закладів на українську мову.

Багато нового життя і свіжих ідей у дотеперішню працю на робфаках вніс останній Всеукраїнський Конгрес Робфаків, що відбувся в днях 30/V—5/VI. цього року в Харкові.

В ньому брали участь найкращі сили на полі радянського шкільництва на Україні, як Ряппо, Мандрика, Немоловський й Анікст. Конгрес вітали Петровський та Раковський, які заохочували робфаківців до пильної науки та витривалости, вказуючи їм на велику вагу й значіння науки в суспільному та господарському житті.

*

Скептики підносять часто сумнів що-до вартости робфаків. Головно люди, які не можуть погодитись із думкою, що „інте-

лігентом“ можна бути инакше, ніж перейшовши із ступіння на ступінь усі освячення старої школи, старих університетів.

„То не студент — тільки „маргарин студента“ говорять про робфаківця завзяті оборонці старої школи „со в здихом“ згадуючи „старое время“. Чи можна за 2 роки перейти це, що в старі часи переходили за 8 років гімназії. Ні, перейти цього неможна, але його й не потрібно. Хто переходив старі клясичні гімназії, той знає, скільки там непотрібного балаясту, з якого по виході абітурієнт за короткий час зовсім „очищується“. Потім різність елементу в школах. Скільки то відсотків умових нездар, крайних лінійхів, синків буржуазії та багатого міщанства не по своїй волі але по волі батьків опинувалось на гімназійальній лавці? І кому яка з них користь була? Вони багаті були й вони своїм багатством пересувались із року на рік; їх батькам стидно було віддати їх до фізичної роботи, до шевця чи до варстату, бо вони були з „панської“ родини. А скільки то здібних, талановитих молодих людей зпоміж робітництва та незаможного селянства щасливі були, як удалось їм бодай просту народню школу скінчити, та й то не все, бо нераз нужда гнала до праці на поле чи на фабрику, хоч серце рвалося на волю, до світа, до науки.

На Україні можнаб також продовжити курс робфаків на 3 роки, але творці нової школи прийшли на практичнім досвіді до переконання, що для здібного, до науки охочого елементу довшого часу до підготовки в інститут не потрібно. А вже з попереднього сказаного знаємо, що на робфаках тільки добірний цвіт, так сказати, трудового населення може мати місце. І професори київських та харківських інститутів одверто заявляють, що найкращими їхніми студентами являються абсольвенти робфаків. Не з простого кар'єризму чи задля приналежності до міщанської кляси, як це раніш було, гонять до школи, ні, сьогоднішніх робітників та незаможних селян кличе на інститути святий запал до освіти, ентузіязм пізнання „ширшого світа“, пламенний культ науки. І при яких умовах це все відбувається. Нераз поза лекціями, щоб доповнити недостачі стипендії, треба братись у місті за якунебудь фізичну працю, дрова пилити то що, а раніш у час непевний треба було в день учитись та робити й уночі з рушницею на варті стояти. І робфаківці все це зносять з посвятою та запалом, свідомі своїх завдань нових будівничих радянського громадянства.

І сьогоднішній робфаківець-студент не замикається в стінах свого наукового закладу, як це було з давніми гімназистами. Робфаківець від праці — до праці. Від важкого мозильного труду в майстерні чи на фабриці нераз він знову вертає туди до своїх товаришів озброєний знанням. І підчас самого пробування на робфаках студенти не кидають звязку з оточенням громадського та господарського життя. Робфаківці тісно звязані з професійними союзами; у вільних хвилинах вони добрі пропаган-

дисти, вони беруть на себе шефство над окремими селами для боротьби з безграмотністю, суєвірям темного люду й т. д.

А що-до пильности в шкільних предметах то робфаки показують як найкращі висліди; наприклад Робфак катеринославського гірничого інституту дає загальну суму тих, що покінчили його з добрим успіхом 82%; при інституті сільського господарства в Харкові 91%.

Робфак — це дійсно революція на полі шкільництва.

*

Одною з найбільш прикрих недотач не тільки шкільного, але й культурного життя на Україні взагалі, являється брак українських лекторів, професорів, культурних робітників. Як уже вище згадувалось, багато робфаків, не кажучи вже про техніки та інститути, й сьогодні ще не можуть перейти на українську викладову мову ізза браку педагогічних сил. Бо й звідкіля ж їх узяти на таку велику країну?

Царат залишив у спадщині дуже мале число українських культурних робітників, радянська влада не могла ще багато виворити й ті, що моглиб і яких обовязком булоб цю працю взяти на себе сидять, „ржавіючи“, на еміграції, замість прикласти свої руки до помочи радянській українській владі, що стільки зусилля й пожертви покладає, щоб вивести українські працюючі маси „з тьми неволі“.

Та з гордістю де-які видатні радянські діячі підносили на останньому зїзді робфаків, що наближається час, коли „старої“ інтелігенції радянській владі може й зовсім не буде треба, як ця інтелігенція не схоче працювати по бажанням і духові радянської влади. Підростають нові покоління радянської інтелігенції. Емігрантська українська інтелігенція повинна призадуматись над цим та щоб не запізно, щоб не стати без шматка рідної землі під ногами, для своїх — зайвими, для інших — чужими.

Перед у творчій праці для прискорення цієї хвилі на рідній землі, що відроджується з кожним днем, веде радянська школа; червоною факлею світить Р о б ф а к.

Листи до емігрантів.

Дорогий Друзе!

... На цей раз — про „Думку“ і про театр-студію ім. Михайличенка.

Живуть і працюють і творять нове революційне мистецтво у нас, у Києві, три найвидатніших революціонери мистецтва — Нестор Гордовенко („Думка“), Марко Терещенко (театр-студія ім. Михайличенка) і Лесь Курбас („Березіль“). Всі три стоять на чолі мистецьких колективів, всі три визнають тільки колективний метод мистецтва, але всі три й кожний зокрема ніяк не можуть із своїми колективами злитись так, щоб перестати скрізь і завжди яскраво відокремлюватись на колективному тлі організацій, якими вони керують. Цим я ніяк не хочу сказати про якісь недоречности колективного методу життя й праці, — лише зазначаю факт, чистий, голий факт, що настирливо примушує внести якісь зміни, якісь корективи у формування колективного методу життя й усіх форм творчости, особливо — творчости мистецької.

Ви знаєте, що таке „Думка“? Це Державна Українська Мандрівна Капеля.

Починаю від неї, бо вона її хронологічно народилась раніш тих двох, бо й у своїх художніх досягненнях і в поширенні їх на території України вона стала зявищем виїмковим.

Походження „Думки“ таке. Колишній, минулий Дніпросоюз утворив мандрівну капелю, щоб послати її на села, в саму гущавину, в далекі, темні закутки України.

Годиться тут одзначити, що основниками й творцями першої Мандрівної Капелі Дніпросоюзу були небіжчик Кирило Стеценко і Нестор Городовенко. Останній був і керівником капелі в часи її мистецької мандрівки.

Капеля вирушила на Лівобережжя. Виряжали як на війну, як на смерть. Бо час був тривожний, час був страшний. Було літо 1920 року. Над Україною ще кривавилась заграва лютої горожанської війни. Ще розбивали, палили, різали, лютували, ще „гуляли“ „батьки-отамани“ — Махно, Архангел, Чорний Крук, Темна Нічка... На дорогах, якими мала їхати капеля, кров, трупи, танець смерти. Але — де проходила капеля поміж ворожими станами, там затихала смертельна бійка, до землі нахилялися рушниці, там піміли гармати.

І коли якийсь історик буде розповідати прийдешнім поколінням про горожанську війну на Україні в часи Великої Революції, нехай не забуде змалювати, як по ланах смерти, серед червоного жаху горожанської війни, першою пройшла з піснею перемоги життя над смертю, прийшла посланням нового життя перша капеля Дніпросоюзу.

Потім була організована ще й друга капеля Дніпросоюзу і, під проводом К. Стеценка, обїхала правобережну Україну.

А коли Дніпросоюзу не стало, обидві капелі одійшли до Комісаріяту Освіти і послужили основою Української Державної Капелі, сучасної „Думки“.

По тяжкому, тернистому шляху пройшла „Думка“. Але тепер не хочеться про це розказувати. Досить буде, коли я скажу, що вона прожила вже три роки, три роки праці, боротьби за існування, три роки художніх досягнень... Але пригадайте, яких три роки зосталось позад неї, яка боротьба пережита „Думкою“, і колиб Ви могли переконатись, яких художніх вершин досягли мистці!

Так само, коли я скажу, що „Думка“ вже одвідала коло восьмидесяти сел і міст України, двічі одвідала Москву і до травня місяця цього року виспівала більше трьохсот концертів, то ці цифри ніяк не можуть розказати, скільки чисто фізичної, тяжкої праці, скільки інтелектуального напруження за цими цифрами криється; не розкажуть вони і про те, скільки „Думкою“ посіяно краси й радощів серед народу працюючого.

І при яких умовах доводилось працювати, про це найкраще розкаже Вам такий факт.

Злидні, холод, голод, бідкування — це найперша прикмета і властивість нашого, українського, культурного робітника. Чи він буде рядовим учасником якогось колективу, чи він є керівником того колективу, завжди у нас матеріальне становище їх однакове. Бувало організатор і керівник „Думки“ Нестор Городовенко, здобувши шматок хліба й принісши його до дому чесно, по-товариськи, вкупі з дружиною, міряли його шпагатиною і рівно ділили на двох: це — тобі, а це — мені... Так, це факт! Уявляєте життя решти капелян?

Про матеріальний стан „Думки“, студії Марка Терещенка і Березіля може розкажу далі. А тепер вернемось до „Думки“.

Репертуар? Коли говорити коротко, то ось: всі найкращі українські пісні, всі оригінальні твори наших композиторів, видатні твори російських музик, де-які — західно-європейських і навіть IX. симфонія Бетховена.

Виконання? У нас про це так багато говорилось і писалось, стільки зроблено різнобічних оцінок, що мені застається сказати або щось зовсім нове, або повторити слова попередників. А через те, що нового нічого не здатен я сказати, а повторювати чужих слів не хочу, скажу так: приїдете, почувте...

І ще додаю: про „Думку“, її життя, роботу, мандрування по Україні, про репертуар і виконання треба і слід писати цілу книгу. Цілу, велику книгу.

Пригадуєте, як ми цілими ночами на Мінхенерстрассе говорили на теми літературні, театральні, музичні?

Чи загадуєте, як Ви одного разу прочитали перед неіснуючою аудиторією цілу лекцію про музику? Я був тоді єдиним Вашим слухачем і добре памятаю і загально відомі музичні

аксіоми й нові думки. Вони так хімерно були переплетені одна з другою, що я не зможу їх повторити у Вашій будові. Аксіоми були такі: ніякий музичний інструмент по силі й глибині виразності в оповіданні чи в імітації душевних переживань людини не може рівнятися із багатством і можливостями голосу людини; для збільшення художнього виразу, вражіння, впливу, для яскравості й повноти картин почуття, настроїв і думок людини — з різних інструментів складають оркестри, з людських голосів — хори; зєднання оркестра з хором є вже найвищим ступінем музичної сили, повноти, можливостей, виразності, всебічності, поглиблення. З нових для мене, профана в музиці, думок був Ваш здогад, що світова музична культура колись ішла по стежці до синтеза людського голосу, озброєного словом, до синтеза голосу з музичним інструментом, хору з оркестром. Але щось там таке, в минувшині трапилось, якесь непорозуміння чи нерозуміння, і музично-інструментальна культура набула надзвичайно широкого й різноманітного голосу, а музика голосова (вокальна), музично-хорова культура одстала, спинилася у розвитку, захворіла. Сучасна, мовляв, типова, класична опера зовсім не може вважатись за синтез хору з оркестром, вокальної музики з інструментальною. Можна твердо констатувати, що музично-хорова культура занепала по всьому світі. Над нею панує музичний інструмент. На крайний випадок, музично-вокальна культура збереглась у формі пісні-солю, арії, пісні-романсі, в оперній ролі, взагалі, — в індивідуальнім співі, так характернім для Європи. Але про музично-хорову культуру у нашій, українській, розумінні й уявленні, про хорову музику, як складову частину музичного синтезу — хор-оркестр, нема чого й казати. Вище стоїть хорове мистецтво в славянських країнах, але ніде воно не досягло такого високого й яскравого розвитку, як на Великій Україні. Нічого у світі не можна зрівняти з тією могутньою й багатотою хоровою культурою, що існує у нас і що збереглась якимось чудом, наперекір національному і соціальному гнітові та нищенню на протязі останніх трьох віків. І Україна — це колиска майбутнього розвитку світової музично-хорової культури й послужить до наближення й утворення вокально-інструментального музичного синтезу.

Так Ви тоді казали. І коли мені в той вечір хвилинами здавалось, що із Вас говорить непереможний смуток і тяжка туга за Україною й у данім разі — за нашою українською піснею, то тепер я переконався, наскільки Ви тоді стояли близько до правди.

„Думка“ народилась і виросла з української селянської пісні. Українське селянство принесло в нашу революцію, фабричному й міському робітництву дорогоцінний дарунок — свою пісню високої краси. Коли в Москві одбувалась всесоюзна, сільсько-господарська виставка, — туди закликали й „Думку“. І вона співала на великім майдані в Москві, стоячи на височеннім помості

і кругом неї слухало її двадцять тисяч червоноармійців і робітників. „Думка“ співала для представників усіх націй Союзу Республік.

Український селянин приніс, кажу, в соціяльну революцію здобуток своєї вікової культури, боротьби, прагнень, — свою пісню. І революційний пролетаріят з радістю прийняв його, цей братній дарунок. І цим збагатилась нова культура й мистецтво нового соціалістичного життя радянських республік.

Ви знаєте, що історія революційного пролетаріату недавно почалась, знаєте також, що пролетаріят ще не утворив багатой пролетарської культури й, особливо, мистецтва. Революційне мистецтво поки-що тільки зростає. І нема сумніву, що пролетаріят соціальної революції утворить зовсім новий світ і нову культуру й мистецтво, що перед переможнім походом пролетаріату не витримають ніякі перепони.

Звичайно, кожний пережитий день і кожний день грядущий приносить і принесе нові вкладки в соціалістичну культуру, але тепер вона все таки тільки-що починається. І тому океан народньої музично-пісенної творчості українського селянина звеселив і підсилив революційний пролетаріят і збагатив нове революційне мистецтво.

Вертаючись до „Думки“, я скажу: відколи існує український народ, ще не було такого блискучого, величного й могутнього виконання української селянської пісні, яке можна почути на концертах „Думки“. Навіть для Москви і Харкова приїзди „Думки“ були музичним святом. І композитор російський Іполітов-Іванов після концерту „Думки“ мусів признатись: „да, мы прозевали возрождение украинского искусства и начало его расцвета“ . . .

Ми з Вами чули в Парижі співи гастрольної капелі папської Сикстинської каплиці, слухали, як співають німецькі хори на „Реквіємі“ Верді в Берліні і в операх цього міста, нам доводилось одвідати всепольський зїзд діячів хорової культури у Варшаві й концерти польських хорів на конкурсі цього зїзду; і колиб Ви знали, яке то все убоге, німічне й безпорадне зявище у порівнянні з нашою „Думкою“!

По асоціації згадався О. Кошиць із своїми гастрольями в Америці. До нас доходять чутки, що його капеля там працює в атмосфері безпереривного тріумфу. І хоч воно й приємно моему українському серцеві, що він скорив був колись усю Європу і звів з ума навіть Париж, якого важко чимось здивувати і тепер своїми співами вражає трюкову Америку. Як будете мати нагоду, перекажіть йому оці мої думки. Коли він забув про мене, то нагадайте йому так: „це каже отой Харченко, що Ви з ним в-осени 1921 року, у Варшаві, на Албі Руж, так довго й багато говорили про Державну Капелю, про нового дірієнта Нестора Городовенка, про нові музичні твори Леонтовича, про творчість К. Стеценка, Я. Степового, Глієра, П. Козицького, М. Вериківського“. . . Коли скажете йому це, він пригадає, бо

тоді він щиро й усією душею поривався хоч одним оком глянути, що діється на Україні в сфері музики. І ще перекажіть йому, що я вже вернувся до Києва, до живого українського життя, що мене ніхто не мучив, не розстрілював, що живу й працюю, як і всі. Та нехай він із цього всього зробить відповідні висновки.

Я наперед уявляю, як роздратують оці мої слова двуумвірат з „Нової України“ Винниченко-Шаповал. Я чую, як до мене знову докотиться їх лайка, що, мовляв, коли зробив сам злочин, зрадив і вернувся додому, то нема чого й інших „соблазнять“, невинних, непорочних, і закликати на зраду й злочин. Так вони про мене писали в останніх книжках „Нової України“. І знаєте що? Я знову охоче й радо повторюю цей „злочин“ і „зраду“ й беру на себе моральну відповідальність засвідчити, що, хто вернеться додому, на Україну, з метою працювати на користь нового соціалістичного життя, а не з рецептом Винниченка — „скрізь пролазити і все отруювати і провалювати“, той не буде кається у своєму вчинкові.

Мушу попередити, що хто почуває себе „живим трупом“, тому тут може бути досить важко. Бо життя у нас суворе й важке, треба багато й напружено працювати.

І Вам, дорогий мій, я сердечно раджу збиратись додому, раджу, бо люблю Вас і знаю, що Ви зможете ще багато принести користи для нашої молоді культури. Пам'ятаєте, Ви мені літом писали: „Уявіть собі, приїду я так десь об Різдві, приїду до Вас і хоч заспіваємо вкупі, старі козаки“... Не забувайте: я жду! І не тільки заспіваємо, а й на роботі зустрінемось. Уявляю, як Ви скучили за справжньою, живою роботою!

Не знаю, як кому, а для мене, не кажучи вже про Вас, повернення О. Кошиця додому було б святом.

Вибачте, я ухилився в бік. Продовжую попередню мову.

... Тяжким, колючим шляхом ішла „Думка“. Але сьогодні музичні кола Москви й Києва визнають її як художню цінність всесоюзного значіння. Я йду далі й, на підставі досвіду й спостережень у часи недавнього блукання по Європі, категорично стверджую, що наша капеля „Думка“ уявляє художню цінність світового значіння. Ніхто мені не зуміє заперечити, що сьогодні на нашій планеті Землі є десь іще таке музично-хорове зявище, що могло б стояти вище „Думки“ або хоч рівнятись із нею. Це факт і ніхто, повторюю, не знайде доказів порушити його значіння. В цій справі Україна найбагатіша в світі країна.

І досадно мені, що про це не знають і не догадуються ні артисти капелі, ні керовник її, ні українське громадянство, ні наш уряд. І нехай буде соромно нашому громадянству й урядові, коли при першій же змозі ми не пошлемо „Думки“ в гості до пролетаріату Європи. І колиб це пощастило здійснити, то значіння цієї подорожі в справі репрезентації нашого нового мистецтва й особливо в справі утворення живих зв'язків між пра-

цюючими ріжних країн, — значіння, кажу, цього неможна не оцінити.

Така „Думка“ сьогодні, коли я Вам пишу цього листа. Але мистецька її путь ще тільки починається. І далі перед нею стануть уже не тільки репертуарні завдання, не тільки досягання віртуозности та сјава у виконанні хорових творів, далі перед нею стане шукання нових форм музично-хорового виконання, завдання педагогічно-організаційне в хоровій справі України й союзних республік, підготовка кадрів дірігентів, розроблення репертуарів, організація музично-хорових зїздів, нарад, улаштування конкурсів хорів усієї країни й ще багато такого, чого я зараз і уявити не можу...

Лист мій про „Думку“ вийшов задовгий, але я сказав дуже мало.

Переходжу до театральної студії імени Михайличенка. Тут знову, як і в „Думці“, а далі буде і в інформації про „Березіль“, на першім пляні виділяється яскрава постать керовника студії Марка Терещенка.

Погляди студії на театральне мистецтво у головному такі: старий театр убив актора як творця дії і через те, втративши активний дієвий елемент, став трупом; новий революційний театр — це театр мистецтва дійства; шукання його, природно, йде в напрямку знаходження способів матеріялізації дії; новий театр зрікається основ старого театру, але він розкладає його на первісні елементи в чистому вигляді, бере з цих елементів те, що для нього придатне й організує цей матеріал методом колективної праці артистів студії.

Вся робота студії полягає, головним чином, в утворенні експериментальних композицій театральних. Студія має тепер готовими такі композиції: „Перший будинок нового світу“, „Небо горить“, „Жертва вечірня“, „Печаль остання“, „Карнавал“ і дві „Буфонади“.

Мені доводилось бачити в 1920 році „Перший будинок нового світу“ (це був перший прилюдний виступ студії) і в осені цього року — „Карнавал“. Признатись, „Перший будинок“ приголомшив мене і я тоді не зумів піймати в театральних законах студії нічого, крім революційности змісту. З того року вже проминуло три роки, студія пішла вперед, поглибила свою роботу, завоювала, переконала глядача, має споріднену із собою аудиторію. Студію почали розуміти й цінити. Та все таки „Перший будинок“, як був, так і залишився — річчю невдалою.

„Карнавал“ збудовано на теми Ромен-Ролянівського „Лілю-лі“. Річ це надзвичайно сильна, здорова, смілива. Як-раз у ній мистецтво театральної дії знайшло яскравий і гармонічний вираз. Зміст — сильний, виразний і отруйний сарказм над забобонами старого світу — зоставляє вражіння, якого не забудеш ніколи. Од „Першого будинку“ до „Карнавала“ дорога довга й трудна. І пройдена вона Михайличенківцями з великими здо-

бутками. На жаль, мені не пощастило побачити інших композицій, але „Карнавал“ — це високе досягнення нашого нового, революційного, українського театру. Тільки на „Карнавалі“ можна відчувати й переконатись, як безповоротно вмер старий театр. Артисти — з села, од плуга й коси, але якою величезною майстерністю володіють вони і всі вкупі і кожний зокрема! Зовсім нова, нечувана ще в українськiм театрі, дикція й ритм мови, якісь нові канони плястики, безпереривна динамічність дії й жива, рухлива скульптурність рухів і масових груп увесь час нагадує щось подібне до Роденівських скульптурних фантазій. Тільки — не застиглих у мармурі, але живих, сильних і різноманітних у рухові й ритмі.

Взагалі ж, праця студії й її досягнення — це нова доба в мистецтві нашого театру. І така річ, як „Карнавал“, є блискучим, гармонійним, скристалізованим твором нового революційного театру, театру соціалістичної культури.

Докоряйте мені в месіанізмі чи в чому хочете, але студія Марка Терещенка, як і „Думка“ Нестора Городовенка, — це цінности незвичайного значіння.

А. Харченко.

ІЛЬКО БОРЩАК.

Невідомий французький роман 18. століття про Мазепу.

(„*Mémoires d’Azema*“ par Contant D’Orville.)

В 1764 р. французький письменник і публіцист Андрій Контант Д’Орвіле¹⁾ видав у світ роман „Спомини Аземи“, який мав надзвичайний успіх у Франції і за кордоном.²⁾ Головним героєм роману Д’Орвілю є Мазепа, якого постать освітлена цікаво й оригінально в цьому творі, типовому творі Франції 18. віку де *Dichtung* більш ніж *Wahrheit*, де серйозні політичні проблеми трактується поруч із легковажними, навіть фрівольними сюжетами.

З історичного боку відомости Д’Орвіля про життя Мазепи не мають майже жадного значіння, бо всі вони — чиста фантазія і зібрані людиною, яка мало-що знала особисто українську справу; десь, на жаль невідомо де властиво, Д’Орвіль черпав свої *Ucrainica* і, звичайно, як робилося в ті часи, не вказує джерел своєї документації.

Проте варті нашої уваги і мають безсумніву історичне значіння ті політичні екскурси Д’Орвіля, де він викладає стосунки України з Польщею і з Московщиною; в них бачимо певну політичну лінію: в даному випадку Д’Орвіль викладав у романтичній формі погляди офіційної і півофіційної Франції що-до української справи.

„Мазепа походив від одної з найславніших родин на Руси. Під час заколотів, так численних у Польщі, він втратив батька й матір і залишився під опікуванням вуйка; незабаром Мазепа втратив і вуйка, що виємігував у невідомі краї: швидко всі сліди вуйка зникли.

Через своє походження Мазепа міг аспірувати на найвищі посади, але відсутність засобів була в цьому перепорою; однак він дістав добре виховання; Француз гувернер, людина розумна і талановита, через приязнь до родини Мазепи дав йому гарне виховання і блискучу освіту.³⁾ Мазепа мав нахил до філософії і знав добре історію, географію, літературу. Його від природи глибокий розум рано проник у круті стежки політики і в інтереси європейських володарів, які загалові так важко розпутати. Він не нехтував також і чистим мистецтвом і врешті завдяки своєму гувернерові став досконалим юнаком: При дворі Мазепа

¹⁾ Після нього залишилась ціла низка праць; був редактором поважного літературного журналу „*Mellanges tirés d’une grande bibliothèque 1779—1780.*“

²⁾ Два видання 1764 і 1766 р. по-французьки; два видання по-німецьки 1766 і 1773 р.; видання 1769 р. по-данськи.

³⁾ Невідомо, звідки Д’Орвіль дістав такі інформації про виховання Мазепи, звичайно, в очах Француза другої половини 18 ст. така видатна особа, як Мазепа повинен був мати французьке виховання...

зразу звернув на себе загальну увагу і король Ян Казимир дав йому рангу свого пажу.

Польща багата на жінок рідкої краси і Мазепа незабаром став бажаним і жаданим гостем жінок. Шляхетна й цікава постать, великі чорні очі, повні вогню, елегантна талія, надзвичайна ввічливість, ніжне серце, тонкий розум — усе це чарувало й захоплювало польок... Далі Д'Орвіль розповідає про роман Мазепи з графинєю Вча... , якої чоловік мав 60 років і був дуже ревнивий. Автор виправдує Мазепу, хоч Вча... і був добродієм Мазепи.

„Мазепа зрадив своєму добродієві, алеж був він у такому віці, коли любові й пристрасти клеочуть.“

Д'Орвіль знаходить, що вся вина на боці Вча...

„бо нерозумно в 60 років мати жінку 18 років...“

Граф Вча... врешті піймав Мазепу *flagrant delit* і розюшений такою зрадою прив'язав голого Мазепу до дикого коня, який примчав молодого коханця „в країну козаків біля столиці України Батурина, де гетьман має свій двір, і який є віддалений на 80 миль від... Білостоку“... (Sic!)

Козаки врятували омлівшого Мазепу і, відкривши очі, він побачив біля себе хату й незнайомих людей. Найстарший з них на запитання Мазепи, де він знаходиться, відповів:

„Наш край зветься Україною, межує з Кримом, Польщею, Московією — ситуація, як бачиш дуже небезпечна, бо через них прийшли всі нещастя на нашу батьківщину. З одного боку наш урожай є завжди здобичю Молдаван, Бужанських і Перекопських Татар — а з другого боку три великих держави Московія, Туреччина і Польща постійно роблять замах на нашу свободу, яку ми любимо ніжніше, ніж життя. Наша слабкість і наша політика вимагала від нас, щоб ми вибирали між цими страшними сусідами; необхідно було мати протектора; ми спершу кинулися в обійми Поляків. О, мій дорогий Мазепо! Ви довірили нам Вашу долю, читайте і в наших серцях! Жорстокі Поляки замість того, щоб прийняти ніжно друзів, які добровільно прийшли до них, вважали, що придбали тільки рабів. Від хвилі, як ми підписали оцей ганебний договір, жорстока неволя повисла на наших головах. Наші закони порушено, наші привілеї знищено; нарікання з нашого боку було злочинном, а одверта жалоба була причиною катування необережних козаків. Катування може часово скувати відвагу, але воно не гасить у серці любови до свободи. Козаки підняли прапор повстання. Але ні... що кажу я?... Це не повстання, але війна за свободу, за недоторканість своїх законів! Поляків ми вигнали з наших земель; здавалося — ми в це вірили — щастя усміхалося нам. Але ми зложили угоду з Московією і наша доля погірши-

лася в сто разів: не могли навіть дихати під московитами. Немає більше привілеїв — ми раби!... Найдорожче право нації — вибрати свого володаря-гетьмана було скасовано і вирвано у нас московським двором.

Ось що сталося з нашою багатою країною: козаки в кайданах, але сховали досі своє вільнолюбиве серце; ми терпіти не можемо Поляків, підозрілі і недовірчиві до Турків, ненавидимо Московитів. Вас козаки приймуть з радістю: жорстокість протекторів не загасила в них почуття чести“...

Оця промова, яку Д'Орвіль вкладає в уста старого козака, є цілою, досконалою політичною концепцією — концепцією французького суспільства що-до української справи. Даром, що в датах і подіях наплутувано, що „московська тиранія“, яку блямує Д'Орвіль, відноситься у нього не до часів після 1708 р. — як це малося в дійсності — але до часів гетьманування Самойловича. Характерний погляд Д'Орвіля на відношення Українців до їх сусідів „терпіти не можемо Поляків, підозрілі і недовірчиві до Турків, ненавидимо Московитів“... Неможна було краще схопити нюансів відношення України до Польщі, Московії й Туреччини в 17 і 18 в. ...

Далі, дізнаємось, що оцей старий козак, який промовляє до Мазепи, є вуйком Мазепи, що виємірував на Україну в дитячі роки гетьмана. Він нині „persona grata“ на Україні і дає Мазепі рекомендаційний лист у Батурин; перед відїздом вуйко підкреслює Мазепі, що політичною лінією України є „... без приязни до Москви знов не підпасти під польські кайдани“...

Знов таки приходиться жалкувати, що не знаємо джерел інформацій Д'Орвіля. Одно можемо ствердити тут, що в Європі в 18 в. добре розбіралися в справжньому характері українсько-польських стосунків, не дивлячись на всю антиукраїнську пропаганду, яку розвили Поляки.

В Батурині Мазепа стає сотником і за кілька днів на чолі козацького загону напав на Білосток, щоб захопити свою коханку графиню Вча..., але під час нападу козаків графиню отруїв її чоловік і зажурений Мазепа вертає до Батурина, де починається його блискача військова кар'єра.

Військові подвиги Мазепи у Д'Орвіля стосуються до Запорожців, за перемогу яких дістає... Андрія Первозваного (sic!) Це дає привід авторові зробити досить значний екскурс в історію і життя Запорожців, яке викладає майже текстуально по Вольтерові (Історія Карла XII.).

Головний дорадник Самойловича, після перемоги Січи, Мазепа стає фактичним володарем України, „яка досі ніколи не знала порядку ні в адміністрації ні в суді. Мазепа організує цей порядок, замирює країну, яка починає розквітати“...

Одна полонена Черкешенка Метіма стає коханкою Мазепи і допомагає йому дістати гетьманську булаву. (У Д'Орвіля немає

жадного натяку на справжні обставини, при яких Мазепа був обраний гетьманом; а між тим на французькій мові вже існувала з 1698 р. книга Neuvill'a, де докладно викладається низложення Самойловича. З цього видно, що Д'Орвіль не дуже дбав про літературну документацію своєї праці). Цар Петро, який тут лише з'являється на сцену, ухвалює Мазепу гетьманом, на що Д'Орвіль зауважує „інтереси України вимагали, щоб її володарем був природний козак, а московська політика прагнула до того, щоб гетьманом був Московит“. У цьому Д'Орвіль бачить конфлікт Мазепи з Петром.

Мазепа приїжджає в Москву і тут під час обіду цар сказав йому:

„Московитам і козакам необхідні реформи; як Ви допоможете мені в цьому, обидві ці нації через свій тісний союз рішатимуть долю сусідніх народів.“

Зверніть увагу на те, як Д'Орвіль, у даному разі слушний вигук європейської opinio, відрізняє обидві нації — українську й московську. Цеж була стара європейська традиція з часів 16. віку.

На оцю першу царську пропозицію Мазепа не дав жадної відповіді, бажаючи протягти час.

Між тим у царя був вельможа Осакіоль, у якого була красуня-дочка Азема; вона закохалася в Мазепу і закохання це було взаємне.

Підчас одного бенкету цар знов почав розмову з Мазепою:

„... Мені необхідно стати господарем України, сама тільки протекція, яку прийняли Українці (les Ukrainiens), коли знищили польське ярмо, більш уже не задовольняє мене. Досить мені їх привілеїв!... Хочу стати справжнім господарем цього народу!...

Козаки тебе люблять і ревне кохають. Видай їх мені; армія слухає тебе. Зміцни Батурин та інші фортеці на Україні, заготов, де хочеш, провіянт і магазини і коли ворог наблизитиметься, я надішлю тобі амуніцію і війська; я надішлю старшин московських, яких зможеш розташувати у своїх полках. І тоді ми відкриємо карти!... Козаки без провіянту, оточені московськими військами, загроженої Шведами — за-для врятування свого життя без сумніву пожертвують свободою. Вирвемо у козаків привілеї, яких їм встиглося досі сховати через слабкість і суперництво їх сусідів“...

На це відповів Мазепа:

„... Ваш проєкт уявляє багато труднощів для свого здійснення; це видно з історії минулого! Український нарід колись шукав протекції Польщі для свого спокою. Доки Польща роздивляла Українців, як союзників, вони також виконували умовини договору. Але коли Польща порушила їх привілеї, козаки шукали

в особі Вашої Величності (Sic!) вірного союзника. Закон козацький — привілеї або смерть; привілеї їм дорожче життя і вони проллють свою кров, щоб їх зберегти. Український нарід залишить швидче свої ognища, ніж стане невольником. Нехай Ваша Величність простить мою щирість, але ярма, яке прийняв, ярма, до якого звук уже московський нарід ніколи не прийме вільна душа козацького народу і він швидче воліє Шведів, ніж підчинитися Московитам і Полякам. Він покличе на допомогу Татар, втіче з України, лишеб уникнути ненависної йому неволі. Благаю В. В. залишити Ваш проєкт“...

Оцей діяльог царя Петра й Мазепи — єдиний у своєму роді не тільки в європейській літературі, але і в українській. Ніде так виразно і красномовно не видвиглися протилежні інтереси України і Московії в початку 18. в.

Промова Петра це ціла московська політика що-до України на протязі всього 17. в. І цікаво й важно для історії української державної ідеї, як європейська опінія правильно зрозуміла цю політику. Цареві необхідно було стати абсолютним господарем України, „бо роля протектора йому не вистачає“ — ось лаятмотив по Д'Орвілеві Петровських вимог. Він констатує, що між царем і Україною була угода протекції, яку цар збирається сувільно зломити. Цар пропонує Мазепі, якого вже (цікавий факт) Українці люблять, видати йому козаків; як це далеко від традиційної „зради Юди своєму Вчителеві!“... На сторінках Д'Орвіля зрадником що-до свого слова й підбиваючим на зраду своєму народові Мазепу — виходить як-раз цар Петро.

Може найбільш цікавим у відповіді Мазепи це відріжнення обох народів — вільного українського і невольничого, що звук до рабства, московського. Старий мотив у Європі, починаючи від шведських послів, що відраджували Хмельницькому вступати в угоду з московським царем і кінчаючи соціалістом і комунаром Малоном, який у кінці 19. віку в своїй історії соціалізму протиставить знов таки вільну психольогію українського народу рабській психольогії московського селянина...

Характерно й те, що Д'Орвіль малює Мазепу національним героєм, який вірно відстоює інтереси своєї нації і за це страждає; в цьому відношенні Д'Орвіль пішов ще далі, ніж Вольтер. Для Європи 18 в. Мазепа був мучеником національної ідеї, подібно хоча би Францові Ракочи; симпатії європейські були цілковито на боці Мазепи і книга Д'Орвіля один із численних доказів цього. Трагічна, дійсно, доля Мазепи: бути національним мучеником в очах чужоземця і стати символом лайки для свого народу...

Повернемось до роману Д'Орвіля. Розкошений цар хоче скарати на горло Мазепу і тоді останній тікає на Україну із своєю Аземою.

„В Батурині Мазепу радісно зустрічає його нарід“, але „Азема сумувала по своїй батьківщині“...

Знов таки, підкреслення відмінності обох націй.

У Батурині Мазепа починає підготовляти повстання, бо наміри царя були вже ясні.

Для цього Мазепа укладає угоду з „вождем Запорожців Моро“⁴⁾, але Черкешенка Метіма, ревнива до нової коханки Мазепа, їде до царя з доносом.

„О, політики, — пише Д'Орвіль, — які в своїх кабінетах зважаєте, обмірковуєте і рішаєте світові інтереси, як часто Ваші пляни залежать од самої легкої події!...“

Цар, попереджений Метімою, надсилає 40 тисяч війська на Україну; під Батурином відбувається генеральна баталія, яку Мазепа програває і спільно з Аземою й Моро тікає у Бендери, а звідси в Царгород (sic!)...

Отак багата фантазія Д'Орвіля представила французькому читачеві події 1708 і 1709 р. на Україні...

„Який лянцюг нещастя — життя Мазепа! Ще один крок і він звільнив би свою націю від неможливо жакливого московського ярма, але знов невдача — і він знов у глибокій проваллі...“

І Д'Орвіля Мазепа помірає в Царгороді, оточений великою пошаною Турків.

Далі роман уявляє для нас уже менший інтерес; він увесь розквічений любовними інтригами Аземи, при яких Україна не грає вже жадної ролі. Цікаво тільки підкреслити, що Азема попадає врешті в Париж, де зустрічається з якимсь французьким шляхтичем, що „довго служив на Україні під Мазепою, любив і поважав його героїчну і славетню постать“...

Як ми вже зауважили вище, роман Д'Орвіля мав великий успіх. Передивляючись тогочасні часописи і журнали, ми зустрічаємо прихильні „Аземові“ рецензії: „цікавий твір, де знаменитий Мазепа грає видатну ролу“ (Journal des Savants 1764. XI.) „хочете ознайомитись із дивним краєм — Україною, її героєм Мазепою — читайте роман Д'Орвіля „Азема“ (Nouveau Journal Universel 1765. IV.), льондонський журнал „The London chronicle“, 22. V. 1765 в своєму дописі з Парижу підкреслює книгу Д'Орвіля, як „гвоздь сезону“.

Роскішний окладений примірник роману „Азема“ находився в особистій книгозбірні королеви Марії Антуанети, який нині є в Національній Бібліотеці.

Тим більш дивно, що книга Д'Орвіля не вплинула на послідовуючих авторів, що так чи інакше торкалися особи Мазепа. Не кажу про українських — це є річчю зрозумілою, але що-до Фран-

⁴⁾ Знов наплутано; це мається на увазі Гордієнко, але угода стала пізніше в 1709 р.: правда, що перемови у Мазепа були вже давно з Гордієнком і може Д'Орвіль натякає на ці перемови.

цузів — це досить дивно⁶⁾. Звісну роль тут, звичайно, відіграв той факт, що назва роману нічого не говорить про Мазепу; треба прочитати книгу, щоб побачити, що героєм роману є Мазепа. Але, припускаю, що грали роль тут де-які інші причини. І ось чому. В Нац. Бібл. (Іг. 9121) в рукописному відділі зберігається невиданий лист Д'Орвіля до якогось барона (це черняк); по всьому видно, що адресатом Д'Орвіля був барон Грім, який був свого роду шефом російської і вірніше особистої пропаганди цариці Катерини.

Лист цей без дати і в ньому читаємо: „Мені дуже прикро, що Й. В. знайшла мою книгу не відповідаючою її бажанням, хоч я писав книгу на підставі найкращих (!), які маю, джерел і хоч я присвятив книгу камергерові Строганові, який тішиться ласкою Й. В. Я бувби дуже вдячний Вашій Експедиції, якби Вони вказали мені, що властиво не подобається Й. В. в сторінках про Мазепу“ ...

Це все з листа, що стосується до нашого питання, але яке цінне джерело! Ясно, цариця, що слідкувала за всею закордонною, особливо французькою літературою про Росію й Україну, не могла знайти відповідної книги Д'Орвіля, що була панегіриком Мазепи, про якого як-раз недавно цариця в своєму маніфесті (заколот Мировича) оповідала Європі, як про „...зрадника...“

Катерина, яка 20 років пізніше, робила всі заходи, щоб знищити книгу Шерера про Україну, мабуть шукала якихсь засобів дібратися й до книги Д'Орвіля. На жаль, документів про це немає, або як є, то сплять десь у архивах російських і чекають свого дослідника. Але припускаю, що таке відношення цариці до книги Д'Орвіля відіграло свою роль в долі її.

Paris, листопад 1923 р.

⁶⁾ Тільки у Лагарда, Француза, що перебував на Україні і в 1824 р. видав свої спомини, ми знаходимо, правда, без вказівки джерела, текстуально виписаними слова Д'Орвіля „Який ланцюг нещастя — життя Мазепи! ... і т. д.

А. В—ИЧ.

„На румовищах“.

Перегляд життя Українців на західніх українських землях, що опинилися під Польщею, спеціально Галичан, указує з одного боку, що верхи, які ще до війни захопили всі царини життя в свої руки, що за час війни закріпилися на своїх становищах і тепер злочинно затримують їх у своїх руках, хоч уже для всякого ясно, що вони не досерли до змінених війною життєвих обставин, не можуть і не зможуть внести нового духа в свою працю й тим самим ідуть в-одно, йдуть і в-одно йтимуть назад, в-одно тратять і тратитимуть далі землю під ногами.

З другого боку, ті, що пішли ще до війни на службу під рукою політичних верхів, великі кадри галицької інтелігенції, хоч отвережуються із свого ідолопоклонювання перед політичними провідниками, хоч уже бачать лихо, не всіли стати до безоглядної боротьби із своїми дотеперішніми національно-політичними керовниками.

І врешті третій чинник — широкі народні маси — як і до війни так і тепер займали й займають у цій справі дві лінії. Багатіші і впливовіші селяне підтримували за „гонори“ та почесні свій політичний провід, — і сьогодні, хоч бачуть лихо, опинилися на становищі своєї інтелігенції. Міський і сільський пролетаріят та малоземельні селяне, як і до війни вели свою окрему політику у всіх царинах життя, так не цікавляться й сьогодні тим, що робиться на верхах „національного“ українського обозу.

А там, на тих верхах галицько-українських національних партій, у всіх справах — надія тільки на чужу силу.

Вся праця йде там по лінії старих традицій. В тому обозі одні, що стоять на верхах, падають на бездоріжжях нового часу, одні, що стоять осторонь і бачать помилки своїх провідців, сами, задивлені в традиційні форми, думають, що тільки в людях (нездарних або злочинних) справа, хочуть перевести виміну мізків та не підозрівають того, що, йдучи по тій самій лінії, й вони мусять упасти, — бо справа не так у людях, як радше в системі. Життя пішло вперед. Хто хоче вдержатися на ногах, мусять ставати до праці на нових основах. Хто хоче працювати на старий лад, мусять падати.

*

Киньмо оком на поле економічної праці в Галичині.

В 6-ому числі „Нового Часу“ знаходимо критику одного з „нових“ людей українського національного обозу, критику господарки „трудолицьких“ патріотів у центральних економічних інституціях. Ця критика гідна уваги. Автор пише між иншим:

„Молочарський Союз“, який колись був сильною підмогою нашої хліборобської продукції, відновлений знову, не може почати віднови життя. Його нерухомий маєток у Львові перебрали приватні люди. Союз мусять йно-що знову дістати

його в руки, а тим часом хліборобська худоба йде за безцін на всіх торгових краях і по селах у чужі руки...“

„Сільський Господар“ ще недавно продавав свої нерухомі маєтки, щоб нужденно заплатити останніх урядовців, для яких не було там і нема ніякого діла. І тут знову хитрі люди побудували собі дома на його полі, не питаючи нікого про дозвіл і т. п., бо і маєток цієї організації був у їх очах — нічий“.

„Ще поважний нерухомий маєток інституції „Союза господарських спілок“, привиклої до колишніх державних субвенцій і каліки без цих субвенцій, далі існує нерухомо, бо, здається, Рада її волить бачити цілу так дуже важну інституцію без діла, ніж урухомити певну частину цього майна для діла. Вже краще, на її думку, урухомлювати це майно (напр. продати кам'яницю у Львові) на заплату бездільно коротаючих там час урядовців.“

„За те знамениту форму діяльності вибрали для себе наші великі центральні інституції: акц. спілка „Земельний Банк Гіпотечний“ і товариство „Краєвий Союз кредитовий“. Вони унерухомили майже весь свій маєток у формі нерухомостей і твердих валют і тільки, щоб не викликати руху, який усе таки міг би зватися в громаді, не прибили на своїх головних дверях оповістки: „Все унерухомлено, громадянам з'являтися у нас не вільно!“...“

„На протязі року повстало через людську і матеріальну мобілізацію провінції коло тисячі українських споживчих спілок у краї і 13 повітових союзів. Цих союзів булоб уже кругло 20, як би старші партійні патріоти із своїх фортець, у першу чергу „Народньої Торговлі“ всіма силами не намагалися стати проти цього так конечно потрібного діла у де-яких повітах (напр. Тернопіль, Борщів, Золочів) із страху, що це буде „конкуренцією“ для „Народньої Торговлі“ та взагалі небажаним ділом для зорганізованих у Львові центральних економічних клік із взаємною необмеженою порукою.“

*

Цитуючи повищі слова під адресою згаданих організацій, я не можу погодитися з автором в оцінці їх характеристики за минуле.

Перша з них „Молочарський союз“ — це був відруховий вислів потреб нації, але переведена була так інертно, що краще про неї не згадувати. Дві інші: „Сільський господар“ і „Союз господарських спілок“ — це організації, що повстали протягом одного року з десятками філій, тисячами кружків, десятками тисяч членів, принаджених користями з субвенцій, плугів і т. д. На ділі вони не вирости з долу, тільки з гори, не запустили коріння, не захопили народньої маси, не стали її власністю. Це було діло одиниць, яким повелося добути субвенції для орга-

нізацій, що не існували у такій мірі, як це було потрібне для оправдання субвенцій — і після того при помочи субвенцій будовано організації. Тим вони й слабі, тому й не можуть завести в себе ладу на верхах тепер, коли треба перейти до праці, спертої на власні сили.

*

Ця самокритика членів трудової партії обіймає тільки малу частину економічного життя Галичини — центральних інституцій — інституцій з біліоновим маєтком, які у всякого на очах.

Але таку критику економічної праці можнаб вести й вести в нескінченість. Та не про це мені йде. Я волю шукати причини лиха. І бачу її в тому, що нездарність уже не тільки верхів, нездарність усього громадянства — причиною цього занепаду.

Західні українські землі під Польщею числять 8,000.000 Українців.

Це таке число, що де-які дуже розвинені держави того числа мешканців не мають. Отож коли ті нації при такому або й меншому числі населення, мають свою духову й господарську культуру, своє багатство, — то причина того в тому, що вони активні на всіх ділянках життя, коли ми — пасивні до мертвечини, зовсім нездарні.

В господарській культурі національно-демократичні наші політики звязали наше економічне життя з державними субвенціями. Витворили матеріальну силу для верхів, але не дали тій силі підстави, не дали їй змоги запустити глибоко коріння в народні маси.

Тепер субвенції урвалися і вся та економічна надбудова зависла в повітрі. Ті „Сільські Господарі“, ті „Союзи Господарських Спілок“, не маючи трівкої підстави в народі, можуть захитатися. А у їх провідців, як не було сили звязатися з народом, так немає її й тепер. Пасивізм їх бюрократичної душі каже їм: преждати час, поки прийде хтось і почне їм знову давати субвенції.

І даремно нарікає на тих „старих патріотів“ — „Новий Час!“ Не в патріотах вина! У нездарности і то не тільки верхів але й усього громадянства їх обозу. Бо колиб ті, що лають своїх старших патріотів, ще тепер кинулися до основ, відродили „Сільського Господаря“ і т. д. в масах, у селах, в повітах, звязалися з масами для доцільної праці не для себе ані для верхів, але для мас, для тих, активних в інших царинах життя сільсько-пролетарських мас, тоді найближчі збори центральних інституцій змелиб пасивні колоди верхів і впровадилиб до цих інституцій живого духа трудових мас — селянських і робітничих, господарських і пролетарських! Але для того требаб перш усього тим, що бачуть лихо в „своїх“ інституціях, порвати із своєю дотеперішньою ідеологією, требаб прислухатися до духа, яким живуть народні трудові маси, требаб зачерти того живого духа в свої груди і йти на службу трудовим,

пролетарським активним, до всякої активності пригожим — масам. Бо коли зневірене в своїх провідників багате й середняцьке селянство відноситься пасивно до всіх тих зявищ економічного життя, тим більш байдуже мусить відноситися до них малоземельне й безземельне-пролетарське селянство. Воно й досі там не було, воно й тепер цим не цікавиться. До нього долітають гасла „комнезамів“ з України! Воно прислухається до того, що твориться на Сході. Воно лагодиться до активного виступу. Але той активізм неможливих народніх мас не піде по лінії виміни мізків (старих на нових трудовицьких патріотів) у центральних економічних інституціях.

Вони й тепер творять своє нове життя в організації „Селянських Рад“. І коли ці організації сільського пролетаріату не виявили ще досі ініціативи у всіх царинах життя, не звели ще останнього бою, то тільки тому, що, биті війною й пововнними злиднями, вони тільки-що проводять організаційну працю. І в додатку польські влади всіма можливими способами нищать цю організацію. Розв'язують основані „Селянські Ради“ не допускають до оснoвування нових. Але не згноблять духа трудових мас, що веде їх до організування своїх рядів. У рамках своєї організації вони знайдуться не тільки при професійній, але й при всякій іншій праці.

Бачучи це наростання життєвих сил, життєвої енергії у незаможницьких селянських елементів, не можемо не висловити кількох слів перестороги під адресою нашої інтелігенції.

Дождатися бездільно, поки прийде пора на активний виступ трудових мас і то без огляду на те, чи серед мирної праці, чи більш революційно-активний, — це й небезпечно для трудової інтелігенції, оскільки вона не йтиме рука в руку з тими неможливими масами і злочинне це її занедбання. Вона, як було в Росії, як починається це на Україні, зможе колись у відповідній хвилині доскочити до змінених умовин життя революційною активністю трудових мас. Вся справа для тієї трудової інтелігенції, що бачить безприкладну інертність політичного, економічного etc. проводу, визволитися зпід гнітучого тягару мертвецької пасивності одсталих од життя верхів, перейти до творчої праці з народніми масами, трудовими-неможливими, тим революційним чинником, щоб колись не переходити горя гильки — одірваної од революційного робітничо-народнього пня. Вся справа для трудової інтелігенції у тому, щоб тепер, коли настає в міжнародніх відносинах павза, зв'язатися з пролетарськими масами свого народу і проявляти враз із ними активність у всіх царинах життя — в першій мірі в економічній і культурній. Творити в обох цих царинах своє життя, для себе і для пролетарських мас свого народу, щоб приготувити економічне й культурне вирівняння між західньо-українськими землями й Радянською Україною, щоб, не дождатися пасивно, тільки щоб приготворю-

вати активно це політично-державне об'єднання — силою селянських і робітничих трудових мас.

*

Що наш голос не буде голосом заблуканого у пустині мандрівника, вказує на це крик розпуки „Українського Слова“ (ч. 13 з 23. грудня 1923. р.). В статті „На румовищі“ автор пише:

„Область репрезентовану Н. Комітетом (найвищою владою „Трудової партії“) справді можна назвати румовищем. Всесвітня війна зруйнувала край, спеціально українське населення, економічно. Ця війна зредувала також процент українського населення, бо на фронтах гинула головню українська мужва, в краї пошести змітали цілі українські села. Польсько-українська війна довершила економічну руїну й депопуляцію Українців. Вона і її наслідки скосили майже всю нашу інтелігентну молодь. Суверенність антанти над Галичиною зруйнувала нашу державність.

Ціле наше національне життя, наше економічне життя, ба й економічна основа нашого існування, наше існування — в ліквідації. В ліквідації, яка переводиться способом для нас дуже болючим.

Не дурімся. Наш персонал у публичних урядах у ліквідації. Незабаром не буде Українця на показ. Наші економічні інституції, не виключаючи головних банків — у ліквідації. Українське шкільництво — в ліквідації.

Найфатальніше це, що виключно з вини Народнього Комітету прийшла моральна руїна, бо почалася ліквідація національних стремлінь і національного духа! З вини Н. Комітету і його преси, котрі вмовляли в суспільність, що за Збручем України нема і не буде, великі кола нашої суспільности втрапили всяку віру в кращу будучність. Хто таку віру втратив, той перестає працювати над скріпленням власних сил. Один байдужніє й опускає руки, другий іде в янічари. Наслідком тактики Н. Комітету і „Діла“ є вибух двох пошестей, які зруйнований край і народ перемінили в румовище. Одну з тих пошестей назв'їм безнадійністю, другу національною безхарактерністю.“

Ця стаття і подібні їй, вказують, що остання хвилина до отверезіння прийшла. Тепер, після слів — пора на діла. Чи діла ті будуть твором селянських і робітничих мас при співучасті т. зв. трудової інтелігенції, чи вони придуть без неї, але й звернуться проти неї — це залежить тільки від неї самої.

Бо що трудові народні маси (міський і сільський пролетаріят) не в румовищі, що він ані не безнадійний ані безхарактерний, цього можуть бути певні ті, що пішли цими слизькими й крутими стежками. І що він бачить ціль перед собою — того дав доказ пролетаріят Великої України!

Н.

Ліквідація українського шкільництва на західно-українських землях.

Львівська кураторія стала осідком штабу, якого завданням є керувати воєнними операціями в боротьбі з українським шкільництвом. А що в цій боротьбі стоїть проти неї позбавлений усіх людських прав нарід, то штаб може похвалитись цілою низкою „світлих“ побід. Ще 30-го жовтня ц. р. вийшов звіттам указ, заповідаючий, що „всі школи як публичні, так і приватні на просторі польської республіки... є в тісному того слова розумінні школами польськими“ і що „про інші школи, як невідповідаючі польській державности, не може бути мови“.

Цей принцип, який ляг в основу шкільної політики львівської кураторії та взагалі польського реакційного уряду, тріюмфує від якогось часу по всіх куточках українських та інших непольських земель. „Викорінити все непольське в царині шкільництва“ — ось це й є категоричний імператив, яким перенята вся шкільна єрархія, від верхів до низів, від польського міністра освіти до сільського вчителя в найглухшій закутині „кресів“.

В останній книжці нашого журналу („Н. Гр.“ ч. 3—4. Хроніка) змальовано широко цей дикунський наступ реакційних „культуртрегерів“ на українське галицьке шкільництво. За короткий час набралось знов чимало фактів, які доповнюють жорстоку картину руйнації культурних придбань нашого народу.

Забезпечившись відносно державних шкіл, шкільні влади з особливою заїлістю накинулись на приватне українське шкільництво, яке наш нарід удержує власною кєрвавицею, оцінюючи вагу науки в рідній мові.

Цікаво прислухатись, чим мотивують вони свій вандальський похід.

Характеристичні дані находимо в письмі, висланому львівською кураторією 10. листопада до староства в Дрогобичі.

В цьому листі („Діло“ ч. 196) просить кураторія староство зачинити обидві народні школи Українського Педагогічного Товариства ось із яких причин (подаємо в перекладі):

1. Поміщення обох приватних шкіл У. П. Т. з викладовою „руською“ мовою в Дрогобичі є невідповідне.
2. Обовязуючі наукові програми ігноруються в обох школах (§ 200. Реґулямін для нар. шкіл).
3. В обох школах не вчать зовсім історії й географії польської держави.
4. Обидві школи не мають необхідного научного зняряддя.
5. Поступи в науці є сливе в усіх предметах середні й недостаточні.
6. На вищі ступіні приймаємо учнів із недостаточними поставами.

7. Товариство не зголосило шкільній повітовій раді занятого в обох школах учительського персоналу.
8. Третю й четверту класу відчинено без повідомлення і дозволу повітової шкільної ради.
9. Шкільні акти ведуться недокладно.
10. Школи вживають печатку не затверджену кураторією, згідно міністерством В. Р. і О. П., а впроваджуючу в блуд населення відносно характеру школи.
11. Школи видають шкільні свідоцтва на блякетках, призначених для народніх шкіл, без зазначення приватного характеру школи, чим впроваджують населення в блуд.
12. Вчительський збір у часі науки і повізитаційної конференції заховувався провокаційно в відношенні до урядуючого шкільного інспектора.
13. Вчительські сили, заняті в обох школах, відомі загально з ворожого становища, яке займають супроти польської держави і школи в осідком агітації і закладами для протидержавного виховання „руської“ дітвори.

Тому що існуючі в Дрогобичі публичні школи заспокоюють цілковито культурні й релігійні потреби „руської“ суспільности, й обидві приватні школи У. П. Г. в Дрогобичі, засновані з метою цілковитого сепарування від впливів польської культури і вполювання ідеї сепаратизму в майбутні покоління вже від дитячих років, є зайві й для інтересу польської держави шкідливі, тому кураторія просить о негайне зачинення обох названих приватних шкіл по думці § 211 Регуляміну для народніх шкіл і донесення про вислід.

Куратор: *Собінські.*

Звичайно, що це прохання староство швидко сповнило і в краєвій пресі появилася вістка з 19. листопада, що обидві народні школи У. П. Т. в Дрогобичі розвязані розпорядком з 10. листопада ц. р. ч. 9853/I. S. („Наш Прапор“ з 2. грудня ц. р.)

З тих-же мотивів, — з яких найважлишим є „сепарування від впливів польської культури“, які, по інтенціям вшехпольських кураторів і інших шкільних достойників, повинні викривляти душу української дітвори, — зачинено цілу низку інших шкіл. Скрізь, мовляв, існуючі польські школи „зовсім заспокоюють культурні та релігійні потреби українського громадянства“. На тій основі замкнено школи в Радехові (розпорядком адміністраційної влади!), в Забойках, з Золочеві, в Тернополі, Сокалі і т. д. На тій основі не дається дозволу на одчинення нових шкіл і змушується українську дітвору перениматись польським духом у польських школах. Ось недавно гурт громадян міста Львова й ординаріятський шкільний делегат внесли до кураторії два прохання: 1. в справі розділу народньої школи ім. Шашкевича на дві окремі школи (хлопачу й дівочу) і 2. в справі заложення української народньої школи на городецькому передмісті, де живе найбільша частина львівських Українців і де існуюча там приватна українська школа мав більш 1000 учеників і учениць.

На обидва ці прохання наспіла з кураторії ось яка відповідь: „Рада шк. львівська ч. 6,670.923 у Львові, дня 17. листопада 1923. р. До „Руських“ членів Ради міста Львова і Ордин. Делегата на руки Всеч. о. А. Стефановича у Львові.

Кураторія О. Ш. Л. розпорядком з дня 7. листопада 1923, ч. 34199/1 О. Ш. не узгяднула петиції „Руських“ членів Ради міста і Орд. Делегата, немовби то заступників, „руської“ людности міста Львова про розділ публичної школи ім. Шашкевича у Львові на школу хлопчачу й дівочу, а також про основання нової публичної школи з „руською“ викладовою мовою на городецьким передмісті у Львові, бо фреквенція дітей у публичній школі ім. Шашкевича у Львові не обосновує розділу її на дві окремі школи, хлопчачу й дівочу, і тому що заложення нової публичної школи на городецькому передмісті у Львові не може бути переведене з причини браку закона про закладання й удержування публичних загальних шкіл для національних і релігійних меншостей польської республіки і передвидженої в арт. 18 устави з дня 17. лютого 1922. р. (Дн. У. Р. П. ч. 18. п. 144) про закладання й удержування публичних шкіл.

Цим повідомляє Рада шк. мійських петентів, що проти цього рішення можуть внести рекурс і т. д. *Б. Брухнальські.*

Очевидно — балачка про недостаточну фреквенцію в школі Шашкевича — це звичайний викрут. Власне, як подає краєва преса, фреквенція там дуже численна, в 5. і 6. класі хлопців є навіть по два відділи. Оправдування врешті відсутністю „закона для нац. і рел. меншостей“ вказує, які перспективи стоять перед українським шкільництвом. Цей закон заповіджений уже два роки тому і нема надії щоб він появився.

А ось дальші факти:

В Золочеві закрила львівська кураторія розпорядком із дня 28. листопада ч. р. 5-ти класову народню школу У. П. Т.

В тому самому місяці розвязала кураторія (без переведення якого небудь доходження та подання причини!!) школу вправ при учительському семінарі в Сокалі, школу, яка проіснувала вже 25 літ. Сотка українських дітей зразу опинилась без рідної школи та мусить іти до польських шкіл. Кореспондент „Н. Прапору“ (ч. 22), — з якого взяли ми цю вістку, — додав ще ось що: „Утраквістичний характер учительського семінара в Сокалі в останніх місяцях зовсім знесено в наслідок тайних циркулярів кураторії, так, що, крім української мови, всі інші предмети викладається там тепер виключно по-польськи“...

А ось ряд фактів із одної тільки Тернопільщини, поданий у дописі до „Діла“ ч. 198.

„Як всюди так і в нас — читавмо в ній — на цілій лінії похід проти української школи. Староство в Тернополі приказало замкнути, як „нелєгальні“, вчительські семінарійні жіночі курси У. П. Т., приватну школу У. П. Т. в Забойках, а шкільний інспектор приказав під карою посилати діти по польській школи в За-

бойках. У Воробіївці, де немає ніякої школи, кружок У. П. Т. з Тернополя хотів оснувати приватну школу У. П. Т. Наняв уже хату, а тут Пов. шкільна Рада приказує опісля зареквірувати якраз винайняту залю на публичну школу, якої далі немає. Громадяне одначе не уступають. В Настасові Пов. Рада шкільна викидає 4-класову українську школу з нового будинку, де вчиться 336 українських дітей у чотирьох просторих залах до старої школи, де містилася тепер польська експонівка для кольоністів, яку тепер перемінено на окрему двокласову школу, для 80 дітей (половина поза шк. віком). Українські діти числом 336 (усі в шк. віці), яких батьки збудували і відновили школу, малиб міститися в двох малих кімнатах, а те все для вигоди гуртка Мазурів, що нічим до будови й віднови школи не причинились. Місцева рада шкільна внесла рекурс до кураторії й не відступає будинку польській школі. Повітова шкільна Рада (інсп. Лесняковскі, загорілий вшехполяк) робить перепони в оснуванні приватної народньої школи У. П. Т. у присілку Драгоманівка коло Купчинець. На кожному кроці насильне спиновання освіти українських селян!" — Таким вигуком одчаю кінчить кореспондент свою допись.

Та патентованих патріотів з вшехпольського табору цей розбишацький похід проти української школи не вдовольє. Вони ще й докоряють шкільним властям і адміністраційним чинникам за те, що ці виявляють за мало „спренжистосці“. І так фаховець по цьому питанню, Прушиньскі, — якого ельокубрації, помішувані на сторінках „Слова польського“ служать інструкціями для львівської кураторії, — домагається, щоб науку польської мови в українських школах починати вже з 2-го півріччя першої класи, для чого пропонує завести в українських читанках латинську азбуку, яка, мовляв, облекшить науку польської мови („Слово польське“ з 12. грудня). Як зразок подає він Волинь, де польські вчителі явочним порядком вчать польської мови в українських школах уже в першому курсі.

Той сам референт-аматор від українських шкільних справ залюбки денунціює українські школи, яких саме існування руйнує його нерви.

То не в смак йому українські гімназійні курси в Стебнику біля Дрогобича і в Любачеві, то знов накидається на кураторію, що вона толерує державні українські гімназії в Стриї і Бережанах, які вирости в паралельних клас при тамошніх польських гімназіях. І не тільки накидається, але й дав рівночасно готову „рецепту“, як можна по його думці „лихо“ усунути. Ось вона: „... з уваги на те, що українська мова навчання в окремих предметах мала бути для часової потреби (?!), котра то потреба в Польщі давно щезла, належить у тих школах уже від другого курсу ц. р. запровадити викладову мову польську і український виклад залишити тільки для гр.-кат. релігії й для українського предмету“. (Слово польське“ з 5. грудня ц. р.).

Хто знає, чи шкільні влади, які доси так чутко прислухувались до думок Прушинського, не підуть швидко по цій крайній лінії бажань вшехпольського інспіратора руїни українства, не бажаючи слухати далі докорів за свою, мовляв, „повільність“.

„У Польщі мусить бути школа тільки польська“. Це й почули в Варшаві галицькі русофіли з кліки „польських комісарів“, які їздили туди нещодавно з проханням про... російську школу для галицького населення. Так а не инакше!...

Проти тої послідовної ліквідації українського шкільництва запротестували в неділю 9. грудня батьки Українці. Після реферату інспектора Ів. Ліщинського ухвалено резолюції, які однак не дійшли до ширшого відомо, бо в пресі сконфіскував їх прокуратор. Інтересне, що в момент, коли приступлено до вибору комітету, явився на залі другий раз комісар поліції Вагнер цей раз уже з поліційною асистєю і розв'язав наради, не вважаючи на протест президії й на очевидний факт, що нараду скликано згідно з обов'язуючими в шляхотській Польщі приписами.

На засіданні Ширшої Управи У. С. Д. П. зах. українських земель тож самого дня винесено в цій самій справі такий протест:

Ширша Управа УСДП. в імені українських працюючих мас протестує перед цілим світом проти замикання польською владою українських, білоруських, литовських і жидівських народніх приватних шкіл, удержуваних жертвами широких народніх мас, що являється грубим насильством і безправством. Через замикання народніх шкіл польська реакція позбавляє широкі народні маси освіти в рідній мові й стремить до насильної польонізації тих мас, а крім того нищить культурні здобутки, збирані мовольним трудом цілими поколіннями. Факт закриття польською владою українських приватних шкіл мав місце в Копичинцях, Дрогобичі, Радехові й Золочеві. Крім того на основі обіжників кураторії передбачується закриття дальших шкіл. Як причину подається те, що існуючі польські державні школи вповні заспокоюють культурні потреби українських народніх мас.

Проти того рода насильства українські працюючі маси через свого виразника Шир. Управу УСДП. протестують як найрішучіше!

Матеріяли до українсько-польських відносин.

Комуністична Партія Робітнича в Польщі ухвалила на своїм з'їзді, який недавно відбувся у Варшаві, видати відозву, в якій глибоко порушує рани не тільки польських мас міста і села, але й усіх інших народів, яких поневолила буржуазно-шляхотська Польща. З огляду на це, що рішення з'їзду сильно врізаються в страшні відносини поневолених народів, і в першій мірі дотикають українсько-польських справ, вважаємо нашим обов'язком подати до публичного відома голос польської партії.

I.

Польські маючі кляси, топчучи традиції польської демократії, що існування й свободу Польщі лучила з боротьбою за визволення всіх пригнічених народів Європи, скували долю національно незалежності з найчорнішими силами міжнародної реакції. Незалежність мала бути для широких народніх мас запорукою суспільних реформ і розвитку демократичних вольностей. Та завели всі надії, що ними ці маси жили в хвилю повстання незалежної Польщі. Польська буржуазія побудувала існування польської держави на завойованні й гнеті *непольських земель, на ворожому відношенні до всіх сусідніх народів і держав: до Росії, України, Литви, Німеччини, Чехословаччини та на випродаванні природних багатств країни закордонним біржовикам.*

Керманічі польської держави почали своє правління *збройним наступом на революційну Росію та Україну*, дарма, що радянський уряд негайно по перебранні влади й багато разів пізніше проголошував *без застережень визнання незалежності Польщі.*

Вони змагали до повалення робітниче-селянського уряду, хоча тим промощували лише шлях до повернення *царського режиму*, цього запеклого ворога незалежного існування Польщі.

Коаліція капіталістів, обшарників та багатих сільських дуків, що править Польщею, готується тепер до нових злочинств проти польського народу. Вона хоче вмотати його в нову війну, цим разом *проти близької пролетарської революції в Німеччині.* Вона хоче зробити з Польщі стіну, що розділятиме революційну Німеччину від робітниче-селянських радянських республік та хоче бльокадою, загарбанням німецьких земель і збройною інтервенцією полегшити побіду німецької та міжнародної контрреволюції, яка пізніше з усею силою повернеться проти самої Польщі. *Таким чином, реакційна і контрреволюційна державна політика сучасних правителів Польщі готуватиме могилу її незалежному існуванню.*

З'їзд КППП, перестерігає трудові маси Польщі перед такою політикою маючих клас, що веде польську державу до катастрофи ціною крові й майна робітниче-селянського населення. Залиття кровю або заморення голодом німецької революції знаменує не тільки перемогу реакції, закріпощення робітника й селянина, але й *відродження двох хижацьких держав — царської та царської — і тим самим погрожує новим розшматуванням Польщі.*

Кожна краплина крові робітника і селянина, пролита в війні з революційною Німеччиною або з революційною Росією буде злочином проти найжиттєвіших інтересів польського народу. Постійна незалежність Польщі можлива лише за уряду робітників і селян і лише при об'єднанні з робітничо-селянськими республіками Росії, України, Німеччини й інших сусідніх народів. Тільки перемога революції в Німеччині знищить раз на все небезпеку задавлення Польщі буржуазною Німеччиною. Лише диктатура пролетаріату в Росії забезпечує перед приверненням царату. Врешті, лише влада робітників і селян у Польщі дає запоруку Росії, Німеччині й іншим сусіднім народам, що Польща — це не ворог для них і не займанщик, а брат від молота і плута. *Польща здобуде непохитну основу своєї незалежності виключно в межах робітничо-селянських сполучених держав Європи.*

II.

Життєві інтереси трудового польського населення, тобто, величезної більшості, вповні годяться з інтересами народніх мас націй, поневолених буржуазією. *Немає справжньої волі польському народові без повної свободи пригнічених народів.* Політика національного гнету, поруч державної імперіялістичної політики, що вимагає удержування велитенської армії коштом більшої половини державного бюджету, руйнує всякі демократичні вольности й веде до чим раз більшого поневолення й польських народніх мас. *Польський робітник не зможе скинути із себе кайданів польського й міжнароднього капіталу допи, доки допомагатиме польській буржуазії здавлювати визвольні змагання завойованих народів, або глядітиме на це байдужно.* *Польський селянин не видере в обшарників землі допи, доки не впаде на українських і білоруських землях влада обшарників, що збільшує їх могутність у державі.* *Польська трудова інтелігенція, коле хочи служити Польщі, а не польській буржуазії, мусить зрозуміти, що незалежність польського народу може забезпечити тільки перемога пролетарської революції в Європі під гаслами, виписаними на давніх незалежницьких прапорах: за вашу свободу і нашу! — Вільні з вільними, рівні коло рівних!*

III.

Українські народні маси, що складають велику більшість населення Східньої Галичини й інших українських земель, силоміць прилучених до польської держави, не один раз ціною кривавих жертв висловлювали своє бажання відірватися від Польщі та приєднатися до радянської України. Низка повстанських відрухів, що їх польське військо залило кровю, розпучливі акти саботажу, загальний бойкот виборів до сойму в Східній Галичині, мучеництво української молоді та інтелігенції, що йдуть на смерть і гинуть у тюрмах та концентраційних таборах, безупинний виїмковий стан і карні експедиції — все це свідчить, що

панування Польщі на українських землях спірається виключно на нахабному насильстві.

За тим самим зразком, виключно багнетами прилучено до Польщі Віленщину, Гродненщину та Мінщину, заселені в більшості білоруським селянством і також де-які повіти з литовським селянським населенням. Білоруський нарід не покидає стремління національно об'єднатися з Радянською Білоруссю, де власний робітниче-селянський уряд забезпечить йому спромогу свободного національного розвитку.

Боротьба народів українського та білоруського за національне об'єднання є також класовою боротьбою селянських мас за землю із своїми віковичними гнобишелями — польськими дідичами. Боротьба цих народніх мас, звертаючися проти панування польських обшарників і буржуазної польської держави на загарбаних землях та потрапляючи в джерела економічної й політичної сили польського поміщицтва, скріплює боротьбу польської робітничої класи з буржуазною владою в Польщі. В ім'я солідарності всіх пригнічених та визискуваних, в ім'я права кожного народу на самостійне вирішення своєї долі, в ім'я інтересів справжньої та тривалої незалежності Польщі, побудованої на братерстві та спілці із східними народами, для перемоги пролетарсько-селянської революції в Європі — польські трудові маси мусять визнаши і піддержувати змагання українських і білоруських робітників та селян визволишися зпід влади поміщицько-капіталістичної Польщі та прилучити свої землі до Радянської України й Білорусі.

IV.

В ім'я згаданих засад КПРП, як виразник змагань трудових мас Польщі, бореться з усякими проявами національного гнєшу, виступає проти принципу пануючої національності та пануючої мови. КПРП бореться за встановлення принципу виборності урядовців місцевим населенням та за заведення місцевих органів самоврядування. КПРП проголошує як-найгострішу боротьбу усяким переслідуванням українського та білоруського населення на культурно-освітньому та релігійному полі. Вона бореться за повну свободу преси, за загально обов'язкові світські школи з рідною викладовою мовою і за удержування з державних фондів та з фондів самоврядувань шкіл для непольських національностей нарівні з польськими школами.

КПРП домагається для українських, білоруських і литовських селян землі, зорганізованія земельних комісій, вибраних місцевим населенням, які мають на меті віддати землі обшарників місцевим селянам. Партія поборює безоглядно військову кольтонізацію на ш. зв. кресах, вимагає привернення користування сервітутами, що їх незаконно знесли на користь кольтоністів, жадає усунення кольтоністів і наділення їх землею в їх рідних околицях. КПРП закликає до боротьби з руйнуванням природних багатств земель

на окраїнах, домагається націоналізації лісів, постачання безземельному та мало-земельному населенню будівельного матеріалу на відбудову та передання лісового господарства під догляд місцевих селянських та робітничих організацій.

V.

Буржуазні та дрібноміщанські партії національностей, що їх гнобишь польська держава — української, білоруської, литовської, жидівської та німецької, — поширюють між народніми масами цих національностей націоналізм, що під покришкою радикальних національних гасел відшлягає в дійсності ці маси від справжньої боротьби, від одинокої дороги, йдучи якою, вони можуть здобути національне й соціальне визволення.

В імя єдності класових інтересів, яка робить польське шрудове населення міста й села природним союзником робітників та селян пригноблених національностей, КППР закликає трудові маси цих національностей ставити опір націоналістичній аґітації дрібноміщанських кол та закликає їх до спільної боротьби разом з робітничою класою Польщі.

КППР потверджує, що повалення влади обшарників і капіталістів у Польщі спільною боротьбою разом з пролетаріатом Польщі — це запорука побіди українських і білоруських робітничеселянських мас, це запорука шрівкого обедання їхніх земель з Радянською Україною й Радянською Білоруссю.

Боротьба за федерацію вільних, рівноправних соціалістичних республік, спільна боротьба за визволення з ярма капіталу, — це гасла польського пролетаріату міст та сіл, це гасла й трудових мас поневолених національностей.

* * *

Є це перший голос зпоміж польського громадянства, який дуже гостро осуджує реакційну і контр-революційну політику теперішніх керівників Польщі, та стверджує, що „немає справжньої волі польському народові без повної свободи пригноблених народів“.

Польська комуністична партія мусить у шляхоцькій буржуазній Польщі працювати у підполі. Сотками сидять по тюрмах у Польщі польські комуністи. Признаватись до комуністичної партії у шляхоцькій Польщі — це рівняється державній зраді. Цей драконський закон проти комуністичної партії ухвалив варшавський Сойм при співучасті членів П. П. С. Відомі є з Юрівського процесу у Львові заяви комуністичного посла Круліковського, який запротестував проти правосильності львівського трибуналу, бо він урядує на „українській землі“.

Теперішня відозва повної польської комуністичної партії, викликала завзяту нагінку всієї польської буржуазної і шляхоцької преси. Але першу скрипку в заїлій лайці й нагінці проти відозви польських комуністів ведуть органи П. П. С., варшав-

ський „Роботнік“ і краківський „Напшуд“. „Роботнік“ в ч. 322 з 25. листопада ц. р. і „Напшуд“ в ч. 292 з 21. грудня ц. р. поміщують однозгідні атаки проти польської комуністичної партії, видко отже сконцентровану акцію серед польських робочих мас проти небезпеки, яка загрожує провідникам П. П. С. зі сторони польських комуністів.

„Роботнік“ і „Напшуд“ згідно пишуть:

„Ніщо не змінилось у „польському“ комунізмі, бо цей „польський“ комунізм є тісно зависимий від російського організаційного центра. Внутрішня ситуація Росії є розпучлива. „Неп“ — завів, російські „трести“ банкрутують, а славна „смичка“ — є щораз трудніша. Росія мусить спекулювати на європейський хаос і війну... Польська комуністична партія є залежна від Комінтерну. Отже її політика є підпорядкована цілям російської державности. Звідти, з московського Комінтерну плывуть не тільки гроші, але й організаційні вказівки.

Органи П. П. С. відбирають польським комуністам право виступати від імени Польщі, глузують, що вони в земельній справі хочуть іти спільно з Пястівцями (партією Вітоса), що вони спекулюють на симпатії Хієни (всехполяків), але найбільшого злочину на думку П. П. С. допускають комуністи своєю відозвою, признаючи право Українцям, Білорусинам та Литовцям одірватися од шляхоцько-буржуазної Польщі

„Сімулюючи в цей спосіб гаряче заінтересування для справи незалежности Польщі, польські комуністи працюють рівночасно над одірванням „кресів“ від Польщі, і взивають до його відірвання гаряче Українців, Білорусинів і Литовців.“

„Усе це на приказ Москви — кличуть П. П. Сівці. Бачимо тут ідейне банкроцтво. Залишились брехливі політичні маневри, під якими криються спекуляції на війну й хаос, та розклад Європи й Польщі. Польський пролетаріят ніколи не признає ані укритих намірів, ані карколомних скоків польського комунізму, просто ствердить цілковите його банкроцтво.“

Читаючи такі скажені напади органів Дашинського, Пілсудського, Сікорського і Соснковського, думаєш, що читаєш „Нову Україну“ і чуєш бішену лайку Винниченка й Шаповала.

Забули видко Дашинські ці часи, коли польсько-буржуазна і шляхоцька преса закидала членам польської соціалістичної партії, що вона на службі у Прусаків і що вони беруть від Прусаків гроші, тому запроднують Польщу й зраджують польську справу.

Забули, як їм перед війною ця польсько-шляхоцька преса також відмовляла права називатись Поляками, бо вони „інтернаціоналісти“.

Зрозуміло, тепер П. П. С. стала прислужником цієї польської буржуазії і цих польських поміщиків.

Заїла лайка „Роботніка“ і „Напшоду“ проти польських комуністів вказує, що цих Морачевських, Чаплінських, Пілсуд-

ських огортає панічний страх, щоб польські робочі маси не прозріли і не пішли за здоровими гаслами польських комуністів, які, єдина із польських партій, — вказують, що польські трудові маси мусять визнати і піддержувати змагання українських і білоруських робітників та селян визволитися з під влади поміщицько капіталістичної Польщі та прилучити свої землі до Радянської України і Білорусі.“

Дописи.

До редакції журналу „Нова Громада“ у Відні.

Рада Спілки студентів-громадян УРСРС. у Ч. С. Р. просить не відмовити надрукувати в найближчому числі Вашого журналу наступне:

Отверший лист О. Олесеви з приводу свяшкування ювілею його 20-ти річної поетичної діяльності.

Шановний Ювіляте. По тій причині, що емігранщина в Празі зробила з Вашого ювілею політичне збіговисько, використовуючи його, як і всі подібні нагоди, у безсилій злості проти робітничо-селянської Української Республіки для своїх мізерних політичних „акцій“ і не дала нам слова для привітання, ми, Спілка студентів-громадян УРСР. у ЧСР. в такий спосіб посилаємо Вам своє привітання.

В душний атмосфері передсмертної злості емігранщина кілька годин відчитувала свої, нудно-благочестиві поздоровлення, зводячи суть річі до одного: Ви всією своєю поетичною діяльністю спричинились до того, що хоч тут ось у Празі під 1923 рік, на хлібах братнього народу, виросла єдино дійсна українська нація, котра, при Вашій також співучасті пером, організується тут урешті в українську єдино дійсну державу й піде змести з лиця землі ту иншу недійсну, сурогативну Україну. Вкраїну якогось бунтарного холопа, раба, що вибився з покори, себто Україну українського робітника й селянина. У „святочних поздоровленнях“ Вас прямо закликали на це діло, викликаючи зрозумілі репліки протесту на залі.

І ні один із численних промовців не був елементарно щирий, щоб правдиво освітити роль Ваших революційних пісень проти не лише національного, але й соціального гніту в добу до 1917 року. Ні один з них, хочучи всунути Вам у руки рушницю проти українського селянина й робітника, не був елементарно-об'єктивним і правдивим сконстатувати, що хоч з доби 1917 року — часу національного визволення — замерли Ваші вогненні пісні, закликаючи до впертої боротьби й за соціальною волю раба, але ж від того часу Ви не запламували свого імені закликами

зброєю вирвати в нього ту соціальну волю, яку він здобув і по Ваших заповідях разом з національною. Ваша глибоко чула душа боліла за долю й честь свого народу. Ті українські підпанки не хотіли й не хочуть цього сконстатувати. Нарочисто змішують усе в якусь хаотичну купу й запрошують Вас до боротьби проти колишнього холопа, проти „наси́льства“ над їх покривдженими панськими інтересами, чи, властиво, над інтересами їх світових панів, а їх лише яко підпанків.

Ми хотіли вітати Вас, Ювіляте, як співця-революціонера, співця бувших рабів — робітника й селянина України в їх смертельній боротьбі з кривавим насильством хижого панства національного й соціального в найстрашніші години цієї боротьби 1905 до 1917 р.р. Ті Ваші натхнені героїчні поклики, поклики живої стихійної сили й прометеївського вогню, які Ви, як син, унаслідували й винесли від сирої сили — тогоч поневолоного раба — й відкували в блискучі мечі вогненного слова, — ті поклики вписали Вам найсвятішу сторінку в історії, яку творить український робітник і селянин, борючись за своє, повне визволення.

Із жовтнем почалася нова сторінка в житті України — доба робітниче-селянської культури з цілою плеядою нових молодих українських поетів і письменників. Та частина української інтелігенції, що опинилася за кордоном, не знайшла в собі сили зберігти ті живі нитки звязку з душею українського робітника й селянина. Вона не знайшла сили розслідити везерунка, в якому так химерно романтично переплелись змагання за національне й соціальне визволення попередньої доби.

Вона показала себе безсилою йти в передніх лавах борців по дальшій лінії соціального визволення. І бувші поети-революціонери спочили на лаврах цього романтичного везерунку. В історії цього дальнішого ходу боротьби за соціальне, за повне визволення працюючих мас вони викреслили своє ім'я. Вони почали другу добу — добу пасивності й безсилля.

Ми проходимо із сумом і співчуттям над добою цієї великої трагедії та з почуттям обов'язку застановаємося ще раз над цим перед Вами та перед тими, хто цього не бачить. У своєму поздоровленні ми приносимо Вам своє найщиріше бажання найскорше перейти крізу цієї трагедії, зрушитись із смертельного роздоріжжя та віддати свої сили для розвитку й пишного розцвіту культури й ідей волі робітничо-селянської України, для добра нашого визволеного народу, який тепер уже показав, скільки величезних зародків він у собі таїть для скріплення й розвитку нашої Батьківщини.

Спілка студентів-громадян УРСР. в ЧСР.

І. Балшовський, секретар.

М. Харусь, голова спілки.

„Нечестиві душі.“

(Допись з кругів віденського українського студентства.)

Так а не инакше можна й тільки назвати редакторів з місячника „Український Студент“, що виходить у Празі. Кожне число переповнене в сторону Радянської України неперебираними лайками, за які не повстидалася ніяка брукова револьверова газета.

Вишукують, перекручують цитати, статистичні дані, щоб цим надати своїм наклепам більшої правдоподібності. Своєю заїлістю до трудової України вони чи й не переганяють своїх майстрів, хлібодавців з „Нової України“. Українська школа, культурне життя трудової України для них не існує, це большевицько-жидівські видумки для конкуренції з емігрантською „Новою Україною“. От домовились! Студенти на Україні — які це для них студенти, — студентами, „цвітом“ і солею українського народу — кучка студентів, що гуртуються біля „Українського Студента“. Так балакає український студент, „надія й гордоші“ народу.

Правда, часом так і вирветься не хочачи декому з молодой лайбівардії „Нової України“ і слово правди. І так добр. Андрієнко в 3—4 числі „Укр. Студ.“ перефразовуючи гучні заклики Винниченка в статті „Лупаймож далі“ між иншим каже: „І від ріжнього розуміння „волі“ почалась трагедія української молоді, як і трагедія української політичної думки взагалі.“ Та ця трагедія, як її називає шумно згаданий автор є дуже одностороння, вона трагедією для тих, що „зайві своїм й не потрібні чужим“ опинились тяжкими ворогами свого власного трудового народу. Найголоснішим тоном їхнього розпучливого крику — це бажання „єднатись, єднатись і ще раз єднатись“. Для чого? Ради... сильнішого нацьковування на Радянську Україну. Та з того єднання нічого не виходить, що із скрухою серця мусять признати і самі найвищі пророки „Нової України“. Немає кого єднати, бо вкінці після „довгих років страт і сліз і мук і крови“ багато з українських громадян, яких чи-то життєві відносини, чи несвідомість дійсного стану річей загоняли у табори ворожі робучому людові України, тепер починають розуміти свої раніші блуди і як чесні люди без ніяких хворобливих міністерських амбіцій, тільки з чистим бажанням помочи своєму трудовому народові в тяжкій годині, вертають до культурно-творчої праці на батьківщину. Мало хто тепер думає вже про якесь „єднання“ контрреволюційного єдиного фронту. В кого ще серця не зіла емігрантська ржа, хто ще не цілковито запутався в сіті інтриг ріжних реакційних спекулянтів-павуків, — той рад як найскоріше вирватись зі шпонів „приятелів“ з „Нової України“ й щиро бажає повороту домів. Проти цих то й звернені найтящі калібри „Нової України“ та її рідного по крові й розумі сина „Українського Студента“.

Розчислюючи на наївного читача містить „Український Студент“ „Історію одної подорожі“, що розказує про вороже відношення радянської адміністративної влади до утікачів з Польщі, сімох галицьких студентів, що крадьки дістались на Україну, бажаючи там поступити на університет. Ціла історія безіменна. Годі з цими „безіменними“ героями „історії одної подорожі“!

Перед у цьому „хрестоносному поході молодой гвардії“ проти Радянської України ведуть усякі Мухіни, Андрієнки, Чернухи й інші, герої й вірні вихованці Петлюрівщини а тепер Шаповалівщини; але що на сторінках того журналу роблять писання деяких галицьких студентів, хочби голови ЦЕСУСА Ігора Федіва? Невжеж на це його загально українське студентство вибрало в ЦЕСУС, щоб він своїм писанням на сторінках „Українського Студента“ ідентифікував ЦЕСУС з тим явно погромитським „Українським Студентом“? Думаю що ні, а тимчасом п. Федів робить це своїм писанням в „Українському Студенті“. Як п. Федів хоче їхати на своєму традиційному коникові покритім плащиком професійности ЦЕСУСА, то хай держиться на далі того „пригання поміж ринвою та дощем“, а не лізти в „єдину спільную сімю“ погромщиків з „Українського Студента“. Це тим більше тоді, коли галицьке громадянство у великій мірі починає під ударом тяжких невдач задумуватись над дотеперішними політичними шляхами і, навчене ворогами, починає шукати собі друга в боротьбі з польською шляхтою там, куди тяготіє душа галицького селянства та робітництва, на Радянській Україні. Нефортунний виступ п. Федева тим більше, коли треба вести боротьбу за українські вищі школи на Зах. Україні. Коли теперішній ЦЕСУС в лиці свого голови п. Федева думає творити вищу українську школу в товаристві з Мухінами-Пісішниками et consortes, то дуже помиляється, бо тоді напроти себе буде мати більшість студентства, як у краї, так і за кордоном.

„Український Студент“ немає найменшого права ідентифікувати себе з українським студентством. Невеликий гурток тягнеться за цим напрямком в хвості за „батьками“ з „Нової України“. І хоч „Український Студент“ нераз грімко заявляє т. ск. про „молодість молоді“, то він фактично по своїй ідеології являється тільки нужденним відгуком старих з „Нової України“, а радше Горожанського Комітету. Коли бистролетючому перу „Українського Студента“ забракне якогось аргументу в строєнні фантазійних „даних“ проти Радянської України, то він наївненько покликається на писання в „Новій Україні“. Ніби щось так, як то у нас кажуть: „свідчився циган своїми дітьми“.

Панове з „Укр. Студента“, кричите про неукраїнськість України, вирвавши якийнебудь блуд радянської влади робите з мухи вола. Добре, хай вам буде що на Україні ще не так як треба. Але невже ваші молоді душі на стільки мохом поросли що не хочете бачити тих кольосальних здобутків на полі культурнім, чим може похвалитись тепер Радянська Україна? Невже

Академія Наук, маса інститутів, технік, робфаків, професійних шкіл, кооперативних курсів, театри, музеї, літературні клуби, щоденники, журнали, чого Україна раніш ніколи не мала, не вже це, коли ви дійсно любите Україну не за її гетьманські шати чи карі очі, але Україну селянина й робітника, Україну творчого труду, не вже це вас не займає? Не вже ви не чуєте цього як під кнутами польських шляхетських посіпак без школи селянські та робітничі маси Зах. України свої найкращі бажання шлють в сторону Радянської України? Та ні, ви не бачите, ви не чуєте, ваші душі заплутались у нетрях софізмів пророка Микити на тему „неповности українського народу“! А коли на Україні не все так як би вашому золотому серцю бажалось, то чи вам не чутно тих закликів з України не влади, ні, але таки „своїх“ що там залишилися: „вертайте, тут треба робітників, треба помагати в розвою Україні.“ Та де, наш студент, покінчивши студії, замість їхати на Україну — їде лучше у Францію, де його використовують як „мурина“ на Рурі проти Німців; інші їдуть до Югославії, чи де инде, тільки щоб не на Україну, а ще кращі типи переходять на польське, щоб тільки дістати посаду і то агрономи, яких так сильно потребується на Україні.¹⁾

Та вам не української культури треба, не відродження українського села та міста; вам хочеться політикувати, панувати над трудовим народом України. Так, так пошкрабайтесь на дні нечистивих душ своїх і знайдете ту саму відповідь, коли захочете бути „чесними сами зі собою“.

¹⁾ Теодорович — абсолювент віденської агрономії.

Хроніка.

Радянська Україна.

Політичне життя.

Найближчі завдання комнезамів.

(Розмова з шов. Одинцем).

Одинець, член президії ВЦКНС та член Міжнародної Селянської Ради з постанови ВЦКНС обіздить Правобережжя з метою виявлення стану організації КНС та налагодження їх праці.

Крім цього, з доручення ВУЦВК'у, членом якого він є, в час свого обізду Правобережжя мав познайомитись із прац. низов. радапарату на місцях та з постановкою справи селянської взаємодопомоги на Правобережжі.

Одинець, що зупинився на один день у Києві, в розмові із співробітником „Вістей“ сказав таке: „Перед комітетами незаможного селянства на зимовий період стоїть завдання втягнути широкі маси біднішого селянства в організацію КНС та розвинути й оживити діяльність що-до свого організаційного зміцнення.

В останній час серед комітетів незаможного селянства помічалось таке зявище: найбільш активна частина біднішого селянства, яка увійшла в комітети КНС намагалась замкнутись у своїй діяльності.

ВЦКНС звернула на це увагу і низкою обіжників та шляхом виїзду представників ВЦКНС на місця, пояснила комітетам КНС неправильність такої лінії праці і зараз в час біжучого зимового періоду комітети КНС мають розгорнути широку діяльність по втягуванню в свої лави всіх бідніших селян, а також і середняків, коли останні виявили прихильність до організації незаможного селянства.

Якраз за зимовий час комітети КНС мусять проробити велику виховавчу працю серед своєї організації, щоб підняти політичний рівень членів КНС. Для цього на селах серед незаможного селянства, комітети мусять розвинути широку політосвітню діяльність. ВЦКНС із свого боку вживає заходів до поширення на селі селянських газет та розповсюдження літератури, для чого видається спеціальна серія книжок під назвою „Бібліотека селянина“.

Комітети КНС разом з політосвітніми установами повинні зміцнити діяльність сільбудинків та хат-читалень шляхом безпосередньої участі в їх роботі.

Рівночасно з політосвітньою діяльністю комнезами за зимовий час мають розвинути свою працю в напрямку зміцнення господарства незаможників.

Ясно, що індивідуальним шляхом незаможник не досягне покращення свого добробуту. Це ВЦКНС передбачає і вона видала низку постанов про пільги колективному господарству.

Для заохочування з с.-г. колективів при комнезамах мають бути організовані с.-г. гуртки, в яких членами КНС буде обговорюватись справа колективізації сільського господарства. При переведенні внутрісільського землеулаштування незаможники одержують свій наділ з таким розрахунком, щоб в любий час вони могли перейти до колективного господарства.

Що-до участі незаможників у кооперації, то зараз з огляду на перехід до добровільного членства, незаможники користуються низкою пільг що до вступу в члени кооперативного товариства. Ці пільги дані з метою в короткий час втягнути широкі маси незаможників в кооперацію.

Для зміцнення самого апарату комітетів, ВЦКНС ухвалила, щоб члени ВЦКНС відвідували 1 раз Окркомісії КНС, 2 рази РайКНС та 3 рази сільорганізацію КНС. Відвідування це має на меті зазнайомлення членів ВЦКНС з працею на місці та щоб вони могли в потрібних випадках дати належні вказівки.

Таким чином, зимовий період, вільний від польових робіт, незаможники повинні скористувати для підготовки до практичної своєї діяльності. Підготовка ця полягає в набуванні знання як політичного, так і почасти суспільно агрономічного, а також у зміцненні та поширенні лав незаможного селянства.

Жовтневе свято в прикордонній смуї.

В усіх прикордонних пунктах Кам'янецької округи відбулись мітинги, в яких, крім місцевого населення, взяли живу участь і представники дооколішніх сел, які масово з жінками і дітьми вибирались до свого району, щоб взяти участь у народньому святі.

Мітинг у Студенці.

Студенця — мале містечко над румунським кордоном проти рум. села Атаки. На мітингу, що відбувся над берегом Дністра, зібралось біля 600 душ чоловіків і жінок. Промовці говорили про вагу і значіння жовтневої революції та, вказуючи на гніт і неволю, яка зараз панує в Румунії, висловлювали надію, що робітничі маси Румунії, скоро вже підуть за прикладом вільної України і здобудуть собі волю та землю. Зібране по другому боці ріки жіноцтво села Атаки (чоловіків цього дня вислали рум. жандарми кудись на роботу) оплескували промови, а підчас співу інтернаціоналу махали хустками. Деякі плакали.

Ісаківка.

В Ісаківці сходяться три границі: українська, польська і румунська. Кількатисячний похід мешканців жванецького району перейшов зі Жванця дві верстви понад берегом Дністра і зупинився там, де Збруч вливається до Дністра. На чолі походу їхав кінний загін комнезамів (чоловік 70) з червоними стрічками й прапорами. За ними допризівники, жіноцтво, сільради і другі сільські установи, всі з червоними прапорами.

З румунського містечка Хотин і Галицького Окопи все населення вийшло на беріг ріки. Коли однак почались промови, польські жандарми відогнали натовп далеко від берега.

По мітингу похід тою же дорогою повернув до Жванця.

В. Сідельник.

Більшовик, № 205.

До 8-ого всеукраїнського з'їзду рад.

Остаточним днем скликання 8-го Всеукраїнського з'їзду рад призначено 12-го січня. На порядку деннім: справоздання Чубаря про діяльність

уряду; доклад т. Кузнецова про бюджет; Скрипника і Володимирського — про совітське будівництво і питання конституції; Клименка про земельний устрій; Фрунзе — про Червону Армію; Затонського — про народню освіту.

(Ізвестія ч. 275.)

Поворот інтернованих Петлюрівців.

На Поділля прибула з Польщі партія бувших петлюрівців — 700 чоловік. Це переважно селяне Поділля. Вони оповідають про страшні умови життя в концентраційнім лагеру в Каліші. „В лагеру нас тримали як диких звірів. Раз на добу давали гарячу їжу і фунт хліба, ні разу за 3 роки не дали одягу. При тім нас примушували працювати в маєтках панів під доглядом жандармів. Жадних відомостей з України ми не одержували — часом до нас підсилено агентів, які оповідали нечувані річі про Радянські Республіки“.

Повернувшись, перлюрівці розіхались по своїх селах і працюють. Багато з них висловили бажання вернути до Червоної Армії.

(Пролетарій ч. 20.)

Студентська сходка про українську студ. еміграцію.

3. грудня в помешканні Полт. ІНО відбулося зібрання студентів вузів Полтави — ІНО. Агрокооперат-технікуму, Індустріального технікуму, Межевого те-му, Педкурсів ім. Драгоманова. Загалом було присутніх більш тисячі студентів. Головував тов. Дементівко. Битком набита зала ІНО уважно вислухала докладу члена редколегії журн. „Студ. Революції“ тов. Божка „Українська студ. еміграція за кордоном“ та інформації про становище журналу українського студентства „Студ. революції“.

По першому питанні студентська сходка міста Полтави, заслухавши доклад про українську студ. еміграцію, констатує повну одірваність її від працюючих верств України та її матеріального виробництва, а також повну диференціацію того студентства, що виявляється в листах на Україну, де вона виявляє бажання вернутися на Рад. Україну.

Це ще раз констатує міць Радянської влади і правдивість вирішення

Жовтневе свято в прикордонній смуї.

В усіх прикордонних пунктах Кам'янецької округи відбулись мітинги, в яких, крім місцевого населення, взяли живу участь і представники дооколішніх сел, які масово з жінками і дітьми вибирались до свого району, щоб взяти участь у народньому святі.

Мітинг у Студенці.

Студенця — мале містечко над румунським кордоном проти рум. села Атаки. На мітингу, що відбувся над берегом Дністра, зібралось біля 600 душ чоловіків і жінок. Промовці говорили про вагу і значіння жовтневої революції та, вказуючи на гніт і неволю, яка зараз панує в Румунії, висловлювали надію, що робітничі маси Румунії, скоро вже підуть за прикладом вільної України і здобудуть собі волю та землю. Зібране по другому боці ріки жіноцтво села Атаки (чоловіків цього дня вислали рум. жандарми кудись на роботу) оплескували промови, а підчас співу інтернаціоналу махали хустками. Деякі плакали.

Ісаківка.

В Ісаківці сходяться три границі: українська, польська і румунська. Кількатисячний похід мешканців жванецького району перейшов зі Жванця дві верстви понад берегом Дністра і зупинився там, де Збруч вливається до Дністра. На чолі походу їхав кінний загін комнезамів (чоловік 70) з червоними стрічками й прапорами. За ними допризівники, жіноцтво, сільради і другі сільські установи, всі з червоними прапорами.

З румунського містечка Хотин і Галицького Окопи все населення вийшло на беріг ріки. Коли однак почались промови, польські жандарми відогнали натовп далеко від берега.

По мітингу похід тою же дорогою повернув до Жванця.

В. Сідельник.

Більшовик, № 205.

До 8-ого всеукраїнського з'їзду рад.

Остаточним днем скликання 8-го Всеукраїнського з'їзду рад призначено 12-го січня. На порядку деннім: справоздання Чубаря про діяльність

уряду; доклад т. Кузнецова про бюджет; Скрипника і Володимирського — про совітське будівництво і питання конституції; Клименка про земельний устрій; Фрунзе — про Червону Армію; Затонського — про народню освіту.

(Ізвестія ч. 275.)

Поворот інтернованих Петлюрівців.

На Поділля прибула з Польщі партія бувших петлюрівців — 700 чоловік. Це переважно селяне Поділля. Вони оповідають про страшні умови життя в концентраційнім лагеру в Каліші. „В лагеру нас тримали як диких звірів. Раз на добу давали гарячу їжу і фунт хліба, ні разу за 3 роки не дали одягу. При тім нас примушували працювати в маєтках панів під доглядом жандармів. Жадних відомостей з України ми не одержували — часом до нас підсилено агентів, які оповідали нечувані річі про Радянські Республіки“.

Повернувшись, перлюрівці розіхались по своїх селах і працюють. Багато з них висловили бажання вернути до Червоної Армії.

(Пролетарій ч. 20.)

Студентська сходка про українську студ. еміграцію.

3. грудня в помешканні Полт. ІНО відбулося зібрання студентів вузів Полтави — ІНО. Агрокооперат-технікуму, Індустріального технікуму, Межевого те-му, Педкурсів ім. Драгоманова. Загалом було присутніх більш тисячі студентів. Головував тов. Дементівко. Битком набита зала ІНО уважно вислухала докладу члена редколегії журн. „Студ. Революції“ тов. Божка „Українська студ. еміграція за кордоном“ та інформації про становище журналу українського студентства „Студ. революції“.

По першому питанні студентська сходка міста Полтави, заслухавши доклад про українську студ. еміграцію, констатує повну одірваність її від працюючих верств України та її матеріального виробництва, а також повну диференціацію того студентства, що виявляється в листах на Україну, де вона виявляє бажання вернутися на Рад. Україну.

Це ще раз констатує міць Радянської влади і правдивість вирішення

національного питання на Україні комуністичною партією. Радянська влада не раз прощала заклятих ворогів працюючого люду, коли останні щиро каялись у своїх злочинах і виявляли бажання працювати на користь працюючим. Тому Полтавське студентство вважає, що радянська влада простить і цих ворогів, що зараз каються, коли вони щиро визнають свої провини перед трудящим людом України та його Рад. владою, і приложуть своє знання на культурнім та господарським житті Рад. України.

Після інформації про стан „Студ. резолюції“ прийняти таку резолюцію: „Загальна сходка студентства м. Полтави вважає, що орган пролетарського студ. України „Студ. Революції“ мусить бути дійсно органом, що освітлював би життя пролетарського студентства, особливо провінціального, тому сходка закликає студентство прийняти активну участь у журналі й наказує полтавському КУБУЧ-ові виписати як можна більшу кількість журналу „Студ. Революції“ для пролетарського студентства Полтавщини.

Аналогічні резолюції, що до „Студ. Революції“ прийнято й на загальних зборах Агрокооперат-технікуму, Індустріального, об'єднаному засіданні ячeyки КСМ та студкома Педкурсів ім. Драгоманова.

Вісти, ч. 284.

Радянська преса про поневолені українські землі.

Голоси української преси на Радянській Україні доказують, що там незвичайно живо займаються долею окупованих земель, й з такою ж нестерпелістю ждуть на злуку цих земель з Радянською Україною.

В „Більшовику“ з 5. грудня ц. р. містить С. Михайлович більшу статтю

про Східню Галичину а саме про „лівіння“ галицької інтелігенції та про орієнтацію галицької буржуазії на Радянську Україну. Автор опираючись на статтях галицької преси наводить, що хоч в Східній Галичині дрібна буржуазія й орієнтується на Радянську Україну, то це тільки ради „заялякання польської шляхти“ та кінець кінців вона немає на кого іншого орієнтуватись, бо перейшовши цілу низку „богів“ почавши від Денікіна аж до Антанти, яка тепер не хоче й чути нічого про „галицьку дрібну буржуазію“, придушена польськими конкурентами рад не рад мусить звертатись на Радянську Україну. Панам з „Діла“ без сумніву не мила ця орієнтація, як немилий й болючий їм є „український більшовизм“ та зростання українського культурного життя на Україні, бо цим підривається їм ґрунт з під їхнього існування. Та культурне життя на Україні йде нестримно на шляху розвою, й байдуже для „сучасної України“ чи „старі“ Українці з поміж дрібної буржуазії будуть далі клепати брехні на українську радянську владу чи захоплюватись нею й певно, що так, бо кому здались ті т.зв. „орієнтації“ тих людей, які сьогодні моляться до Денікіна, завтра до Петлюри, а після завтра до більшовиків, щоб зараз же таки опять звернутись до Поляків. Це люди яким не дорога українська культура, але власні шкiрні інтереси. Друге діло мається з частиною тієї галицької трудової інтелігенції, що зрозумівши свої дотеперішні помилки бажалаб щиро й чесно, без задних плянів, разом з робітниками та селянами стати до праці для української культури, для української робітничо-селянської держави.

Економічне життя.

Націоналізація земель для цукрової промисловости Правобережжя.

Націоналізацію земель, котра для цукрової промисловости є одним з головних чинників для її відродження, розпочато на Правобережжю в 1920 році і майже закінчено на початку

1923 року. За цей час для 142 цукроварень Правобережжя націоналізовано 399.144 десятин. По губерніях розпреділюється так: Київщина — 177.623 дес., Поділля — 114.733 дес., Волинь — 37.408 дес. Кременчужчина — 35.233 дес., Миколаївщина — 16.653 дес. і Одещина — 6489 дес.

До загальної площі входять також

8526 дес. націоналізованих для селекційних станцій Цукротресту.

З цього часу як відведено землю цукроварням — цукрова промисловість набула твердого ґрунту для відродження і поволі йде вперед, що бачимо з виробничого програму Київської Філії Цукротресту.

Виробничий рік	Загальна площа засіву буряка в дес.	Площа буряка на націоналізованих землях в дес.	Площа буряка на селянських землях в дес.
1924	105.459	56.839	48.620
1925	131.046	59.855	71.191
1926	152.932	61.106	91.826

З цього виробничого програму на три роки видно, що чим більше цукрова промисловість кріпне і розвивається на націоналізованих землях, тим більше і будуть побільшуватись і селянські засіви буряка, а з огляду на незначну площу націоналізованих земель, в порівнянні з потрібною площею буряка, селянське господарство повинно стати головним доставником цукрового буряка.

Земельні товариства.

Одержавши в наслідок революції землю — селянство напружено шукає нових форм організації господарства, щоби усунути старі добре знайомі хвороби хліборобства як: черезполосність, далекоземелля та вузькополосність.

Щоби ці хвороби хліборобства знищити, — земельний кодекс яскраво накреслив шляхи нового земельного побуту селянина в формі об'єднання в земельні товариства, ц. є вільне об'єднання дворів, які спільно користуються польовими землями.

Завданням їх — об'єднати двори — господарства в окремі земельно-економічні одиниці на ґрунті землекористування.

Організація земельних товариств дає широку можливість об'єднатись окремим дворам між собою для досягнення своїх господарчих цілей.

Товариства ці мають право домагатися, щоби землю їм зведено було до одного місця, навіть тоді, коли більшість села того не бажає.

Вимоги такі згідно зі земельним кодексом лічаться законними, коли

виділитись забажає $\frac{1}{3}$ всіх дворів в громадах, в яких менше 250 дворів; або 50 дворів і більше, коли в громаді більше як 250 дворів.

В той спосіб велика сільська громада розпадеться в окремі земельно-економічні одиниці на ґрунті землекористування.

Щоб ці земельні товариства могли виправдати своє завдання, — надано їм земельним кодексом певні права, головню внутрішню самоуправу, на підставі якої земельні товариства обирають форму або порядок землекористування і пильнують за господарчим використанням земель; ухвалюють систему та спосіб різдїлу родин, змінюють порядок землекористування; визначають садибний фонд і наділяють садибами окремі двори, керують плодозмінами, визначають порядок боротьби з бур'янами, час оранки і т. д.

Вони можуть закуплювати реманент, заводити зразкові та досвідні поля, насіннєві плянтації, — словом все, що являється konieczним і доцільним для того, щоб знищити всі болячки дотеперішнього землекористування.

Таким чином ці земельні товариства, один з нових видів кооперації, об'єднуючи двори, дає окремим дворам-господарствам виявити та здійснити власні бажання невеликих кол селянства, — а поставивши перед собою завдання піднесення сільського господарства, перетворюються вони у фортеці, з яких розпочався рішучий наступ на с.-г. руїну за краще майбутнє трудового села.

Більшовик ч. 271.

С.-г. кооперація та цукрова промисловість.

З початку свого відродження сільсько-господарська кооперація звернула велику увагу на цукрову промисловість. Для селянства розвиток цукрової промисловості має велику вагу, бо посіви цукру не тільки поліпшують землю, але й дають значно більше користи ніж зернові хліби.

Тому-то сільсько-господарська кооперація звернула увагу не тільки на те, щоб розвинути селянські посіви цукрового буряку, але й на те, щоб допомогти державі більше пустити в хід цукрових заводів.

У 1922—23 році сільсько-господарська кооперація заарендувала 4 заводи і по договору повинна була виробити певну кількість цукру. На 23 рік кооперація арендує вже вісім заводів, і зобов'язавшись виробити 605.700 пудів цукру — не тільки, що виконала зобов'язання, але зробила о 466.300 пуд. більше (1,072.000 пудів цукру).

Теж саме і з посівом буряку, в якому зацікавлене селянство.

За перший рік своєї праці с.-г. кооперація підняла всього 2558 дес., на другий рік тоб-то на цей що зараз іде — 8.617 дес. і на майбутнє літо вже законтрактована зі селянами площа в 16.491 дес.

Окрім того при кожній цукроварні мається і польове господарство.

Кооперація дуже зацікавлена в тому, щоб підняти селянське господарство, тому й на землях при заводах в першу чергу приступила до розведення сортового насіння. У 1923 році на приватодських землях було засіяно над 2000 дес. сортовими рослинами, а саме: пшеницею-банаткою, та петкуським житом. Сортове зерно з цього врожаю піде на те щоб розподілити його між селянами через с.-г. товариства.

Крім цього „Сільський Господар“ склав угоду з Цукротрестом, по якій обіцяє підняти велику площу під буряки для заводів Цукротресту.

Сільське господарство.

Відновлення садівництва на Україні.

Серед заходів, скерованих на відновлення українського садівництва, одно з головних місць належить організації садових розсадників, що повинні дати населенню основний посадочний матеріал для поновлення існуючих садків і посадок нових.

За старих часів, перед війною, садові розсадники здебільшого бували приватно-підприємницькі, з комерційними цілями, і величезний асортимент їх часто непридатний бував для масових садових посадок з промисловими цілями.

Роки війни і революції поклали кінець існуванню приватних комерційних садків, але зникли тодіж на Україні і всі взагалі плодові розсадники — земські, лісництва і т. д. З перших же днів існування Радян-

ської влади на Україні, серед заходів що до піднесення сільського господарства, повстала справа допомоги населенню для поліпшення й розвитку селянського садівництва.

З цією метою приступлено було до відновлення садових розсадників. Організовано було 10 садових розсадників, розміщених по одному на губернію, і багато дрібніших організовано було земорганами і с.-г. кооперацією при видачі з боку держави відповідного довгочасного кредиту на це.

Організація вирощування дичків явилась одним з найголовніших моментів роботи цих плодкових розсадників. Починаючи з 1921 року влаштовано було щорічний збір насіння диких яблунь, груш, кісточок із слив і вишень, при чому зібрані запаси потім розподілялися по ГЗУ для засіву по дичкових школах.

В наслідку — на осінь 1922 р. вже одержано було партії дичків, що дозволило з весни 1923 р. закласти перші розсадники. Площі закладених перших розсадників такі: в держрозсадниках — 19 дес., с.-г. кооперації — 63½ дес.

Площа садків закладених Губземорганами, поки не відома.

Як що зважити, що пересічно, на одну десятину посажено було 20 тис. дичків, то в згаданих розсадниках посажено 1,650.000 шт. дичків, що дасть матеріалу на 5 тис. десятин.

Серед всієї роботи по вирощуванні дичків головне місце належить Центральному Держрозсаднику, який у біжучому році дав більше 600 тис. штук дичків, при собівартості культури 1000 дичків в 5 карб. золотом, що порівнюючи з довійськовим часом дешевше приблизно на 25%. Згідно з пляном роботи НКЗ. на майбутній рік при Центральному розсаднику зосереджена буде дичкова культура, при чому випуск першосортного матеріалу повинен бути від 1,500.000 до 2 міл. штук. Ця кількість дозволяє значно ширше поставити роботу в держрозсадниках. Як-що до цього додати ту площу, що буде зайнята під розсадники місцевих земорганів і площу, заняту с.-г. кооперацією, то все вкупі взяте дає вже певність, що робота по відновленню садівництва зрушена з місця й поставлена на твердий ґрунт. В найближчі ж роки вже можна буде цілком реально допома-

гати населенню посадочним матеріалом. На черзі також справа промислових асортиментів, що відповідали б умовам і потребам садівничих районів України.

В цій частині на місцях уже робота закінчилась і на майбутній в 1924 році нараді по спецкультурам—справі цій надано буде належний напрям.

(„Вісти“ ч. 281.)

Жінка в кустарно-промисловій кооперації на Україні.

Вже здавна українська селянка виявила свій артистичний смак у різнородних кустарних výroбах — вишивки, мережання, тkania, прекрасні килими, плахти, рушники давно утворили славу української кустарної робітничі. Умови цієї праці були тяжкими і оплачувалась вона надзвичайно низько.

На допомогу жіночій праці прийшла „Українкустарспілка“ яка пере-

вела широку організаційну роботу. Вона посилає на місця інструкторів, техніків, а також відповідні замовлення на výroби. Це підносить підупавшу за останні часи українську, художню промисловість, а з другого боку дає змогу провадити межі жіноцтвом культурно-освітню роботу. Полтавщина має біля 3000 домових робітниць, з 400 постійними в майстернях, відкрито школу, що виховує фахівців інструкторів-техніків із жінок кустарок. На Поділю кооперовані цілі села: Клембівка (200 кустарок), Писарівка — до 3000; на Київщині — (100 кустарок), а також Кагарлицький і Оленівський райони. На Чернігівщині кооперовано м. Кролевець по продукції художніх рушників. Існує ціла низка художніх майстерень для переведення навчання ткацтву, по плетінню вовняних та лозових виробів. На Запоріжжю є механічна артіль, де працюють жінки токарі.

(Комунарка України ч. 7—8.)

Культурне життя.

Ювілей письменниці Яновської.

В неділю дня 2. грудня ц. р. українські культурні установи святкували 25-літній ювілей письменниці Л. О. Яновської.

Історико-Літературне Товариство при Академії Наук улаштувало святочне засідання присвячене ювілею письменниці. На засіданні прочитано доклади:

1. Літературна діяльність Яновської — доклад О. Дорошкевича.
2. Драматична творчість Яновської — доклад О. Кисіля.
3. Життя та діяльність Яновської — доклад М. Івченка.

Літературний доробок Яновської кілька томів белетристичних творів і ціла низка пєс, з яких деякі мали великий успіх („Лісова квітка“, „Повернувся із Сибіру“ й інші).

Нище передруковуємо статтю М. Драй-Хмара поміщену в „Більшовику“ (273) з приводу 25-літнього ювілею письменниці.

П. Яновська.

(З приводу 25-річного ювілею літературної діяльності.)

Народилася Яновська р. 1862, а на кону літературного життя нашого

з'явилася тільки в самому кінці минулого століття. Тепер—це старенька бабуса, хора й немошна, за плечима якої—25-річна праця на трудній, незораній ниві українського письменства.

Останні твори Яновської з'явилися вже в часи революційні. Але характерно: людина, що ніби нічого вже спільного з нами не має, що все її життя там—в минулому,—ця людина ще має очі й вуха, щоб бачити й чути, ще вмів орієнтуватися в складних чинниках нашого життя, ще може відчувати старечим, але одночасно молодим і свіжим серцем дихання революції.

Не аби-як треба було загартувати його раніш, щоб воно не затремтіло, як осінній листок, під бурями залізних днів.

Про Яновську, як письменницю, що дала нам чимало талановитих оповідань з народного життя та кілька пєс з життя нашої інтелігенції, майже нічого не написано. Імя-ж Яновської пройшло якомсь зовсім непомітним.

В творах Яновської виступав перед нами дві соціальних верстви—селянська голота, що починав вже по-

воленьки пролетаризуватися, та українська інтелігенція, що шукає зближення з цією голоотою. Бачимо ще ми в неї і робітника, і пана, але вони блідше накреслені ніж представники двох перших верств, і не доведено до логічного кінця той соціальний антагонізм поміж ними, що його завершенням в житті виявилася велика Жовтнева революція.

Обидві вищезазначені соціальні верстви—незможне селянство й трудову інтелігенцію — письменниця показує в їх рухові, фіксуючи окремі етапи їх соціально-економічного та культурного розвитку. Не з погляду статистичного етнографізму (це тільки на початку літературної діяльності), з погляду динамічного психологізму розглядає вона типових представників обох цих верств, аналізуючи кожен раз всю суму їх переживань та звязуючи ці переживання з дійсними умовами соціального оточення.

У Яновської ми знаходимо песимістичні нотки. Протягом усього свого життя вона шукає відповіді на найболючіше питання людства: що таке людське щастя? І відповіді не знаходить. Щасливий це божевільний з прикрашеним кістяком у руці.

Щастя—небуття, смерть.

„Чи не свято прийшло сьогодні для неї — думає сіромаха Макар дивлячись на складені на грудях руки померлої дружини. — „Що ж було у таких разі за життя, які то були будні?“ На це дає відповідь одна з жінок що позбиралися коло небіжчиці, щоб віддати їй останню пошану: „Тим то й шкода її, що вона померла, щастя та спокою не зазнавши. Не шкода, як помре така людина, що з долею браталася: не дурно її на світ мати породила, не дурно її земля носила. А як оце ми, так як і Тетяна... для чого ми родилися, для чого живемо, та ще в муках і помираємо?“ („Смерть Макаріхи“).

До того ж висновку приходить і старий рибалка Микита, що змалечку бачив одну тільки кривду на світі. Він бачить скрізь самих „чужих“ людей, самих „ворогів“ і заподіює смерть собі й своїй малій онуці („За високим тином“).

В передрозсвітньому тумані блукають герої Яновської, і сама вона не в силі збагнути таємниці життя.

Поплутаними, неясними здаються їм стосунки життя.

Але творчою інтуїцією письменниці вдається іноді, в цій плутанині відшукати суть життя, зрозуміти причини людського горя. Вдається тому власне, що всією душею, всією своєю істотою вона входить в життя пригнобленого, поневоленого народу.

Коли Палажка (в драмі „Жертви“) пішла продаватися на вулицю, щоб врятувати від голодної смерти старого батька, і коли вся родина, довідавшись про це, з жахом питає її, хто в цьому винен,—дівчина революціонерка, що привела її з вулиці додому, відповідає: „Горе та відчай погнали, а винні тільки ті порядки прокляті, через які робітник, ціле життя працюючи, не може припасти собі на старість ні кутка, ні шматка хліба“.

Де далі, життя стає яснішим для Яновської, і соціальна правда вижасться їй, як мати всім правдам. Для Петра (з тієї ж драми „Жертви“), що підбиває Гната йти революційним шляхом, жадної плутанини нема: „Дукарі прокляті забрали до своїх рук гроші, рушниці, гармати, машини, велять нам робити на них, засилають на Сибір, стріляють, голодом морять, коли не робимо—яка-ж тут плутаниця?“ І Гнат стає революціонером і вмірає від кулі царського жовніра, кидаючи через вікно свого підвалу квітку на труну забитої дівчини, що керувала страйком робітників.

Оцей соціальний бік в творчості Яновської, уже з діалектичним розвитком межикласового антагонізму, відкрився недавно, і в ньому знаходить для себе вихід та песимістична філософія, що нею обсіяні були літературні твори попередніх років. Символом нового життя являється у Яновської постать жінки, що криком „на барикади“ прорізує гнітючу темряву ночі („Серед ночі“).

Таким кінець-кінцем став світогляд Любови Яновської. Так еволюціонувало протягом 25-річної літературної діяльності її світовідчування.

Святкування 5-літнього ювілею Всенародної Бібліотеки України.

Дня 25. листопада ц. р. Всенародна Бібліотека України торжественно відсвяткувала свій 5-літній ювілей.

В найбільшій залі бібліотеки відбулось розширене святочне засідання ради бібліотеки при численній співучасті представників партійних, професійних та науково-освітніх організацій. Председателем був Пастернак, директор бібліотеки.

Почесними председателями зібрання були вибрані: Председатель Київського губ. виконкому Гринько; президент Академії Наук Липський, секретар Академії проф. Кримський та завідувачий народньою освітою Салько. Про фактичне становище бібліотеки говорив Пастернак, опісля говорив проф. Кримський про загальне значіння такої бібліотеки та про відношення до неї радянської влади. Дуже багато ваги прикладає радянська влада українській культурній праці, підчас коли в Галичині польська влада знищила такий культурний центр, як бібліотеку Наукового Товариства ім. Шемченка у Львові (із докладу проф. Кримського).

Опісля йшли чисельні привіти, в яких підношено значіння даної бібліотеки, що являється Всеукраїнською не тільки по назві, але якою є по своєму змісті.

—

Освітня праця на Уманщині.

Минув місяць „цілковитого“ відпочинку, але ним скористувались далеко не всі вчителі. Обсідання по політ-перепідготовці закрились, і розпочалась велика праця по підготовці до нового навчального року (ремонт помешкань, придбання палива, надбання господарських річей і т. и.). До 15. вересня майже всі школи району було одремонтовано і праця розпочалась в далеко кращих умовах, ніж в минулому році. Майже всі села виконали колективну угоду по частковому утриманню школи, а були й такі села, що дали більше на 50-100 відс. Наплив учнів до школи надзвичайний. Але на великий жаль багатьом учням довелося відмовити за браком вчителів для рівнобійних громад. Все-ж таки рівнобійних громад в деяких великих селах є по дві і навіть по три. Правда, в де-яких селах можна спостерігати і такі явища, що нема вчителів на основі громад, але це рідко. Більша частина

учнів забезпечена підручниками, не дивлячись на велику дорожнечу, в порівнянні з хлібом (читанка для другої громади коштувала 6 пудів жита).

Матеріальний стан вчителів дуже покращав і це, безумовно, відбилося на праці вчителя. Наслідки вже помітно. Вчитель виліз з „футляра учеби“ і глянув сміливо дійсности в вічі.

Багато також допомагає в справі організації навчання заведення на Уманщині інституту інструкторів. Вчитель має змогу одержати певні вказівки, поради і практичні допомоги. Нема вже того блукання, ухилу в бік.

Праця по політ-перепідготовці дала гарні наслідки. Ідеологія вчителів змінилась в корні. Кожен вчитель вже знає, що політграмота — це не маленька книжечка Коваленка, а ціла наука про будову суспільства, що диктатура пролетаріату — це не примха партії, а шлях до кращого життя, до комунізму життя.

(„Більшовик“ ч. 270.)

—

Як допомагає Одеса пролетарському студентству.

Одеса віднеслась винятково уважно до нужд студентів. Двохтижнева допомога йде блискуче. Збір по домах повинен дати 15 тріліонів руб., при чім робучі райони дали 130% наміченої суми. Крім того значну допомогу дістає студентство від професійних та робітничих організацій і різних установ Одеси. Добровільне оподаткування, підписні листи, трудова поміч — такою є участь в допомозі робітництва. Установи і господ. органи Кубучу дали матеріали для ремонту і урядження помешкань, що будуть готові вже в грудні, крім того видали ряд підручників.

(„Комуніст“, ч. 282.)

—

З українського села.

До свішла!

Культурне життя на Україні кипить. Не тільки міста, але й села. Радянська українська преса на своїх сторінках присвячує багато місця дописам із сіл. Ці сторінки являються незвичайно живою відбиткою тієї стихійної сили, яка тепер веде українське село до знання. Нище подаємо допис, яка незвичайно ядерно характеризує нинішнє українське село.

(Хуш. Чубани. Хотівськ. р-ну).

Невеличкий хутір Чабани, всього тільки й має 32 двори. Живемо на шляху до Києва, а тому й багато довелось зазнати лиха за час переходу ріжних „влад“.

Але зараз вже нічого того нема, життя входить в нове русло. Чують хutorяне, що навкруги кипить робота на 3-му фронті, кується нове світле життя. І чиж можна залишатись без діла хоч такому маленькому хutorу, як Чабани? Культурних сил у Чабанах мало, але то дарма. Хutorяне, зібравшись якось і добре поміркувавши, вирішили організувати в себе хату-читальню; записалось зразу пів хutora, на організаційні збори викликали Завкультвідділом Хотівського Райвиконкому, обговорили ріжні справи і сміливо приступили до роботи. Культвідділ допомагає літературою, лекціями то що, є бажання відчинити пункт по ліквідації неписьменности.

Але з цим справа складніша: населення не може утримувати вчителя; однак думаем із цим справитись.

Чабани не хочуть залишитись позаду в культурній роботі — є бажання, є змагання, а це вкупі доведе до коначної мети.

Штепаненко.

(„Більшовик“, ч. 271.)

Запалюємо вогники.

(С. Нешеребка Шевч. Окр.)

Нетребське селянство зараз прокидається. Сельрада вкупі з вчителями почали обмірковувати як би це відкрити для селянської молоді хату-читальню. Одремонтували бувшу дякову хату, куди сходиться молоді - незаможники читати газети, журнали та книжки. У неділю 11 листопада хату-читальню було відкрито. На відкриття насходилося багато людей: дівчат, хлопців, жінок і навіть старих дядьків. Прибули представники й набутівської цукроварні. Прийшли з музикою. Під час відкриття було влаштовано мітинг. Промовці зясували завдання хати-читальні. Селяни слухали з великою увагою, видно, що вони були овіяні тими думками, що й промовці. Далі відбулись вибори ради. Цікаво, що в члени хати-читальні увійшов весь всеобуч. Видно, що селянство, а особливо молоді, прокидаються. Та воно й пора! Запалю-

теж побільше таких вогників культури на селі.

Хома Ковшун.

Нові матеріяли про Гайдамаччину 1768 р.

При розборці частини архівних матеріялів за XVIII. століття в Центральному Історичному Архіві ім. В. Б. Антоновича в Києві знайдено паку справ по Гайдамаччину 1768 р.

Найбільший інтерес уявляє собою справа з допитами гайдамаків. Новий, невідомий досі матеріял розкриває цілу низку деталей гайдамацького повстання. В показаннях гайдамаків знаходимо вказівки на ті місцевости, в межах яких сталося повстання, подоробиці що до Уманської різни, і сила всяких біографічних даних з життя рядових гайдамаків та їх ватажків, особливо Максима Залізняка.

В справах знаходяться офіційні документи, розпорядження, інструкції рапорти що до ліквідації гайдамацьких загонів і понад сотню допитів рядових гайдамаків та їх ватажків, крім того, чернетки вироків, списки гайдамаків і інші папери.

Виключну цінність становлять невідомі досі показання Максима Залізняка. Їх всього — чотири і крім того три очних ставки між Залізняком та іншими гайдамаками.

В чернетці вироків всім було призначено смертні кари, які були замінені іншими.

Про Залізняка постановлено такий вирок: „Полковник Максим Железняк: колясовати і живова на колеса положити, а вмѣсто того бити кнутом 150 ударов, вирѣзати наздрі, зоклеймити“.

Архівний Семінар при Центральному Архіві взявся до виготовлення цих справ до друку. В ближчій книжці Записок Академії Наук буде надруковано показання Максима Залізняка. На підставі цих матеріялів проф. О. Ю. Гермайзе буде прочитано доклад в одкритому засіданні комісії по дослідам над історією громадських течій на Україні при Всеукр. Академії Наук.

В. М.

„Більшовик“ № 270.

Жіноча робота на Україні.

Нове і незнане досі явище у нас на Україні — праця жінок над само-

організацію. Протягом останнього часу ця праця досягла розмірів, про котрі тяжко булоб навіть і думати раніш. „Комунарка України“, періодичний журнал, присвячений виключно долі жіноцтва, подає ряд відомостей про „делегатські зібрання“ — об'єднуюче тіло, що веде працю над усім організованим жіноцтвом.

Складаються ці делегатські зібрання, що періодично мають свої зїзди, головним чином з робітничого і незаможного селянського елементу, однак останнім часом притягається до того і середняцьке жіноцтво. До сільських делегатських зібрань входять жінки члени рад, комітетів взаємної допомоги, членів президії і інших селянок, обраних до тої чи иншої установи. До того долучаються ще обрані на вічах делегатки. Раз на два місяці скликається районове зібрання. Щоби в роботі виховалися свідомі і знаючі сили, термін делегування продовжується на 1 рік. Змістом діяльності тих зібрань є організація кооперації, гуртків охорони матери і дитини, гуртків соціального виховання, боротьба з неграмотністю, політична освіта жіноцтва, охоплення всіх галузей селянки і піднесення рівня її духового та матеріального добробуту, полєкшення тяжкого життя української жінки. Анальогічною, з достосованням до відмінних умов життя, характерною в праці межі робітницями фабрик та заводів, та жінками робітників. Через свої делегатські зібрання жіноцтво легше дістається на робітничі факультети, які дають змогу одержати вищу фахову освіту. Для вступу жінок вимагається попередня трьохрічна фахова праця. Треба зазначити, що поки що жіноцтво мало користає з цієї змоги. Інтересний поділ жінок — з 110 жінок (8%) загальної кількості слухачів), на технічним відділі було 1%, відсоток усіх жінок, на сільсько-господарчім 46%. Ці дані свідчать про невивистарчаючу підготовку жінок до робітничого факультету.

Одне з останніх „ударних“ завдань України, це утворення зв'язку межі селом і містом. Тут жіноцтво грає своєрідну і мабуть дуже значну роль. „Комунарка України“ подає дописи делегаток-селянок та робітниць, що приймали участь в численних по дорожах з села і до села.

Ці дописи подають картини єднання робітниць з селянками, взаємного пізнання, цілком нового, яке ще ніколи, прийнятні на Україні, не мало місця. Спільність жіночої долі, зацікавлення різнородністю життя наважують дружній і міцний ланцюх, наслідком котрого повстають ряди практичних установ, господарські спілки, кооперативи, курси грамоти.

Можливо, що доля успіху єднання села з містом лежить як раз в жіночих руках. Організоване жіноцтво розуміється грає також видатну роль в дитячій русі, і часто певна група бере на себе роботи по керуванню тим чи иншим дитячим домом.

Комунарка України (ч. 7, 8, 9, 10)
I (Більшовик ч. 253.)

Засідання катедри історії України.

В неділю 18-го листопаду о 1-й годині ранку в помешканні бувш. історико-філол. товариства (Університетська вул., будинок ІНО II. поверх) відбулось засідання катедри історії України, присвячена пам'яті письменників Глібова і Щоголіва.

Український інститут марксизму і марксовизнаства.

В Харкові почав працювати марксіський інститут в складі трьох відділів: філософсько-соціологічного, історичного і економічного. Затверджено програм роботи, розрахований на два роки з метою випустити лекторів для робфаків, губродпартшкіл, а також Вузів і навіть наукових робітників з найбільш талановитих аспірантів. Умови для вступу: а) належність до ком. партії, б) знайомство з марксіською літературою по всіх трьох відділах, в) обов'язкова лекторська праця і г) по можливості знання одної з європейських мов.

Програма науки по всіх відділах так улаштована, що спочатку дається учням ширшу базу, щоб потім в другому році перейти до вузших питань.

Таким чином в перший рік семінарським методом проробляється діалектичний матеріалізм, а на другий рік — історичний матеріалізм. Крім цього основного семінару існуватимуть рівнобіжні курси історії природознавчих наук (астрономії, фізики, хемії, біології, психології) і математики, історії культури і технольоії. Прочитати цикль лекцій запрошується

найвидатніші професори Харкова: Герасімович, Желіховський, Тимофєїв, Нікольський, Паладін, Сінцов, Гольдін і інші.

(„Вісти“. Літер., наука і мистецтво ч. 8.)

Всенародна Українська Бібліотека при Всеукраїнській Академії Наук у Києві.

Із революції повстала ідея Всенародної Бібліотеки, як найбільшої бібліотеки України, що повинна зібрати в собі все цінне, що витворила й витворює людська думка всіх народів, всіх віків, по всіх галузях людського знання, всіми мовами друковане та писане.

Ідею цю переведено в процесі революції в роках 1919—1923 — і сьогодні бібліотека ця встигла стати найбільшою не тільки УСРР., а всього південного Сходу Європи.

Книжковий фонд Всенародної Бібліотеки, котра з небувалою швидкістю (від 1919—1923) зростає до 1,150.000 томів — склався з багатьох десятків добре підібраних бібліотек різних академіків, професорів, громадських і політичних діячів, від яких закуплено в роках 1919—1920, — частину дали даром бібліотеці тисячі осіб, наукових, громадських і державних установ, усяких товариств і т. и.

Величезний фонд літератури, виданої за революційні часи, поступив і поступає до бібліотеки як обов'язковий примірник з РСФСР. і УСРР., який В. Бібліотека одержувала та одержує через Центральну Російську Книжкову Палату в Москві, через Українську Палату в Харкові та через Науковий Інститут Українського Книгознавства в Києві. Книжковий фонд Всенародної Б-теки різноманітний.

Є багато революційної літератури з 1917 року, сила марксистської літератури, багато книг з економіки, всіх соціальних наук, з техніки, з усіх точних наук, так званих гуманітарних наук.

Крім сего десятки тисяч стародруків з 15 по 18 століття, десятки тисяч рукописів, нот, графічних творів і т. д.

Внутрішній устрій бібліотеки, досить складний. Вона має цілу низку відділів, котрих нараховується 13, з котрих 8 функціонують, а саме відділи: загальний, україніка, переодіка,

рукописний, стародруків, марксизму, справочний та бібліотекознавства. Завершенням і метою всієї роботи Всенародної Б-теки, було організація й відчинення читальні, котру одкрито в серпні 1920 року.

За перші два роки свого існування вона збирала мало читачів, але нині буває в читальні щодня 600 душ, а книг видається в день більше 1000. Склад одвідувачів Б-теки різний. Є студенти всіх вузів, робфаків, різних технікумів, профшкіл, партійні робітники, службовці сотень установ, учні всіх фахів, діячі по народній освіті, і т. д.

Для наближення книг до читачів, зарядом Б-теки організовано виставки книг по ударних темах сучасності. Далі виставку про наукову організацію праці, про сучасний стан Європи, про жовтневую революцію.

Остання виставка з приводу жовтневої революції тривала 10 днів, з 1. по 10. листопада і дала більше 3000 вимог на виставлені книги. 25. листопада одкривається нова виставка всієї журналістики РСФРР. і УСРР. і закордонної за 1923 рік, яку одержує В. Б-тека.

День цієї виставки, це рівночасно 5-тий річний ювілей Всенародної Бібліотеки, котра за такий короткий час встигла не тільки зібрати найбільший на всю УСРР. фонд, але і утворити найбільшу в Україні читальню, та стати осередком в будіванні нової культури.

(„Більшовик“ ч. 268.)

Підготовка робітників книги.

Робота над книгою в усіх її проях вимагає високої кваліфікації, широкої політичної загальної та спеціальної освіти.

За часів революції чималу роботу зроблено в напрямку підвищення кваліфікації сучасних робітників книги та підготовку нових робітників. Але те, що зроблено, не задовольняє ні керуючих органами освіти — Укрго-ловпрофосвіти та Головлітосвіти.

Для підготовки нових кадрів кваліфікованих бібліотечних робітників, Всеукраїнська нарада робітників книги, що закінчилася цими днями, визнала за потрібне завести в більшості найкращих бібліотек УСРР. Інститут практикантів, організувати принаймні при трьох найбільших бібліотеках

УСРР., в Харкові, в Києві та Одесі три постійних бібліотечних школи. Постановлено також організувати при деяких інститутах народньої освіти тимчасово, до організації факультету політосвіти, катедру по бібліотекознавству і ввести на педагогічних курсах практичний курс бібліотекознавства.

—

Допомога книжковій палаті.

Книжкова палата перебуває в тяжкому матеріальному стані через це деякі видавництва: „ДВУ“, „Шлях Освіти“, „ОВО“, Укрнонс, „Укрекономіст“, „Труд“, Наркомзовнішторг постановили допомогти книжковій палаті самооподаткуванням, в розмірі 100 крб. золотом на місяць.

(„Вісти“, ч. 258.)

—

Кіно-Факультет.

В київському державному театральному технікумі з 15-го січня 1924 р. відкривається кіно-факультет. Метою цього факультету є — виховання майстра кіно-натурщика та постановщика. Курс навчання трьохрічний.

В навчальній пляні такі дисципліни: соціально-економічний мінімум, історія культури, українознавство, психотехніка, гігієна, фізика, хемія, історія розвитку кінематографії, історія моди, малярська грамота, грим, техніка руху, акробатика, ритм руху, спорт (фехтовання, бокс, коньки, лижів, плавання, гребня, верхова їзда, велосипед, мотоцикл, автомобіль), технічні засоби гри для екрану, фототехніка, техніка продукції кіно-знімків, композиція кіно-дійства, кіномонтаж.

В складі лектури: І. Бочеліс, К. Васильонька, М. Гладкий, О. Дмитрієв, С. Драпалюк, С. Зубрицький, П. Іноземцев, О. Калюжний, М. Полянський, Марко Терещенко, І. Цейтлін.

(Більшовик ч. 271.)

—

Українська музика на шляху до Жовтня.

Музичні заклади.

Безумовно об'єднуючим організаційно і художньо музичним центром Радянської України, — це музичне товариство ім. Леонтовича.

Засноване пам'яті покійного композитора в 1921 р., і вбравши в себе

музичні і музично-громадські сили, воно широко розрослося і зачепило широкі лани музичного життя України. Маючи за центр Київ, воно має свої філії — в Харкові, Полтаві, Вінниці, Чернигові, Тульчині.

Його завдання є організувати музичне життя й сили на Україні. Його найближчими завданнями є організація:

а) музичного видавництва (до цього часу видає музичний місячник „Музика“);

б) перекладу світової муз. літератури на українську мову і розповсюдження її;

г) музично-наукового життя (муз. етнографія, „вівторки“ — докладів, „Музика“);

д) підвищення художнього рівня сучасного (організація студій, концертів, квартетів);

е) зберігання музичних реліквій (музей) і т. инш.,

— взагалі — сприяння розвитку української музичної культури.

Для переведення цієї мети Т-во має в Києві — робітничий хор — „Капеля-Студія“ ім. Леонтовича (кер. Г. Верьовка), „хор-студію“ ім. Стеценка (кер. Вериківський і Верховинець), вокальний квартет ім. Я. Степового (кер. Дурдуківський — студентський хор (кер. Тараканів), в Харкові — під ідейним впливом філії т-ва перебуває першорядний хор „ДУХ Леонтовича“ (кер. Соболь і Фарба), в Вінниці — капеля (кер. Папа-Афанасопило), у Тульчині — „музична школа ім. Леонтовича“ і т. д., т. д.

При т-ві є гарна нотозбірня, читальня, музей муз. культури і т. д.

Поряд з музичним товариством існують висококваліфіковані й поважні хорові організації, як капеля „Думка“ у Києві (кер. Н. Городовенко), вже згаданий „ДУХ Леонтовича“ у Харкові, що останніми часами дав низку цікавих концертів з творів сучасних композиторів.

Далі — сила другорядних хорів, „Рух“ (кер. Левицький), — „Муза“ (кер. М. Миць) — у Києві, — майже кожна вища школа, кожен клуб має свій хор. Теж і по селах: більш організовані села мають при сільбудинках свої хори, і сторінки „Музики“ завжди повні звісток про діяльність таких провінціальних хорових організацій.

Важливим фактором організованого поступу вперед укр. муз. життя є освіта. На жаль тут справа досить кепська.

Наші освітні заклади майже незадовольняють вимог життя (одна з причин брак відповідних професорів і репертуару).

Кинемо побіжним зором на стан музичної науки. Діячів тут мало. На першому місці — музична етнографія. При Всеукраїнській Академії існує музично-етнографічний кабінет з проф. Кл. В. Квіткою (відомий етнограф), відповідний відділ є і при Муз. Т-ві ім. Леонтовича. Катедри по муз. етнографії є при Інституті ім. Лисенка, Археологічному Інституті (у Києві), та при Київській Консерваторії. Етнографічну працю ведуть: Гайдай П. (Житомир), Дануцький П. (Київ), і інші.

На чолі музично-історичної справи стоїть автор єдиної поки праці по історії української музики — М. О. Грінченко (Київ).

Огляд муз. культурних здобутків революції на Україні — вийшов занадто конспективним і може неповним. Але одне ясне: за Радянської влади музична культура українського робітника й селянина стала квітнути, ширитись і рости.

Ми бачимо, що зростають не оркестри, а хорові організації, що в повній мірі вкрили Україну. На Україні зараз доба „хорового співу“.

Коли в липні 1922 р. в звичайнісенькому селі Веприковці на Київщині відбулося „хорове свято“, де брало участь чотири селянських хори, — то це є лише невеличким образком, (або „прообразом“) і сучасного і майбутнього стану музичної культури на Радянській Україні.

Бойове завдання — це пристосувати музичну освіту до мас, — себ-то дати широкий доступ до музичної школи робітникам і селянинові.

Коли народяться кадри музик нового покоління, — утворюється й оркестри, і нова опера, і, головне, музично-висококультурна аудиторія, яка своєю жадобою художньої музики, підвищить загальний тон музичної продукції.

Творчі сили пробуркано, червоний плуг гостро й глибоко зорав поле, будемо ж сподіватися урожаю...

П. Козницький
„Віста.“

Дещо із українського музичного життя.

Одним з головних огнищ плекання української музичної творчості являється „Музичне Товариство ім. Леонтовича“ в Києві. Товариство улаштовує чергові вечірки звичайно по вітійкам, на яких виступають як старші так молодші діячі музичного мистецтва зі своїми музичними продуктами та докладами. Багатим в зміст та новими думками відзначався доклад проф. Квітки, що відбувся в другій половині місяця листопада ц. р. на тему „Дві музично-етнографічні екскурсії на Чернигівщину в 1923 році. Екскурсії відбулись за ініціативою Муз. Тов. ім. Леонтовича при співучасті делегатів з Академії Наук, які були вислані для досліду фонетики та матеріальної культури.

Відомий етнограф Валяшек використовував — простудіював майже весь етнографічний музичний матеріал майже всіх країн. І він додержується думки, що зразки первісної музики зараз можна стрінати тільки в Америці, Африці та Австралії, дуже мало в Азії, майже немає в Європі. Проф. Квітка твердить одначе, що їх можна знайти ще в народній музиці у нас на Україні, а саме на Чернигівщині. Ще Ф. Фовк зауважував, що з українських місцевостей найпевніше заховались архаїчні культурні зразки в північно-західній смузі, бо на думку Ф. Фовка новіща культура посувалася на Україні з полудня, від Чорного Моря.

Перша екскурсія була улаштована на початку літа ц. р. в село Хоробиці був. Городненського повіту, з метою дослідити там обрядові пісні, які співають на Трійцю; ці пісні називаються там „грязними піснями“, бо і Трійцю звуть там „грязним тижнем“. Цей тиждень закінчується там русальними піснями, які можна почути тільки на межі Чернигівської та був. Могилівської губерній. Пентаюніка (цебто п'ятиступнева гама, яку недовірно й безпідставно раніше називано „Китайською“); є дуже давній стиль, але й не найдавніший. Найдавнішим треба рахувати рецітацію оліготонічного характеру, яку знайти можна ще і в стародубських церковних книгах. Майже всі особливості того стилю знаходяться і в „грязних піснях“; чується тут непевну інтона-

цію терції — вона мала, мінорна, але деколи підвищується до великої.

Друга екскурсія була влаштована у вересні — жовтні ц. р. з метою скопити на фонограф думи Кобзарів та лірників. В Старгородці біля Остра записано кілька обрядових пісень, що знаменні своїм незвичайним ходом дисканта (зразок середньовічного дисканту). В Нових Млинах скоплено кілька українських балад — твір козацької старшини XVII—XVIII віку.

В програмі дальших вечірок входять виклади: 1. Альшванг; Сучасне музичне життя в Москві, 2. Грінченко: Музичні цехи на Україні, 3. Буцький: Сучасні форми музичного думання, 4. Йогож: Еволюція музичного звукоорозуміння.

За Харк. „Вістями“.

Вечір української червоної пісні.

Дня 23. падолиста ц. р. Муз. Т-вом ім. Леонтовича відкрито вечірку на якій демонструвалась частина пісень, що увійдуть до збірника: „Червоні Пісні“, яку видає Філія Держвидату. Метою вечірки було ознакомити представників культурних організацій, влади, та деяких поодиноких культурних діячів із характером та змістом збірки.

Вечірка складалась із двох частин, В першій — пісні більш примітивні розраховані на школу та армію. В другій — більш складні, художні.

Складнішими із виконаних пісень. були „Юнацька пісня“ Козицького та посмертний дуєт Степового: „Гей на весла“.

Опісля з творами Вериківського „Ковчав“ до слів Петрушенка. Ефектним сіншсов йогож марш: „Прапор червоний мав на сонці“.

Далі йшла музика Козицького до „Червоного заспіву“; Чумача: „Риммо“ та: „На зелені килими“. У другому відділі виступав під орудою Верховинця хор-студія Стеценка гарно виконуючи: „Ой весно“ муз. Верховинця; „Гукайте їх“ муз. Ревуцького та „Гей прапор червоний“ Вериківського.

(Більшовик.)

„Барикади театру“.

В місяці листопаді вийшло перше число журналу „Барикади театру“, видання мистецького об'єднання „Бе-

резиль“. Журнал виходить двічі на місяць: 1-го й 15-го кожного місяця.

Зміст 1-го числа: 3 Реджурналу. „Березиль“ — Леся Курбаса. Володимир Калін—Гнатовича. Спектрограм Лопатинського. Село і революційний театр, Василько Милаєва — Михайло Семенко. О. Б. Листи Андрія Дулі до Олекси Водулі. Чума — Вольтера Газенклевера. Відозва Ініціативного Бюро Жовтневого Блоку Мистецтв. Театральний Музей. Нові ідуть. Перший виступ Березіля — Леся Курбаса. Жовтень на селі О. Молога. Чарлі Чайлін—Бондарчука. Поеми — Слісаренка. Бібліографія. Хроніка. Дописи.

(Більшовик.)

„Березиль“.

Багато на сторінках української преси згадується про театр студію „Березиль“, якого творцем і найцільнішим робітником-режисером являється Галичанин Леся Курбас. „Березиль“ після простудювання й удалої виставки „Іазу“ Кайзера виставив „Джінні Гігенс“ Сінклера. Соціальна повість з часів війни. До сцени зладив її Курбас. Праці й виставки Леся Курбаса тішуються не тільки на Україні, але також і в Росії широкою популярністю. „Березиль“ і з ним тісно зв'язаний Леся Курбас це „Жовтень“ у театрі.

Нище наводимо слова самого Курбаса про „Березиль“, що найкраще дають нам змогу зрозуміти „душу“ Березіля.

Березиль.

„Я вибіраю березиль“.

Б. Бернзон.

Березиль не догма, хоч вміщав в себе і догматиків. Березиль рух, і коли він ним перестав бути — заперечить своїй назві — взагалі перестане існувати. Він вільна асоціація на динамічних гаслах. Він процес. І він не в театрі тільки, навіть не в мистецтві — а в культурі, в житті. Театр йому найблищий, тому що Березиль відповідає емоціонально на всі свої усвідомлення. Він хоче завітрішнього дня, бо знає що прекрасний завітрішний день, і хоче прихилити емоції і свідомість других до свого устремління. Березиль не зважає свого уявлення про культурне завтра до певних рецептів, хоч кожен Бере-

зілець мав право скласти свого рецепта на певен час, як довго життя цього рецепта не обгонить. Критерій — ефект примінення рецепта. Тільки та невдача оправдана, що несе в собі „ще несприятливе“. Всякі засоби, що втратили остроту ділання на глядача — застій і штамп, протирічча рухові і роз'єднують з глядачем. Таким робом мистецтво театру Березіля тільки метод для пропаганди перш за все, громадських і культурних устремлінь, дельта яких комуністична культура, а засіб вічно мінливий. Березіль не будує комуністичної культури на сьогодні. І не буде комуністичного театру на сьогодні. Хоч тих хто займається такими забавками і метафізикою з ними зв'язані, приймає в своє коло, поскільки вони процес.

Березіль просто не знає напевне, чи буде театр в майбутньому, і розв'язання цього питання залишає природньому ходові диференціяції мислі своїх гуртків. Йому цікавіше — сьогодні для загального завтра. Помилки не боїться. Він рух. А рух принцип всесвіту.

Березіль стоїть твердо на плятформі Жовтня. Він об'єднує тільки тих, хто в пролетаріяті бачить єдину реальну силу, в якій руках розв'язання найважливішої проблеми.

Він не напрямок мистецький, хоч як театр виходить з одної школи. Тільки — виходить. Але і це випадок. В ньому можуть ужитись поруч (і уживаються) інтуїт і інтелектуаліст, конструктивіст і експресіоніст, сторонник ідеології пролеткульту і ексцентрик. В ньому не сміє бути тільки стоячої води. Всі дороги ведуть до одного, коли вони — дороги, а не місцина. Тому Березіль проти академізму, проти вестества і проти безграмотности. Березіль проти всякої флегматичности і сонливости. Проти культу „стріхи“ і важких чобіт.

Проти вузького індивідуалізму, що ховається від життя.

Березіль за активність за організованість, за темп, за американізацію, за останнє слово науки, за сучасність.

Скептиків в шю!

Біографічне:

Заснований в минулому році в березні місяці. Своє коріння бере з Молодого театру. Виявляє в прямій лінії мистецької тенденції нової української театральної мислі від її зародження в М. Т. в переродженому Жовтнем вигляді. Гуртує тих самих і дуже багато нових.

Лесь Курбас.

(„Барякади Театру“).

Спорт жіноцтва.

Поволі й серед нашого українського жіноцтва, впершу чергу серед робітництва, починає проявлятись зацікавлення фізичною культурою. До цього у великій мірі причинилися багаті заходи відповідних радянських державних органів при допомозі багатих публичних викладів.

Жіночі спорт-клуби хоч і нечисельні найкраще розвиваються в Харківщині та Чернігівщині. Не тільки молодь але й старше жіноцтво розуміючи значіння й важність доброго фізичного виховання, вступають в члени жіночих спорт-клубів.

Жіночий спорт дореволюційного часу полягав у їзді верхом, в гулянні в парку в лавн-теніс. На це одначе могла дозволити собі невеличка частина аристократного жіноцтва (у нас на Україні переважно московське). Це все робилось для того, щоб не відставати „від моди“. Тепер же трудовий елемент жіноцтва хапається спорту не ради „моди“, але ради вироблення фізичної сили та спритности, як і на всіх ділянках життя так і тут радянська влада з великою охотою підпомагає українському жіноцтву витворити свої гарні сильні спорт-клуби.

Українські землі під Польщею.

З життя галицьких політичних партій.

В той час, коли У. С. Д. Партія переводить консолідацію однодумців на всіх українських землях під Польщею і зеднує собі всі симпатії трудових мас села і міста, в той сам час українські партії дрібно-буржуазного крою переживають болючі кризи в своєму нутрі (трудовики), або втративши ґрунт під ногами на рідній території, шукають цілющих життєдайних джерел поза границями Галичини (радикали — Шаповал).

Цей факт, що галицькі соціалісти стали самотнім серйозним чинником у політичному житті всього українського простору під шляхетською займанщиною є лишень льоґічним наслідком її внутрішньої цінності програмової та чистоти її прапорів. Політичні партії, які зійшли на мавпці й почали клонитись в сторону капіталістичної Антанти і Ліґи Націй або понад головами мас мріяти про спрямування своєї акції на шлях державного польського льоґалізму, мусіли швидко загрузнути в трясавинню деморалізації й анархії. Люстрацією цього може послужити історія трудовиків за останні місяці.

Ревеляції органу львівського міщанства „Слово“ про автономістичні заходи трудовицьких вождів, які з жестом Людвика XIV. голосили, що „український нарід в Галичині — це вони“, виявили „ідейний“ зміст цієї партії й викликали взаємну гризню в рядах сопартійників, яка згодом довела до розбиття на два табори.

„Газета поранна“ орган польських демократів, утотожнюючи ціле українське політичне життя з життям трудової партії (згідно з інтенціями її провідників) писала ось як: „Українське політичне життя є сьогодні картиною розбиття й анархії. Одноцільний фронт, спрямований єдиним вістрям проти Польщі, не існує. Його вісь — трудова партія — підпадаючи під загальне безладдя, перестала існувати як політична сила. Бореться з деморалізацією у власних рядах.

А українська волинська преса, спиняючись на хаосі в дрібно-буржуазному таборі, не без іронії писала: „Колись перші, Піємонт українства,

Українці-галичани, розбиті останніми подіями. Кидаються на всі боки і не можуть серед теперішнього хаосу відшукати свого правдивого шляху. В останніх часах ще не можна розібратись у тому страшному замішанню і вказати тих розслаблених, що то поклоняються „реальній політиці“. Але не багато мабуть прийдеється чекати, щоби побачити ту чесну компанію, що зложить вінки на могилу Твердохліба і вдарить чолом перед Льковим і Ко“... (Луцька, Сел. Доля“.)

Та заки ця „чесна компанія“ вспіла піти певним кроком по наміченій стежці, в нутрі самої трудової партії виринула т. зв. „незалежна група“, яка повела завзяту кампанію проти сучасного курсу партійних краєвих лідерів. Появився новий орган „Наш Прапор“ і почалась газетна полеміка, яку підбадьорував „старший брат“ новорожденного „Український Прапор“ зза кордону. Хто тільки в цій полеміці не забирав голосу... І Петрушевич, і б. Голова Нар. Комітету Охримович, і Романчук, Лозинський та цілий легіон других. Полеміка ця перекинулась також на з'їзд Шир. Н. К., на якому „Нез. Група“ виступила вже як консолідована опозиція. Вона видвигнула між иньшим резолюцію, яка, як подав „Наш Прапор“ принята була одностайно, а яка домагалася якнайшвидшого скликання Народнього З'їзду „в цілі переведення санації in capite et membris (від голови до ніг)“ і яку інтерпретував той сам орган, як відмовлення довіри управі партії.

Референт „Незалежної Групи“ др. Евин заявив, що її ходить „о оздоровлення партії, ходить о її сплочення около одної високої ідеї й позитивної праці для неї, та о стертя того клейма, яким вкрила себе партія знаними резолюціями на останньому партійному з'їзді, а зокрема завдяки теперішньому проводові і його органів (Н. Пр. ч. 8.).

Наслідки цього ферменту були такі, що 9-го грудня ц. р. вся управа трудової партії з Охримовичом на чолі оголосила своє уступлення, яке Народний Комітет прийняв. В шість днів пізніше оголошено ймена тих осіб, які ввійшли в нову управу, Головою вибрано о. Стефановича.

його заступником др. Евина, секретарем ред. Струтинського, його заступником ред. Глинку. Всі вони члени т. зв. „Незалежної Групи“, крім ред. Струтинського, який заявив свій нейтралітет у відношенні до обох трудовицьких таборів.

З приходом до влади, „Незалежна Група“ оголосила комунікат, у якому находимо також її політичне „кредо“. Ось воно: „За дотеперішню діяльність Тіснійшого Народнього Комітету члени „Незал. Групи“ У. Т. Партії не беруть ніякої відповідальности, з його дотеперішньою ідеологією не погоджуються, а навпаки її осуджують, відкидають рішучо автономістичну платформу попереднього проводу і стоять непохитно на одному доцільному і гідному нації державницькому становищі“. (Точка 5. комунікату. „Наш Прапор“ з 21. грудня),

Та тим, що до керми прийшла недавня опозиція, конфлікт не тільки що не закінчився, але противно, ще й загострився. Офіціоз партії „Діло“, вже в декілька днів після перевибору управи, заатакував так нову управу як і групу, яка стоїть за нею, припилюючи їм даліше назву „деструктивного елементу“. Він по давньому обстоює, що „кампанія, яка велася проти уступливого проводу, відбувалась не на принципових основах, тільки на особистому підкладі.“ (перед. „До єдності“. Діло з 21 грудня). „Діло“, звичайно, не хоче ніяк і тепер признатися ясно до капітуляційного курсу політики, хоч свою „реальну політику“ рекомендує воно даліше цілком отверто. Ось зараз у черговому числі написало воно дослівно: „Хто зміг бути справедливим і об'єктивним супроти власних і чужих похибок та провин, цей мусить нині признати, що кожний з нас є в деякій частині винуватцем у шнішньому стані, наскільки (підкреслення наше (н)) піддержував цю наївну, безкритичну віру в перемогу, не рахуючись з дійсним відношенням реальних сил, які є одиноко рішаючими чинниками в політиці“ (передовиця „Діло“ з 22. грудня ц. р.).

Очевидно, „кожний з нас є винуватцем, наскільки піддержував віру в перемогу“ — це лиш стилістична фраза, за яку викривається докір, що не всі пішли по стежці „автономії“, яку проголосило „Діло“

і недавні лідери трудової партії. Вони в перемогу свого народу ніколи не вірили і сьогодні не вірять, тому й пішли до варшавської „Каносси“, як політики наскрізь реальні. Колиж у партії найшлись люди, які, вірячи в перемогу свого народу, спротивились капітуляції, так причиною цьому не принципи, а, мовляв, особиста ворожнеча, та й годі.

Останній наскок партійного офіціоза на нову управу схарактеризував „Наш Прапор“ як визов, якого „Незалежна Група“ й прийняла. „Коли кліка хоче війни, буде її мати“ („Н. Пр. з 21. грудня). Орган „Нез. Групи“ обіцяє блище зайнятися автономістичною клікою, яка ввела деморалізацію в партію й галицьку суспільність.

Все те є симптомом дальшого розкладу трудової партії, як і взагалі галицького дрібно-буржуазного табору. Народній З'їзд трудовиків, якого нова управа обіцяє скликати як найшвидше, принесе мабуть розбиття партії на два окремі партійні організми, що й передбачує орган „Незалежної Групи“. Маси галицького трудового населення стоять оподалік цієї „інтелігентської“ гризні, бо вони знають, що й сьогоднішні „державники“ з під трудовицького стягу готові були нещодавно прийняти автономію з рук Антанти, а тепер, хоч опозиційно ставляться до Варшави, то все таки не вклали в свою державницьку програму того змісту, якого бажають собі маси. Сільські й міські маси зєдналися тепер на всіх українських землях і йдуть тепер за своїми кличами, які справді відповідають інтересам трудового українського населення. Доказ цьому спільна мова, яку найшли в Луцьку і у Львові всі представники широких українських мас міста і села. (Н.)

Закриття робітничого т-ва „Воля“ в Станиславові.

„Земля і Воля“ ч. 51. сповістила, що 15. грудня завізвала повітова команда поліції в Станиславові предсідника роб. т-ва „Воля“ і вручила йому письмо зі староства, в якому було сказано про закриття цього товариства. Як причину подано „протидержавну діяльність“. Зараз після того пішов предсідник в асисті 12 поліцаїв, 7 шпіців і 3 комісарів до

домівки „Волі“ і там переведено інвентаризацію майна, бібліотеки, річей і т. д., списали протокол, забрали всі протоколи й акта, печатки товариства і те все перевезено до магістрату.

Політичні процеси, ревізії й арешти.

Політичні процеси — це звичайне явище в життю українських земель під Польщею. Одним із замітніших у останньому часі був процес проти 11 молодих сільських хлопців із сіл Семиківці та Михальче в городецькому повіті. Їм закинуто, що вони склали оружну організацію, якої завданням було розброювати станиці паньствової поліції, грабати поміщиків, перейти на територію радянської Спілки і відтак повернути зі збройними „бандами“ та викликати повстання в „Сх. Малопольсцє“. Обжалованих боронили др. Ганкевич, Волошин і Давидяк. Виявилось, що акт обвинувачення опертий був на фразеології судейської влади і зізнаннях арештованих хлопців, зложених на поліції під примусом, наслідком звірських знущань жандармів. Арештовані вони були на підставі денунціяції Джугая, відомого пройдисвіта, колишнього українського жандарма а тепер „великого польською патріота“. І мимомо доказів невинності, даних обороною, і переконання самого прокуратора, що „про повстання не приходитьсь говорити“ та що в цілій історії тільки „щось було“ — присуд був дуже строгий. Не дивлячись також на те, що за відбуття не страшних для нікого „тайних зборів“ обжаловані відсиділи вже 7 місяців у тюрмі, — шістьох із них засуджено „за державну зраду“ на дальшу вязницю, а саме: Луціва на 2 роки, Міху на 1 рік, Микитюка, Кота, Осадчука і Дідичина на 1½ року.

11. грудня почалась розправа проти 6. команданта укр. жандармерії в Білці шляхотський Івана Кизими „за убійство, крадіж і порушення публ. спокою“. Він, мовляв, давав накази реквірування, розстріляння Саввіча за те, що той зорганізував напад на українську стежу, та причинився до розстрілу ксьондза Генчля, найшовши його кривку та відставивши до окружньої команди. Те все поклав йому в вину прокуратор.

Про поліційно-жандармські репресії, труси й арешти, слідчі вязниці — про те все находимо чимало звісток у краєвій пресі.

Ось у Микulichині арештовано члена У. С. Д. П. Диркавця, а в Ворохті Гербста, також члена тойж партії. Арештованих — як сповістила „Земля і Воля“ ч. 45. — відставлено до поліційних арештів в Станиславові. Після п'яти днів відіслано їх до Стрия, звідтам знов пішки до Сколього. В Скольому переведено ряд ревізій в місцевих членів У. С. Д. П., з яких одного, Бандуровича, на приказ старости замкнено в арешті в купі зі злодіями, в келії, повній бруду й погані. Після двох днів перевезено всіх трьох арештантів до Стрия, де по переслуханню звільнено, звернувши сконфісковану підчас ревізії соціалістичну літературу.

Ось у коломийській вязниці томиться 25 політичних в'язнів, якими ніхто не пікується і яких ніхто о ніщо не питає, — томиться без слідства і доказання вини. Слідчому судії Козачекови ані в тямці судьба тих жертв польської поліції. Згадуючи про це, „Земля і Воля“ завважила: „Ревність“ цих панків у виконуванню обов'язків запише історія робітничого руху червоними буквами.

В Самборі звільнено з тюрми В. Митчина, який просидів у ній більш місяця. „Провини“ ніякої не найшли та й випустили врешті. Не звернено одначе сконфіскованих при його арештуванні чужих валют, які є власністю „Новой Культури“. З цієї ж самбірської тюрми звільнено під кінець листопада М. Стронського й Н. Шкоду, які просиділи не менше не більше „тільки“ 7 місяців у слідчій вязниці.

Арештують не тільки за мніми „провини“ теперішні, але також дошукуються зв'язків між жертвами нагинки і подіями минулих літ. Польська поліція має добру пам'ять. Ось у Березові Нижньому 30. листопада ц. р. запроторено знов у тюрму 8 осіб, нагадавши собі „щось“ із 1922 року. З поміж них дві особи, семинариста І. Кузича та гімназіста В. Кузича, сковано ланцюхами і, мов найбільших злочинців, відставлено до вязниці в Коломию. — Зрадників держави шукають навіть між дітьми. І так прим. у Тернополі арештувала слідча поліція в листопаді 15.-літнього Володимира Котика, учня II. кл. гімн. — За-

міт державної зради й саботажу дуже улюблений всіма органами безпеченства, поліціями, жандармами, судьями, прокураторами й врешті польськими журналістами. Під тим замітом арештують, під тим замітом денунціюють, під тим замітом безневинно мучать у тюрмах, під тим замітом судять і засуджують. Під тим замітом врешті бажають „скомпromітувати“ навіть такі суто-аполітичні інституції, як прим. Музичний Інститут ім. Лисенка в Перемишлі, куди 6 грудня ц. р. наскочила поліція для ревізії і докладно оглянула в мешканню всі куточки (перем. „У. Голос“ ч. 49). Відтак арештувала всіх співаків Т-ва „Боян“ і дірігента. Того самого дня перевели поліційні [агенти ревізю у багатьох приватних мешканнях, арештували декілька осіб, яких швидко після цього звільнено, задержавши тільки ст. прав Зиблікевича.

Енергія, яку виявляють поліційні органи в Польщі з політичних мотивів, є справді рекордова. Жаль тільки, що багацько з їхніх „подвигів“ залишається незвісним, — бо не все попадає в пресу.

Зате протюремних мешканців найти можна достовірні цифри в статистиці, яку з нагоди п'ятих роковин „визволення польських тюрем із рук окупантів“ оголосили тюремні власті. За „Газетою Пораною“ подала цю статистику „Земля і Воля“ в числі в 25. листопада. І так: в 344 польських тюрмах томиться 33.126 в'язнів. В деяких тюрмах є школи (!), бібліотеки з 37.000 томів, 117 каплиць, 96 шпиталів із 102 лікарями та 56 фельшерами.

Доводиться жаліти, що статистика ця не дуже докладна і годі з неї вичитати, скільки між тими в'язнями „посполітих“ а скільки політичних злочинців. Для польської тюремної влади це однаково... (н.)

Хитрощі львівської поліції.

Комуністичний посол т. Круліковський оголосив на 8-го грудня 1923. справоздавче віче в домівці У. С. Д. П. при ул. Осолінських ч. 10. Не маючи ніяких річевих аргументів для заборони віча, поліція взялась на хитрощі. Вона в день віча спровадила „Комісію знавців“, яка оглянувши салю, добавила там дефекти і небезпеку для

авдиторії, забороняючи на цій основі в ній сходитися, дарма, що до останніх днів відбувались у цій салі аматорські вистави. Наслідком цих хитрощів, звичайно, віче не могло відбутися.

Бевглювдя цензури.

Черговий „подвиг“ львівського цензора це конфіскація українського перекладу відомого твору О. Блока „Два-найцять“, який свобідно появився — та-й ще в кількох виданнях — на польській мові й в російському оригіналі. Навіть по українськи були вже виїмки цієї поеми друковані на сторінках преси.

Як розуміє поліція „свободу вібрань“.

Застережена в конституції „свобода зібрань“ існує тільки на папері, так як і взагалі ціла конституція Польщі являється тільки безсоромним обманом. Ось зайва ілюстрація, яку подає „Земля і Воля“. 19-го грудня продовжалося засідання Ради Проф-союзів у Львові. Дефензива післала туди двох шпіців, перебраних за робітників. Після того, коли їх адемасковано й викинено за двері, появилася поліція і розв'язала засідання.

Легальне озброєння кольоністів на „кресах“.

На Волині лучився факт, що кольоніст підпалив клуню одного селянина і зранив рушницею його жінку за те, що той відмовився паняти йому коні. В відповіді міністра внутр. справ Керніка на інтерпеляцію, внесену з цього приводу українськими послами в соймі, замітне місце, де говориться, що всім кольоністам на „кресах“ дозволено носити зброю „ізаа недо-силь стійних там умов безпеченства“.

Українсько-білоруська політична умова.

Під тим наголовком найшлими в „Сел. Долі“ а 16. грудня ц. р. сліуючу вістку: Тяжке становище національних меньшостей в Польщі змушує їх шукати способів оборони своїх соціальних і національних прав. Українці й Білорусини, яких становиче в Польщі є однаково, заключили політичну умову відносно спільних висту-

пів на ґрунті соймовому, як також пова Соймом. В січні 1924 р. має відбутися у Львові спільна українсько-білоруська конференція.

Судьба поворотців.

В останньому часі прибула до концентраційних прикордонних місць окупованих Польщею велика кількість поворотців з Волині й Галичини, які з початком війни кинули свої рідні оселі по волі чи по неволі й пішли міряти ногами простори Росії й України. Та польська влада не багато піклується тим бездольним елементом. „Н. Прапор“ подає жмут вісток із Столбців. „Положення репатріантів страшне. Дорослі з дітьми ночують під бараками, на снігу серед морозу. Ані репатріанти, ані транспортний заряд не мають відповідних фондів на оплату транспорту нещасних в родинні сторони, а віленська дирекція домагається заплати. Зверненося до варшавської централі, яка провадить перевозові розрахунки, щоб та вплинула на віленську дирекцію залізниць до приймання покрєдитованих транспортів“.

Читаючи рівночасно про торжественні стрічи наддніпрянських поворотців на радянській Україні, про щирі опіку тамошньої влади, вразу-ж бачиться ту різницю між державою пролетаріату й державою обшарників та капіталістів.

Об'єднання українських селян і робітників і польська поліція.

Коаліція революційного соціалістичного елемента північно-західних земель з галицькою У. С. Д. Партією являється фактом великої ваги. Делегати Волині, Холмщини, Підляшша, Полісся і Галичини, не маючи спромоги відбутися намічений конгрес ізза перепон польського міністра Керніка, зійшлися 17. листопада на нараду, в результаті якої прийняті були слідуєчі резолюції:

1. декларативно виступити з усіх соціалістичних партій, які колись працювали на землях Волині, Холмщини, Полісся і Підляшша; (Українці були там у рос. соціалістичних угрупованнях, як меньшевики, більшовики, ес-ери і інші та в українських, як У. С. Д. Р. П., У. С. Д. Спілка, ес-ери й інші).

2. прийняти програму й тактику галицької У. С. Д. П. і вступити в ряди цієї партії.

На цій нараді, як подає „Земля і Воля“, після звітів тов. послів створено власну організацію партії У. С. Д. П., виділено товаришів до Голловної Управи У. С. Д. П. у Львові і рішено приступити до якнайшвидшої реалізації — ухвал цієї наради.

Цей перший конкретний крок до тісного політичного зв'язання всіх українських земель, які найшлися в державних рямцях шляхетської Польщі, та до знищення т. зв. сокальського кордону — підносить львівський орган У. С. Д. П. до значіння історичної події.

Це й вповні зрозуміле, — коли зв'язати, що українські революційні маси всіх земель, — ще так нещодавно розпорошені й незв'язані, — сконсолідувалися після лудьких ухвал в одну організаційну цілість з одним-одиноким центром і тим робом скріпили свої сили в боротьбі о кращу майбутність, в боротьбі з реакційною навалю.

Велике значіння консолідації пролетарських сил зрозуміли не лишень широкі трудові маси всіх українських просторів під Польщею, але також ворожа дефензива польської держави.

9. грудня ц. р. відбулося у Львові засідання Ширшої Управи У. С. Д. П., в якій між іншими вперше вняли участь представники партійних організацій Волині, Холмщини, Полісся і Підляшша та чотири послы з соц. фракції українського соймового клубу. Після звіту Гол. Секретаріату, відчитав посол т. Войтюк декларацію в справі об'єднання, яку зібрані прийняли радісними оплесками.

„Якраз в тому святочному моменті засідання — читаємо в 50. ч. „Землі і Волі“ — впала до салі секретаріату ціла жмара поліції і дефензиви й бажуючи видно від себе „звеличати“ цю хвилю об'єднання українського пролетаріату, почала в астисті узброєних в карабіни поліцаїв переводити переслухування й вилегітимовування членів Управи.

Керуючий „виправовою“ урядник дефензиви Оленкевіч, заховувався при тому так нахабно, що на домагання присутних послів, щоб відносно до прийнятих в культурному світі звичаїв

і вимог конституції представився і предложив наказ влади, цинічно заявив: „Schowaj pan sobie konstytucję do kieszeni“.

На рішуче домагання послів вилегітимуванняся Оленкевіч вийшов на вулицю, лишаючи в салі озброєний відділ поліції, так що через $\frac{3}{4}$ години всі послі і члени Гол. Управи оставали під арештом. Вернувши з вулиці привів зі собою агентів з дирекції поліції та почав далі переводити своє урядовання, причім заявив, що вилегітимувється умундурований підкомісар поліції Стшешковскі, який справді вилегітимувався, заявляючи, що назвиско дотичного урядовця подасть в дорозі урядовііі.

Після того, як поліція кинула салю, продовжувались далі наради Управи. На них обмірковано справу організації, наладження партійного апарату, партійну тактику і т. и. Винесено резолюцію, в якій сказано, що

Ширша Управа У. С. Д. П. „рішила вести й надалі як найбільш рішучу класову боротьбу так в краю, як і на парламентарній арені, та поручила це соц. фракції, якої звіт зложить фракція на найблищому засіданню парт. Управи, де вирішиться остаточно дальша тактика соц. фракції в варшавському соймі.“

В склад Гол. Управи ввійшло 4 послів і один як заступник. Ці-ж послі вибрані також в поодинокі комісії.

Врешті ухвалено відповідну резолюцію в справі партійної преси та протест проти переслідування українського шкільництва.

Варта зазначити, що передовицю, яку посвятила „Земля і Воля“ згаданій нахабности поліцейських дефензивників, в цілості сконфіскував ревноий оборонець поліційних „практик“ львівський прокуратор. (н.)

Польща.

Польські фашисти.

При останній спробі Тугута скласти новий кабінет зажадали й християнські демократи і вшеполяки відповідної скількості місць для його репрезентантів, погрожуючи... мобілізацією фашистських організацій. І ось почули „обивателі“ Польщі, що існування „ойчистих“ фашистів це не фантом, не казка, а справжня дійсність та що вони готові в любий мент виступити навіть активно. Мабуть і це було причиною, що Тугут швидко зрікся місії творення кабінету, памятаючи убійство фашистами президента польської республіки Нарutowича. — Про організаційну працю серед польських фашистів уже раніше сповістила „ліва“ преса, кінець падолиста і початок грудня відбулося конспіративне зібрання фашистів у підземеллю костела „Всіх Святих“ у Гривові. Явилось біля 100 членів. Льозунгом при вході в „катакомби“ було слово „Кміціц“, оспівана постать Сєнкевічом у відомій його трилогії. Промову виголосив кс. Годлевскі, а реферат Бенкославскі. Останній заявив м. и., що Корфанги не погодився на легалізацію фашистської боевої організації й по цій причині вона рішила з початком

1924 р. перетворитись у політичну партію. — В Люблині, як сповіщає опозиційна преса, ксьондзи по костелах записягали тих поклонників „ідеї“ Мусолінього.

Військові вправи в боротьбі з „внутрішнім ворогом“.

В варшавському соймі вніс пос. Косцянковскі інтересну інтерпеляцію, в якій запитує міністра війни про значіння вправ „dla rozpedzania tłumiu“, які відбулись у варшавському гарнізоні. Командант сотні поділив свій відділ на дві частини, з яких одна зуваяля „військо“, а друга „товпу“. Звертаючись до „війська“ говорив він: oto tłum, który będzie chciał was rozbroić. Jak zatrąbię raz i drugi a tłum się nie rozejdzie, macie strzelać! Як сповіщає преса, міністер відповів, що й цього рода вправи необхідні є в Польщі. Мабуть уже передбачує, що терпець пролетаріяту швидко вірветься...

„Батько“ Махно перед польським судом.

1-го грудня покінчився в Варшаві процес Махна й його штабу, який

викликав скрізь велике зацікавлення так особою оскарженого як і подробицями, що виринули в часі процесу. Прокуратор закинув Махнови бажання викликати збройне повстання в східній Галичині й переговори по цій справі з радянською місією в Варшаві. Польським буржуазним політичним чинникам хотілось доконче скомпромітувати радянську місію в Варшаві та викликати необхідність персональних змін у її складі. Звичайно, це не вдалось і процес закінчився звільняючим вердиктом.

Та найцікавішими моментами були ті, коли то прокуратор а відтак адвокат Пасхальські, оборонець Махна, спинились на зізнаннях офіцерів польського генерального штабу. „Це була — як доніс кореспондент „Діла“ (ч. 194.) — просто сенсація, яка викликала рух у салі.“

Спинаючись коротко на тому, агаданий кореспондент писав слідує: „в промові адвоката Пасхальського було зазначено, що польський суд не може трактувати Махна як бандита, бо з Махном у 1919 р. перед київською виправовою „ścisły“ генеральний штаб провадив переговори про спільну

акцію проти більшовиків. Офіцери штабу зясували перед судом, що думка про союз з Петлюрою була з початку одкинута, бо петлюрівці — державники, а повстання самостійної української держави через деякий час загрожувало Польщі боротьбою за Східну Галичину і можливістю її втрати. Такої загрози не могло бути при союзі з Махном, і тому то з цим останнім розпочалися переговори. Але Махно не погодився на те, щоб перекинути свої сили і розгорнути акцію на Поділлі та Волині. Лише після цього була складена умова з Петлюрою.“

Завдяки тому процесови, історіографія наша добула кілька причинків до висвітлення подій останніх літ.

В дійсности мимо тих побоювань, Поляки приємно розчарувались, бо переконались, що й Петлюра на рівні з Махном не був не тільки що небезпечним для польської державної думки, але власне з самозапереченням працював разом з варшавськими союзниками над поверненням польського поміщицтва на Україну і беззастережно віддав Галичину і другі українські землі польським шляхтичам.

Книжки й журнали надіслані до редакції:

Радянська освіта, громадсько-педагогічний журнал ч. 1. листопад 1923 р. Видавництво „Шлях освіти“, Харків. 8°, стр. 14 + 4 анонсів.

Зміст: Від редакції; *В. Зашонський:* До радянського вчителя; *Л. Величко:* З міжнародного життя. **Наука й техніка.** *М. Волобуїв:* Організація праці; *А. Косцелєцький:* Сучасна сільсько-господарча техніка. **Із педагогічної практики.** *М. Билковець:* Екскурсії та музеї в трудовій школі; *П. Вішерок:* З нотаток губінспектора. **Із практики політосвіти.** *Ц. Підгірненська:* Завдання й методи ліквідації неписьменности; *С. Пилипенко:* Кооперувати сельбудинки! **Життя на місцях.** *Риженко:* Педагогічна виставка 3-го зїзду профспілки Робос у Полтаві; *А. Г—й:* Учителі вчать; *В. Родників:* Літня дитяча колонія (сторінка шкільного побуту); *М. Ф.: „Рідна“ школа;* *Ф. Ф.: Наші здидні;* *А. Г—а:* Надія вчителя; *В. Коряк:* Учительський побут;

Ю. Самброс: Перекреслений шлунок (початки). **Дитячий рух і творчість.** *В. Арнашів:* Дитячий рух на селі; *Ол. Попів:* Студійте та використовуйте революційну дитячу творчість! **Інформація та хроніка.** *Долінко:* Другий етап праці спілки Робос; *Ц. Підгірненська:* Підсумки II. всеукр-ого семінаря ліквідації неписьменности; *Полшавцева:* Праця Укрголовпрофоса літом 1923 р.; Політосвітпраця на Вкраїні; По Головоцеху; По головопрофосу. **За кордоном.** *Г. Р.: Сучасне становище дітей у Германії; Шкільне життя. Що читати.* *Я. Білик:* Гартуйте марксистський світогляд! *А. З.: Педагогічні журнали 1923 р.: М. Сулима:* Огляд підручників української мови. **Листування з читачами.** Лист до редакції; Відповіді на запитання й авторам. **Офіційний відділ.** Декрети Раднаркому й ВУЦВК-у про українізацію.

Комунарка України, орган центрального відділу робітниць та селянок

комуністичної партії (більшовиків) України. Ч. 7—8 (липень—серпень) 1923, 4^о, стр. 64+4 ан. Ч. 9—10 (жовтень—листопад) 1923, 4^о, стр. 62+2 ан. Харків 1923.

Глобус, двохтижневий ілюстрований універсальний журнал ч. 2, Київ 25-го листопада 1923, 4^о, стр. 16.

Наша Правда, видає комуністична партія Західної України. Редагує колегія. Рік III, Львів, грудень 1923. Ч. 1 (32). 8^о, стр. 76+(4 ан.). Зміст: До наших завдань; *О. Васильків*: К. П. З. У. і II зїзд К. П. Р. П.; *Г. Валуцкі*: Польща на шляху до революції; *П. Несяга*: Від „соціалізації“ через стінезацію до соціалізму; *Ст. Лішній*: Національне питання; *С. Павлишин*: Селянство і фашисти; Документи і матеріали: Другий зїзд К. П. Р. П.; Відозва II зїзду К. П. Р. П. до прлтарської еміграції в Америці; Червоний Селянський Інтернаціонал.

А. Крушельницький: „Артистка“. Драма в 3 діях. 8^о, 124 сторін. Ціна 14.400 а. кор., 25 цент. Відень, Видавництво „Літературний інститут“.

— „Буденний хліб“. Оповідання. 8^о, 284 сторін. Ціна 30.600 а. кор., 50 цент. Відень, Видавництво „Літературний інститут“.

— „Ірена Оленська“ і інші оповідання. 8^о, 296 сторін. Ціна 32.400

а. кор., 50 цент. Відень, Видавництво „Літературний інститут“.

— „Як пригорне земля“. Повість у двох частинах. Частина I: „Як промовить земля“. 8^о, 152 сторін. Ціна 18.000 а. кор., 30 цент. — Частина II: „Як пригорне земля“. 8^о, 300 сторін. Ціна 34.200 а. кор., 50 цент. Відень, Видавництво „Літературний інститут“.

А. Крушельницький: „Змагання“. Повість. 8^о, 415+(1) ст. Ціна 46.800 а. кор., 70 цент. Відень, Видавництво „Чайка“.

А. Крушельницький: „Дужим помахом крил“. Роман. Перший том. 8^о, I. частина 212 сторін. Ціна 23.400 а. кор., 35 цент. II. частина 192 сторін. Ціна 23.400 а. кор., 35 цент. Другий том. 8^о, I. частина 248 сторін. Ціна 27.000 а. кор., 40 цент. II. частина 252 сторін. Ціна 27.000 а. кор., 40 цент. Відень, Видавництво „Чайка“.

А. Крушельницький: „Орли“. Комедія в чотирьох діях. Друге видання. 8^о, 266+(2) ст. Ціна 28.800 а. кор., 45 цент. Відень, Видавництво „Чайка“.

А. Крушельницький: „Трівога“. Драма в трьох діях. Друге, змінене видання. 8^о, 132 сторін. Ціна 16.200 а. кор., 25 цент. Відень, Видавництво „Чайка“.

Справлення помилки:

На сторінці 62, — 2 і 3 рядок з долу, замість: „знову, не може почати відновити життя. Його нерухомий мавток“ — треба: „знову по війні, від довшого часу копінється у пропасць. Живі молочарські спілки держаться, хоч цей Союз хоч-нехоч тільки тягне їх за собою у прірву.“

Друга підойма хліборобської продукції, живий та сильний перед війною: „Союз для хову і зоушу худоби“ оголосив здавсь двічі від 1920 р. відозву, що хоче знову зачинаши діло і — кінець. Його нерухомий мавток“.

„ЧЕРВОНИЙ ШЛЯХ“

Громадсько-політичний і літературно - науковий місячник.

Редактор Г. Ф. Гринько.

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ:

на 1 місяць	1 карб.		на 6 місяців	6 карб.
на 2 місяці	2 „		на 12 місяців	12 „
на 3 місяці	3 „		по курсу червонців (банкн.)	

Передплатники Харкова, Київ, Одеси, Полтави, Катеринославу, Чернигова та Запоріжжя дістають передплачені числа з місцевих контор В-а без доплати за пересилку.

Інші передплатники платять за пересилку по поштовому тарифу.

Передплата для Америки 1 долар 25 центів USA, для Чехії 1 дол. USA, для Європи — 75 центів USA, з доставкою.

Окреме число в роздрібному продажу 1 карб. 25 коп. по курсу червонців (банкнот).

Передплата приймається по курсу червонців (один карб. = $\frac{1}{10}$ червонця) радянськими грошовими знаками по курсу дня передплати, або ж самими червонцями (банкнотами) по номінальній їх ціні.

Передплачувати можна: в Головній Конторі редакції — Харків, проул. Свідомости (б. Мироносицький), № 1, по всіх конторах, філіях та представництвах Українбанку, по всіх поштових конторах, по поштових переводах на адресу Контори Редакції, по всіх конторах по прийому передплати, а також по місцевих агентурах видавництва „Червоний Шлях“, де вони маютьсся.

Закордонні передплатники мають звертатися до Видавничого Т-ва з о. п. „Космос“, Berlin, N4, Wöhlerstrasse 3.

При видавництві монопольне представництво В-ва „Космос“ Берлін—Нью-Йорк.

» КОСМОС «

ВИДАВНИЧЕ Т-во з ОБМЕЖЕНОЮ ПОРУКОЮ
Berlin, N4, Wöhlerstraße 3.

Видає літературу з поля:

1. Соціальної економії, 2. Красного письменства, 3. Школи й само-освіти, 4. Індустріальної техніки і 5. Сільського господарства.

Вийшли з друку:

1. **Ю. Стеклов:** Карл Маркс, його життя і діяльність. 1922, 16°, 112 стор.
2. **А. Богданов:** Червона Зоря (Утопія). Друге, переглянute видання. Переклад Ост. Нитки, ілюстр. Ів. Бабія. 1922, 16°, 160 стор.
3. **Проф. О. Синявський:** Порадник української мови. 1922. 16°, I—IX + 150 стор.
4. **Б. Горев:** Матеріалізм-філософія пролетаріату, Переклад П. Де-ка за ред. Евг. Касяненка. 1923, 16°, 112 стор.
5. **К. Маркс:** Заробітна плата, ціна й зиск. Пер. О. Бондаренка, за редакцією Г. Петренка. 1923, 16°, 70 стор.
6. **Н. Бухарин:** Теорія історичного матеріалізму. Авторизований переклад М. Ільичної. 1923, 8°, 326 стор.
7. **А. Річницький:** Тарас Шевченко в світлі епохи. Публіцистична розвідка. 1923, 8°, 200 стор.
8. **Е. Мюзам:** Юда. Робітнича драма на 5 дій. Переклад М. Йогансена за ред. О. Нитки. 1923, 8°, 128 стор.
9. **К. Маркс:** Злидні філософії. Переклад С. Вікула. 1923, 8°, I—XLIV + 136 стор.
10. **Л. Троцький:** Тероризм і комунізм. Авторизований переклад. 1923, 8°, 224 стор.

В друку:

11. **К. Маркс:** До критики політичної економії.
12. **С. Пилипенко:** Євангелля часу.
13. **Ф. Енгельс:** Анти-Дюрінг.
14. **О. Авсем:** Комунізм. Історія. Ч. I.
15. **Дж. Лондон:** Залізна пята.

Гошвишсья до друку:

16. **Е. Толлер:** Машиноборці. Драма.
17. **В. Шопінський:** Коли бунтують раби. Драма.
18. **Ф. Енгельс:** Людвік Фаєрбах.
19. **Ф. Енгельс:** Революція і контрреволюція в Німеччині.
20. **К. Маркс:** Горожанська війна у Франції.
21. **Е. Гекель:** Світові загадки.
22. **А. Богданов:** Інженір Менні.
23. **А. Сінклер:** Джімі Гігінс.
24. **А. Сінклер:** 100%.
25. **А. Сінклер:** Мене зовуть теслею.

НОВА КУЛЬТУРА

місячник культурного, суспільного
і політичного життя

Редагує Колегія.

Нач. Редактор: Степан Рудик.

Передплату, рукописи, листи і книжки
слати на таку адресу: Редакція „Нова
Культура“, Львів, вул. Осолін-
ських, ч. 8.

Цілорічна передплата в Америці і Ка-
наді 2 долари. Гроші висилати реджі-
строваним листом на адресу: Red.
„Nowa Kultura“, Lwiw, Osolinskich, 8.
East. Galicia.

Редакція просить всіх товаришів авто-
рів надсилати матеріяли й уживати на
будуче правопису Української Академії
Наук у Києві.

Адреса: „Нова Культура“,
Львів, вул. Осолінських, ч. 8.

Передплачуйте і збирайте на пре-
совий фонд журналу:

НОВА КУЛЬТУРА.

УКРАЇНСЬКІ ЩОДЕННІ ВІСТИ

Часопис для українського робочого люду, виходить щодня,
крім державних свят і неділь.

ПЕРЕДПЛАТА:

На рік	\$ 2.00
На 6 місяців	1.00
Поодиноке число	0.03

Редакція приймає рукописи, писані виключно чорнилом і на
одній сторінці аркуша, при чому рукописи не повертаються.

Ukrainian Daily News, 502 E. 11-th St., New York, N. Y.

„МОЛОТ“

САТИРИЧНО-ГУМОРИСТИЧНИЙ ДВОТИЖНЕВИК,
:- ВИХОДИТЬ 1-го і 15-го КОЖДОГО МІСЯЦЯ. :-

ПЕРЕДПЛАТА:

На рік	\$ 2.00
На пів року	1.00
Поодиноке число	0.10

Редакція приймає рукописи, писані виключно чорнилом і на
одній сторінці аркуша, при чому рукописи не повертаються.

„МОЛОТ“

The Ukrainian newspaper for satire and humor published semi-monthly by
„MOLOT“ Co., 414 East 9-th Str. — New York, N. O.

„Українські Робітничі Вісти“

ГАЗЕТА ДЛЯ РОБОЧОГО ЛЮДУ,
виходить два рази на тиждень.

Видає Стоварищення „Українських Робітничих Вістей“.

Передплата на рік \$4.00

Адреса:

Ukrainian Labor News,

Cor. Pritchard Ave. and McGregor St., Winnipeg, Man., Canada.

Земля і Воля

орган української соціал-демократичної партії,

=== ВИХОДИТЬ ЩО ТИЖНЯ. ===

Передплата:

В Галичині й Польщі місячно 6.000 мп.; в Чехії, Австрії та
других країнах Європи піврічно 20 ч. к.; в Америці й Канаді
2 дол. річно.

Гроші за передплату слати:

З Чехословаччини й інших країв Європи:

Poštovní úřad šekovy v Praze, číslo účtu 79.117.

З Америки й Канади дрефтом або режістрованим листом:

„Zemla i Wola“

Lwiw, Ruska 3. East Galicia.

НАША ПРАВДА

ОРГАН КОМУНІСТИЧНОЇ ПАРТІЇ СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ

ВИХОДИТЬ РАЗ В МІСЯЦЬ.

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ Й АДМІНІСТРАЦІЇ:

NASCHA PRAWDA

BERLIN-CHARLOTTENBURG, POSTAMT 2.

Нова Громада

суспільно - політичний журнал

Нова Громада друкує статті і праці з політичного і економічного життя на всіх землях України а також з обсягу белетристики, поезії й культурного життя українського народу.

Нова Громада виступав в обороні трудових мас усієї України.

Кожний, хто відчуває значіння й потребу у видаванню такого журналу, — кому лежить на серці добро українських трудових мас та справа піднесення української культури, повинен підписати

„Нову Громаду“.

„Нова Громада“, яка заступає інтереси українських трудових мас, може появлятися тільки тоді, коли знайде опору і зрозуміння серед широких кол громадянства. Просимо о надсилання передплати, бо тільки в цей спосіб можна забезпечити дальше існування нашого журналу.

Передплата „Нової Громади“ виносить:

Одна книжка:

В Австрії 15.000 австр. к., у Чехословачії 8.— к. ч., в Галичині, Волині і Польщі — осн. ціна 2 п. м., в Німеччині — осн. ціна 2 н. м., у Франції 5.— франків, в Америці 40 центів.

Адреса редакції і адміністрації:

„Nowa Hromada“
Wien, VIII., Albertgasse 49/11.